

Budavári Palota
Kiscell
Aquincum

MAGYAR MÚZEUMOK

1998/3

ŐSZ

HUNGARIAN MUSEUMS

Autumn

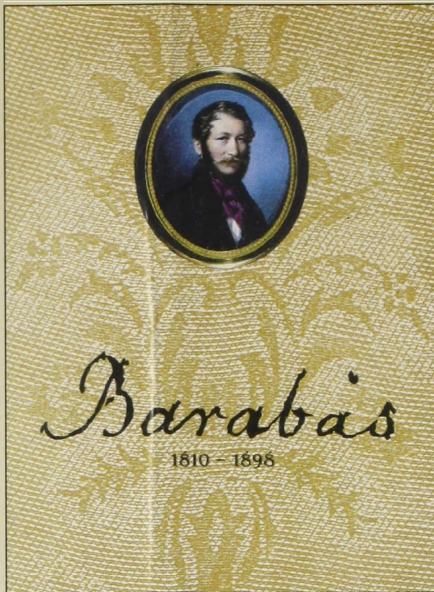
Volume 4 Number 3

BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM

Barabás Miklós: Gr. Teleki Sámuelné arcképe, 1881

A sepsiszentgyörgyi Barabás Miklós emlékkiállítás katalógusa — The catalogue of the Miklós Barabás memorial exhibition, Sepsiszentgyörgy

Barabás Miklós: Gr. Teleki Sámuel arcképe, 1882

Barabás Miklós szobrának megkoszorúzása Kézdimárkosfalván (Mărcușa). A képen Nadia Constantinescu, Göncz Zsuzsanna, Szócs Ferenc, hazánk bukaresti nagykövete — Nadia Constantinescu, Zsuzsanna Göncz and Ferenc Szócs at the wreathing of Barabás' statue, Kézdimárkosfalva (Mărcușa)

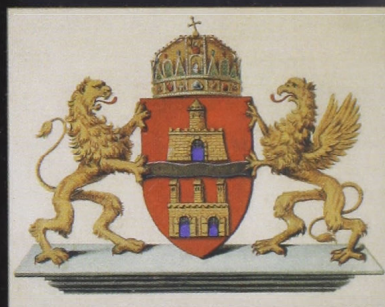
KIÁLLÍTÁSI KÖRKÉP EXHIBITION REVIEW

Göncz Zsuzsanna Magyarvista (Viștea) lakosai között — Zsuzsanna Göncz between the people of Magyarvista (Viștea)

EGY NAGYVÁROS SZÜLETÉSE

A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM KIÁLLÍTÁSÁNAK KATALÓGUSA

A TANULMÁNYOK BUDAPESTI MŰLTJÁRÓL
XXVII. ÉVFOLYAM

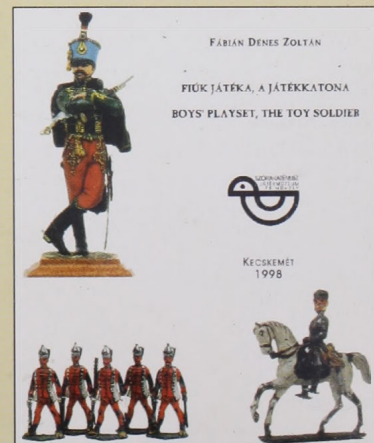
A FŐVÁROS EGYESÍTÉSENEK 125. ÉVFORDULÓJA ALKALOMÁBÓL

Egy nagyváros születése. A Budapesti Történeti Múzeum kiállításának katalógusa — Birth of a Modern City. Catalogue of the exhibition of the Budapest Historical Museum

Megmentett műkincsek '98. Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban
Restored Treasures '98. Exhibition in the Museum of Applied Arts

A „rendíthetetlen” játékkatona. A kecskeméti Szórákaténusz Játékmúzeum és Műhely új időszak kiállítása — Boys' playset: the toy soldier. New exhibition in the Hungarian Toy Museum and Workshop „Szórákaténusz” (Kecskemét)

A szerkesztő levele

A XIX. század második felében hazánkban egymás után jöttek létre a városi múzeumok. Pest-Buda és Óbuda polgáraiban is komoly érdeklődés ébredt lakóhelyeik történelmének megismerése iránt. Így a közösség sürgetésére – és nem kis mértékben a régészettudomány rohamos fejlődése következtében – 1887-ben Budapesten új múzeum született Fővárosi Múzeum néven. Ennek első – kiállítását is bemutató – épületét 1894-ben adták át Aquincumban, amely a mai napig a budapesti antik kutatások központja.

A fővárosi múzeumának alapítását több tudós és közéleti személyiség (mindenekelőtt Rómer Flóris) már az 1860-as évek végétől szorgalmazta. Gerlóczy Károly 1886-os megfogalmazása szerint „*Budapest hatóságának hivatalos helyiségeiben sok történelmi tárgy hever szanaszét. Élénk szükségére mutatkozik tehát, hogy e tárgyak egyesítésének s egy fővárosi múzeumot rendezzenek be.*”

Az elmúlt évtizedek során a jeles múltú intézmény széles hálózattal rendelkező szervezetté vált. A Budavári Palota reprezentatív épülete mellett a patinás Aquincum és a kies Kiscell jelentik működésének legfontosabb színtereit. Ám ez a szervezet számos egyéb kiállítóhelyről is gondoskodik, a Középkori Zsidó Imaházától a Gül Baba Türbén keresztül a római kort bemutató építészeti maradványokig.

A Budapesti Történelmi Múzeum a fővárossal foglalkozó szerteágazó kutatások egyik legfontosabb műhelye. Tudományos munkája eredményeit az utóbbi időben mind rendszeresebben megjelenő – évtizedes hagyományokkal rendelkező – kiadványok tükrözik.

A múzeum időről-időre hagyományosan megemlé-

kezik a főváros múltjának kiemelkedő történelmi évfordulóiról. 1998-ban ünnepi rendezvények kapcsolódnak az 1848–49-es forradalom és szabadságharc pest-budai eseményeihez és az 1873-ban bekövetkezett városerősítéshez. A Várpalotában az évforduló kapcsán valósult meg a barokk udvar lefedése, ezáltal az intézmény egy új, több funkcióval csarnokkal gazdagodott. 1995-ben megnyílt a „*Budapest az újkorban*” című állandó kiállítás, melyet 1998-ban követett az őskortól a honfoglalásig ívelő régészeti tárlat és a középkori emlékek átrendezett bemutatója.

A BTM-mel nem először foglalkozik folyóiratunk. (Így például már az első 1995/1-es, majd az 1996/1-es, illetve az 1998/2-es számban.) De most kíséreljük meg először, hogy bővebb tájékoztatást adjunk a múzeum rendkívül sokrétű tevékenységéről. Egyúttal azt is jelezzük, hogy a bőség zavarával küzdve a szerkesztőség kénytelen volt néhány tanulmány közreadását a következő számba áttenni. Köszönjük a több mint két tucat szerzőnek, hogy megértve a terjedelem adta korlátozásokat, összefogott, tömör beszámolókkal láttak el bennünket.

VISSZATEKINTÉS címet kapott rovatunkban ezúttal első – de remélhetőleg nem utolsó – alkalommal hozzálátunk egy régóta esedékes adósság törlesztéséhez. Bemutatjuk külföldre kényszerült kollégáink életútját. Esetenként mások tollával, de reményeink szerint egyre több alkalommal az érintett megfogalmazásában.

Talán még számba sem vettük igazából, hogy hány kollégáról van szó. Ők a fiatalabb generációhoz tartozóknak már csak szakmai információt, bibliográfiai adatot, „nevet” jelentenek. Kérünk minden, személyében érintettet és pá-

lytársat egyaránt: legyenek kezdeményezésünk folytatásában segítségünkre!

Van „szomorú” rovatunk is. Az élet rendje, hogy mindig aktuális. A mostani nekrológok sorából ezúttal egyelőre hiányzik egy név, *Kaposvári Gyuláé*. Nem feledékenységéből! Lapzárta után kaptuk a hírt, még el sem gondolhattuk, mit jelent a Magyar Múzeumok jeles szerkesztőbizottsági tagjának, szorgos szerzőjének, korát meghazudtoló aktivitású barátunknak a távozása. Ebből a számból már hiányzik egy betervezett írása...

Elköszönni a következő számban fogunk Tőle.

A bőség zavaráról volt előbb szó. Egy folyóirat szerkesztőségének csak örömeire szolgál, ha „ömlenek” hozzá a kéziratok. (A szerzőket nem túlzottan boldogítja, ha a megjelenésre várni kell.) Mégis, zavartalan és folyamatos munkát eredményez, ha legalább egy, esetleg két számmal előre tervezhetjük a lapot. Gyakorlatilag már „együttáll” az év utolsó száma is, benne korábban beérkezett, ám még időszerű tanulmányokkal. Vannak azonban – sajnos – lassan aktualitásukat veszítő közlőnivalók is. Így például a külföldi szakmai sajtó szemléje, könyvismertetések. Megnyílt, majd már be is zárt időszaki kiállítások bemutatásával, bírálatával is adóssok maradtunk nem egy esetben. Elérkezett tehát az évfolyam lezárásával a szerkesztői munkálatok újragondolásának és átszervezésének ideje is. A Pulszky Társaság őszi közgyűlése után hosszabbtávú terveinket, lehetőségeinket újragondolva kezdődik majd el egy újabb korszak...

A címlapon Szentgyörgyi János (1791–1860): A Budai Várhegy, 1827 (részlet)

MAGYAR MÚZEUMOK

1998/3 ŐSZ

A szerkesztő levele 1

MŰHELY

Balázs György: Nemzetközi és magyar molinológiai társaság 3

FŐVÁROSI RÉGÉSZET

Kóvágoné Szentirmai Katalin – Zsidi Paula: Régészeti örökségvédelem – új eszközök 6

Endrődi Anna–Horváth M. Attila: Az elmúlt 10 év leletmentései az M0 autótú nyomvonalán 7

Kalicz-Schreiber Rózsa: Szakrális leletek a békásmegyeri késő bronzkori temetőből 8

Szirmai Krisztina: Mozaikpadlós római palota Óbudán 10

II. Kérdő Katalin: Mit rejt a Hajógyári sziget? 11

Itable Tibor–Horváth M. Attila, Ringer Árpád–Végh András: Visszamerengni mit ér...? A Corvin téri ásatás, múltunk megismerésének páratlan lehetősége 13

Végh András: A középkori ágostonos kolostor felfedezése a Vízivárosban 15

Bencze Zoltán–Nyékhelyi Dorottya–Végh András: Újabb régészeti ásatások a budavári Szent György téren 17

VISSZATEKINTÉS

Vincent Megaw: Gallus Sándor (1907–1996) két földrész régésze 18

Fehérvári Géza: Negyvenhat év az iszlám művészet szolgálatában (1952–1998) 19

Viga Gyula: Szabadfalvi József 70 éves 24

Kücsán József: Domonkos Ottó köszöntése 25

ADALÉKOK A BTM TÖRTÉNETÉHEZ

Póczy Klára: Emlékek, műtárgyak, műemlékek az Aquincum-kutatás 500 évéből 26

Németh Margit: Lapidarium Aquincense – Az aquincumi feliratok gyűjtésének történetéből 28

Magyar Károly: A budavári királyi palota 29

Schwarz Katalin: Kuzsinszky Bálint szerepe könyvtárunk megszervezésében 33

SZÁMVETÉS

Végh András: A középkori királyi udvar művészetének kincsei 34

Kovács Eszter: A BTM kályhacsempe-gyűjteménye 35

Vigh Annamária: A Városligettől Óbudáig A főváros újkori várostörténelmi gyűjteménye 36

Kiss Éva: Schmidt Miksa hagyatéka 38

Buzinkay Géza: A sajtó- és nyomdászattörténelmi gyűjtemény 40

Földes Emília: A Fővárosi Képtár gyűjteményei és kiállításai 41

Lorányi Judit: A László Károly-gyűjtemény 43

KIÁLLÍTÁSOK, KÖZMŰVELŐDÉS

Fitz Péter: A Fővárosi Képtár/Kiscelli Múzeum kortárs kiállításai és gyűjtemény-gyarapodása a kilencvenes években 44

Tímárné Balázs Ágnes: Megmentett műkincsek '98 – Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban 45

A BUDAPESTI TÖRTÉNELMI MÚZEUM KÖZÖSSÉGGALAPCSOLATAIRÓL
Koncz Erzsébet: A Kiscelli Múzeum a közművelődés tükrében 47

Lengyelne Kurucz Katalin: Közönségkapcsolat
Aquincumban egykor és napjainkban **48**
Jeszenkovitsné Gebhardt Margit: Jelmezes történelmi
játékok **49**

A MAGYAR MEZŐGAZDASÁGI MÚZEUM KÖZÖNSÉGGAPCSOLATAIRÓL
Csók Márta: „Szeretnék szántani” –

Kísérleti gyerekfoglalkozások a Magyar
Mezőgazdasági Múzeumban **49**

Kovács Judit: Kik látogatják a Mezőgazdasági
Múzeumot? – Egy kérdőíves felmérés eredményei,
tapasztalatai **52**

E számunk szerzői **55**

NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

Szvoboda Dománszky Gabriella: Barabás-kiállítás
Erdélyben **56**

Vámos Éva – Gajdos Gusztáv: Magyar és argentin
alkotók és feltalálók – A METESZ és az Országos
Műszaki Múzeum kiállítása Buenos Airesben, 1998.
június 17-28. **57**

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Szvoboda Dománszky Gabriella: A főváros
múzeumának szakfolyóiratai **58**

ICOM NEWS 1998 Nr. 3. **58**

MUSEUM AKTUELL '98 július, 35. sz. **58**
CURATOR, Volume 41., Nr. 1., 1998. március **59**

MUSEUM INTERNATIONAL Nr. 198, 1998.
április–június (Krasznahorkai Kata) **60**

INTERJÚ

Vörös Gabriellával (Michnai Attila) **60**

IN MEMORIAM

Búcsú László Gyulától 1910–1998 (Benkó Elek) **62**

Réthy Zsigmond 1946–1998 (Kertész Éva) **63**

MAGYAR MÚZEUMOK

A Pulszky Társaság – Magyar Múzeumi Egyesület folyóirata

Megjelenik évente négyszer
IV. évfolyam 3. szám 1998 ősz

Főszerkesztő: Éri István

Szerkesztőség: Deme Péter, Kriston Vizi József, Korsós Zoltán,
Selmeczi Kovács Attila, Wollák Katalin

E szám szerkesztésében részt vett: Szvoboda Dománszky
Gabriella

A szerkesztőbizottság tagjai: Balogh Balázs, Deresényi Balázs,
Kaposvári Gyula, Kovács Péter, Kóczyáné Szentpéteri Erzsébet,

Mihály Mária, Nagy Mihály, Timárné Balázs Ágnes,

Szerkesztőségi titkár: Wellmann Nóra

Fordítások: Selcanu Magdaléna, Fehérvári Géza, Krasznahorkai Kata
Fényképek, reprodukciók: Bakos Ágnes, Bakos Margit, Gottl Egon,
Kádas Tibor, Komjáthy Péter, Kulesár Géza, Lengyel Zita, Nyíri
Gábor, Papp Tibor, Szalatnyay Judit, Tihanyi Bence továbbá a
szerzők, a Kiscelli Múzeum Fotótára és múzeumi archívumok

Rajzok: Czirják Pálné

Szerkesztőség: 1087 Budapest, Könyves Kálmán körút 40.

Telefon/fax: 303-4069; E-mail: tknets@elender.hu

Felelős kiadó: Matskási István

Nyomdai előkészítés: TKME Tipográfiai Stúdió

Műszaki szerkesztő: Török Balázs

Színes feldolgozás: Repró Miló Kft., Bp.

Nyomdai munkálatok: VESZPRÉMI NYOMDA RT.

Felelős vezető: Erdős András vezérigazgató

Előfizethető a kiadóhivatalban (levélcím: 1476 Bp. 100. Pf. 54.),

illetve postautalványon, csekkkel vagy átutalással

MHB 10200823-22220165-72030000

Előfizetési díj számonként:

egyéni előfizetőknek 250 Ft, közületeknek 500 Ft

HU ISSN 1219-4662

Megjelent a **Művelődési és Közkutatási Minisztérium,**

a **Nemzeti Kulturális Alap** és a

Budapesti Történelmi Múzeum támogatásával.

a **Hazai Tájékoztató** gázolvasójában

HUNGARIAN MUSEUMS

1998/3

AUTUMN

Editor's letter **1**

WORKSHOP

György Balázs: International and Hungarian Molinological Society **3**

FROM THE ARCHAEOLOGICAL HERITAGE OF BUDAPEST

Katalin K. Szentirmai – Paula Zsidi: Protection of the Archaeological Heritage –
New Means **6**

Anna Endródi – Attila M. Horváth: Rescue Excavations on the M0 Motorway **7**

Rózsa Kalicz-Schreiber: Sacral Finds from the Late Bronze Age Cemetery
at Békásmegyér **8**

Krisztina Szirmai: A Roman Palace with a Mosaic Floor in Óbuda **10**

Katalin H. Kérdő: The Secret of the Shipyard Island **11**

Tibor Hable – Attila M. Horváth – Árpád Ringer – András Végh: Excavations on Corvin
square – an Outstanding Possibility to a Wider Knowledge of Our Past **13**

András Végh: Discovery of a Medieval Augustine Monastery in Buda **15**

Zoltán Bencze – Dorottya Nyékhelyi – András Végh: Recent Excavations at
Szent György Square in Buda Castle **17**

RETROSPECTIVE

Vincent Megaw: Sándor Gallus – Archaeologist in two Hemispheres **18**

Géza Fehérvári: Forty-Six Years in the Service of Islamic Art **19**

Gyula Viga: József Szabadfalvi is 70 Years Old **24**

József Kücsán: Salute to Ottó Domanos **25**

CONTRIBUTIONS TO THE HISTORY OF THE BUDAPEST HISTORICAL MUSEUM

Klára Póczy: Relics, Artworks, Monuments – 500 Years of Research at Aquincum **26**

Margit Németh: Lapidarium Aquincense – History of the Collection of Inscriptions
from Aquincum **28**

Károly Magyar: The Royal Castle of Buda **29**

Katalin Schwarcz: Bálint Kuzsinszky and the Foundation of the Budapest Historical
Museum's Library **33**

RECKONING

András Végh: Art Treasures from the Medieval Royal Court **34**

Eszter Kovács: The Collection of Stove Tiles in the Budapest Historical Museum **35**

Annamária Vigh: From the City Park to Óbuda –

The Modern Urban History Collection of Budapest **36**

Éva Kiss: The Miksa Schmidt Bequest **38**

Géza Buzinkay: The Press and Printing Industry Collection **40**

Emília Földes: The Collections and Exhibitions of the Municipal Gallery **41**

Judit Lorányi: The Károly László Collection **43**

EXHIBITIONS, MUSEUM EDUCATION

Péter Fitz: Contemporary Art in the Municipal Gallery/Kiscelli Museum in the 1990s **44**

Ágnes T. Balázs: Restored Treasures '98 – Exhibition in the Museum of Applied Arts **45**

THE MUSEUM AND ITS VISITORS – IN THE BUDAPEST HISTORICAL MUSEUM

Erzsébet Koncz: The Kiscell Museum from the Point of View of the Museum Education **47**

Katalin L. Kurucz: Public Relation in Aquincum Then and Now **48**

Margit J. Gebhardt: Costumed Historical Games **49**

THE MUSEUM AND ITS VISITORS – IN THE MUSEUM OF HUNGARIAN AGRICULTURE

Márta Csók: 'If Only I Could Plough' – Experimental children's Programmes

in the Museum of Hungarian Agriculture **49**

Judit Kovács: Who Are Visiting the Museum of Hungarian Agriculture?

Results and Lessons of a Visitors' Survey **52**

Authors of this Issue **55**

RELATIONS WITH ABROAD

Gabriella Szvoboda Dománszky: Barabás Exhibition in Transylvania **56**

Éva Vámos – Gusztáv Gajdos: Hungarian and Argentinian Inventors.

Exhibition by the Federation of Scientific and Technical Associations

and the Hungarian Museum for Science and Technology in Buenos Aires **57**

BOOK AND PERIODICAL REVIEW

Gabriella Szvoboda Dománszky: Scientific Reviews of the Budapest Historical Museum **58**

INTERVIEW

With Gabriella Vörös (Attila Michnai) **60**

IN MEMORIAM

Farewell to Gyula László 1910–1998 (Elek Benkó) **62**

Zsigmond Réthy 1946–1998 (Éva Kertész) **64**

On the Cover János Szentgyörgyi (1791–1860): The Castle Hill of Buda, 1827 (detail)

Műhely

Nemzetközi és magyar molinológiai társaság

Balázs György

A malomkutatással foglalkozó nemzetközi társaság alapításának gondolata az 1960-as években vetődött fel angol és portugál szakemberekben, akik a malmok technikatörténeti, technológiatörténeti vizsgálatával, restaurálásával, helyreállításával, működtetésükkel, újrahaszno- sításukkal, tehát molinológiával foglalkoznak. Egy nemzetközi társaság persze csak úgy a semmiből nem jön létre. Ennek is nemzeti társaságok, egyesületek vetették meg az alapját. Az 1920-as években alakult az első, a holland malomvédő egyesület (De Hollandische Molen). A második világháborút követően Európa-szerte megnőtt az érdeklődés a vízi- és a szélmalomok iránt. Egyre- másra alakultak azok a nemzeti társaságok, egyesületek, amelyek feladatuknak tekintették a megmaradt malmok számbavételét, felújítását, védelmét, működtetését is, ahol a körülmények ezt lehetővé tették.

Az angol Rex Wailes – jó néhány kitűnő szakkönyv szerzője – tanulmányutakat tett Európa-szerte, szakmai kapcsolatokat épített ki Finnországtól Portugáliáig. Joao Miguel dos Santos Simoes portugál kutatót pedig a kapcsolatok eredményei vezették arra a gondolatra, hogy nemzetközi társaságot kell alakítani. A Portugál Malombarátók Egyesülete által 1965-ben a Lisszabon melletti Casciasban megszervezett első Nemzetközi Molinológiai Találkozózn fogalmazták meg a Nemzetközi Molinológiai Társaság (The International Molinological Society) alapszabályát, megalakult a társaság. Ekkor határozták el, hogy a molinológia terminológiát alkalmazzák mindarra a tevékenységre, amely a vízi-, szél- illetve emberi, állati erővel működő malmok történeti, technikatörténeti kutatásával összefügg.

A társaság emblémája egy bakos szélmalom, ezt és a társaság nevét bejegyeztették minden olyan országban, ahol nemzeti molinológiai társaságok működnek. A társaság célja a molinológia mindenoldalú előmozdítása. Az alapszabály elsőrendű feladatként említi:

- nemzetközi malomkataszter készítését, a meglévő malmok számbavételét;
- molinológiai publikációk segítését a Bibliotheca Molinologica sorozat megjelenítésével;
- a nemzeti molinológiai társaságok tevékenységének koordinálását;
- tanácskozások tervezését, kiadványok elkészítését;
- molinológiai terminológia kidolgozását;
- molinológiai bibliográfia elkészítését;
- Acta Molinologica címen sorozat indítását.

A TIMS tagja lehet tagsági díj befizetése mellett (20

angol font egy évre, illetve 200 font örökös tagként) bárki, aki malmok kutatásával, megőrzésével vagy működtetésével foglalkozik. Tagjai lehetnek szervezetek, társaságok, intézmények, műemlékvédelmi hivatalok, egyesületek, amelyek egyetértenek a társaság célkitűzéseivel. A TIMS-nek jelenleg több mint 300 tagja van. A tagok szinte kizárólag a nyugat-európai, illetve tengerentúli országokból verbuválódtak. Ennek korábban elsősorban anyagi okai voltak, hiszen bár a tagdíj nem túlságosan megerőltető, de a találkozókra való részvétel már az. Közép- és Kelet-Európát egy-egy cseh, szlovák, román, lengyel, magyar tag reprezentálta a legutóbbi időkig.

A Társaság sokoldalú tevékenységet fejt ki. A tagság tájékoztatására rendszeresen hírlevelet (International Molinology) ad ki, amelyben személyi hírek, beszámolók szerepelnek, naprakész, annotált bibliográfia a molinológia legújabb kiadványairól szerte a világon, s egy-egy rövidebb lélegzetvételi írás. A nagyobb terjedelmű írások közlését is magára vállalva elindította a molinológia könyvtára sorozatot. Négyévente nemzetközi szimpóziumot szervez, ahol a tagok számára lehetőség nyílik előadások tartására, szakmai megbeszélésekre, illetve az adott ország malmainak megismerésére. A találkozót követően jelenik meg az előadásokat és hozzászólásokat tartalmazó kiadvány, a Transactions. A nemzetközi találkozók helyszínei: Portugália (1965), Dánia (1969), Hollandia (1973), Anglia (1977), Franciaország (1982), Belgium (1985), Németország (1989), Wales (1993), Magyarország (1997), 2000-ben: Amerikai Egyesült Államok.

A szimpóziumokat igen körültekintően szervezik meg. Idejéről, helyéről, egyéb tudnivalókról kb. egy évvel előbb tudósít minden tagot a hírlevél. Előadással a tanácskozássra jelentkező tag jogosult, betartva bizonyos tartalmi,

Az 1997-es budapesti szimpózium résztvevői – Participants of the Budapest symposium, 1997

International and Hungarian Molinological Society

The term 'molinology' was coined by the Portuguese Joao Miguel dos Santos Simoes at the First International Symposium on Molinology in 1965 to define the study of mills. The International Molinological Society (TIMS) is a society which fosters worldwide interest and understanding of wind-, water- and animal powered mills. The society encourages research and promotes all aspects of molinology including the restoration of mills. It works closely with national mill societies and organisations and also campaigns at regional and government level to encourage the preservation of important historic mills and mill sites.

The Hungarian Molinological Society was founded in the year of the 9th International Symposium on Molinology, 1997 in the Museum of Hungarian Agriculture. The aim of the society is similar

Kiskundorozsmai szélmalom – Windmill in Kiskundorozsma

to the international society. The preliminaries of founding this society goes back to the 1930ies when Schmidt, József founded the Hungarian Millers Guild with almost the same tasks.

In August, 1997 the 9th International Symposium on Molinology was held at Budapest Technical University. The lectures included European and exotic topics like: Millstone Manufacture in France, 1820–1836; Mills on Karstic Springs in the Grands Causses Region; Water Delivery to Horizontal Mills; Lisbon's Pre-Industrial Complex of Windmills; The Former Mills of Regensburg; Medieval Watermills in Hungary; The Development of Animal, Wind, Water and Steam Powered Mills in Australia; Boat Mills in Japan for Cotton Spinning; A Review of Swiss–Hungarian Innovations in Grain Milling in the Nineteenth Century; Himalayan Mills; Some Caribbean Sugar Mills, etc.

The 100 participants of the symposium went on a two days tour throughout Transdanubia for visiting windmills (Tés), watermills

dennapos az éjjelbe nyúló videó- és diavetítés, kisebb előadás, alkalom nyílik beszélgetésekre, tapasztalatcsere-re.

Jelen sorok írója 1987 óta vesz részt a társaság munkájában. Az 1989-ben megrendezett szimpóziumot (Sankelmark, NSZK) követően 1990-ben a „Gabonaipar” c. folyóiratban ismertette a nemzetközi, majd a német nemzeti társaságot, javasolva a magyar társaság megalakítását. Az 1993-ban Walesben, Aberystwyth városában tartott szimpóziumon a közgyűlés a társaság elnökségi tagjává választottak és megbízták a 9. szimpózium megszervezésével Budapesten, 1997-ben.

A Magyar Molinológiai Társaság

Ezután került sor a Magyar Molinológiai Társaság megalakítására 1997. március 6-án a Mezőgazdasági Múzeumban. Az előzmények magyar részről is messzire nyúlnak vissza. A magyar malmok, molnárság történetével foglalkozó társaság megalakításának gondolata az 1930-as években vetődött fel először. A Schmidt József (1874–1934) javaslatára 1932-ben létrejött Magyar Molnár Céh a régi molnárhagyományok és szokások jegyében társas összejöveteleket, szakelőadásokat tartott, malomipari szakkérdésekre pályázatokat tűzött ki. Malomipari könyveket adtak ki, gyűjtötték a leendő molnárarchívum anyagát, molnáriskola és szakkönyvtár létrehozásán fá-

formai követelményeket. A kéziratokat fél évvel előbb kell leadni a szervezőknek, akik postázzák minden résztvevőnek. Így mindenki jó előre tud készülni, az előadókat a tanácskozás előtt is megkeresheti kérdéseivel, hogy az fel tudjon a válasza készülni. Ezek után talán nem furcsa, hogy a megírt és feltehetőleg mindenki előtt ismert előadást nem szabad felolvasni, hanem a téma rövid ismertetése mellett gazdagon illusztrált bemutatót kell tartani. Ezt hozzászólások, vita követi, amelyet a kötetbe beszerkesztenek.

A konferencia egy hetes, a résztvevők érthetően minél jobban szeretnék kihasználni a négyévente adódó alkalmat. Így min-

radoztak. Az 1997-es alakuló közgyűlés a 23 fővel létrejött Magyar Molinológiai Társaság céljait a következőkben határozta meg:

a) tömöríti a magyarországi malmok és a malomipar történetével foglalkozó szakembereket, a malomtörténeti kutatók és kutatások adatbázisát kiépíti és nyilvánossá teszi;

b) adatbázist és dokumentációs gyűjteményt hoz létre a még működő, múzeumként megtekinthető, műemlékként nyilvántartott malmokról;

c) felkutatja a számba nem vett malmokat, azok és berendezéseik megőrzését kezdeményezi;

d) történeti adatokat gyűjt a malmok múltbéli tevékenységéről és a molnár mesterségről;

e) elősegíti tagjai publikációs tevékenységét;

f) törekszik fiatal szakemberek bevonására pályázatok kiírásával, diplomamunkákhoz témák ajánlásával;

g) céljai megvalósításához támogatókat keres.

A társaság rendes tagja lehet minden olyan belföldi és külföldi magánszemély, jogi személy, valamint ezek jogi személyiséggel nem rendelkező szervezete, aki, illetve amely támogatja az egyesület céljainak megvalósítását, elfogadja az alapszabályt, és ezt belépési nyilatkozatával tanúsítja. A társaság pártoló tagja lehet minden olyan természetes személy, aki az alapszabályt elfogadja és vállalja a társaság erkölcsi és anyagi támogatását, minden olyan jogi személy, amely belépéskor megállapodás keretében kötelezettséget vállal az egyesület erkölcsi és anyagi támogatására. A pártoló tagok által nyújtott támogatás felhasználásáról a közgyűlés dönt.

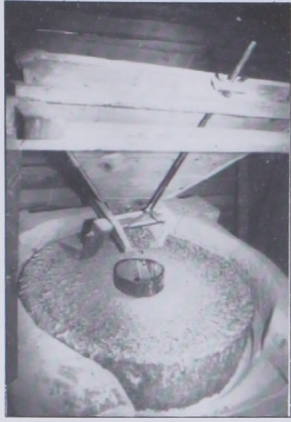
Az alakuló közgyűlés megválasztotta a Társaság elnökségét. Elnök: *Balázs György*, titkár *Vajkai Zsófia*, elnökségi tag *Pénzes István*. Az Ellenőrző Bizottság elnöke *Tóth Árpád*, tagjai *Mosonyi Ágota* és *Oszter Károly*. A Társaság *Pongrácz Pált* a magyar molinológia terén végzett munkásságáért tiszteletbeli elnökévé választotta.

A Nemzetközi Molinológiai Társaság 9. szimpóziuma (1997. augusztus 2–9, Budapest)

A találkozó helyszíne a Budapesti Műszaki Egyetem volt, ahol az előadások helyszínén túl a szállást és az ellátást is biztosítani lehetett. Tekintve, hogy a társaság önfenn-tartó, találkozóit a befizetésekből, működését pedig a tagdíjakból szervezi, a takarékoság döntött a helyszín

Soproni szélmalom – Windmill in Sopron

Puliszkaliszt őrlés az egyik kanalas-malomban – Grinding maize in a watermill with overshot mill wheel

Thernesz Vilmos és Wöller István vezetésével. Délután budapesti városnézésre került sor.

Augusztus 4-én és 5-én az Egyetem dísztermében folyt a szimpóziium. Az előadásokat mintegy 100 fő hallgatta. Az érdekes, széles skálán mozgó előadások között nagy érdeklődés előzte meg *Berthold Moog* Wegmanról és a XIX. századi svájci-magyar molinológiai kapcsolatokról szóló előadását. Az amerikai szélmotor gyártók kereskedelmi tevékenységéről, az ipar előtti Lisszabon szélmalom-együtteséről, a horizontális vízimalmokról, régi európai selyemszövő malmokról, csatornákra épített manchesteri vízikerekekről, Regensburg korai malmairól (hajómalmokról, emelhető vízikerekű malmokról), norvég vízimalmokról, egy virginiai (USA) vízimalom és egy hollandiai szélmalom helyreállításáról, Karib-tengeri cukormalmokról, belga-holland molinológiai kapcsolatokról, a Massif Central (Franciaország) vízimalmairól és egyéb érdekes molinológiai témákról hallottunk előadásokat. Esténként dia- és videóvetítéseket, filmvetítést tartottunk. A szimpóziiumon a Nemzetközi Molinológiai Társaság három magyar tagja tartott előadást: *Vajkai Zsófia* a magyar középkori vízimalmokról, *Ozsváth Gábor* a Csernáton-völgyi vízimalmokról, *Balázs György* pedig a Festetics-család levéltárában talált XIX. századi angol szélmalomtervekről.

Augusztus 6-án és 7-én szakmai kirándulást szerveztünk a Budapestről elérhető malmok megtekintésére.

Augusztus 8-án a Szabadtéri Néprajzi Múzeumba, Szentendrére látogattunk, ahol *Cseri Miklós* főigazgatótól tájékoztatást hallottunk a múzeum történetéről s jövőbeni terveiről, majd *Sabján Tibor* építész-néprajzkutató kolléga a múzeumban áttelepített és áttelepítésre váró malmokról adott ismertetést. Megtekinthették a résztvevők a technikátörténeti különlegesség számba menő mosonszentmiklósi tiprómalom, amelyet Európa más területein legfeljebb a szakemberek ismerhetnek, ők is csak a szakirodalomból, a középénhajtó szárazmalom, amelyet Vámosorosziból telepítettek át, s amely típus máshol szintén ismeretlen.

Este került sor a társaság közgyűlésére, ahol egyéb társasági ügyek mellett a következő szimpóziium időpontjáról döntöttünk. A helyszínről már a megelőző közgyűlés döntött: *Derek Ogden*, az amerikai molinológiai

kiválasztásánál. A Nemzetközi Molinológiai Társaság 65 tagja és 35 hozzátartozó érkezett Budapestre. A résztvevők bejelentkezése után a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban fogadás és vacsora következett, amelyen a Magyar Molinológiai Társaság tagjai is részt vettek.

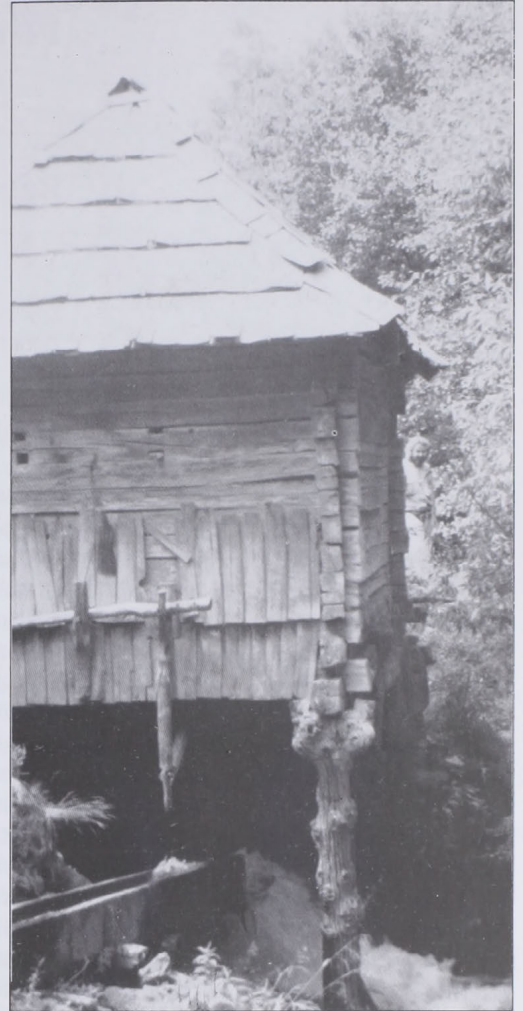
Augusztus 3-án, vasárnap délelőtt tekintettük meg a Malomipari Múzeum kiállítását *Cselovszky György, Kiss Ottó,*

társaság elnöke felvázolta a 2000-ben sorra kerülő szimpóziium programját.

A szimpóziiumot követően egy erdélyi-határőrvidéki körutazás során magyar és román nyelvterületeken lévő vízimalmokat kerestünk fel. Augusztus 9-én indultunk egyhetes körutunkra. Első megállónk Torockó (Rimetea) volt, ahol a Thoroczkay család XVIII. századi vízimalmát, valamint a patak völgyben lévő 3 működő vízimalmot néztük meg. Nagyszebenben (Sibiu) a „Muzeul ASTRA” technikátörténeti gyűjteményét tekintettük meg. Fogadta csoportunkat *Corneliu Bucur* igazgató, *Tudor Stioa* malomkutató kollégánk szakvezetést tartott, amelynek során mintegy 20 féle szél-, vízi- és hajómalmot mutatott be. A lövétei *Silye-féle* kallómalomra *Kücsán József* kollégám hívta fel a figyelmünket. Kérésünkre *Silye János* a mintegy 100 km-es körzetből összegyűjtött posztókkal várta érkezésünket, beindította a kallót s a ványolóban is forgott néhány cserge. Szentegyházsfaluban romos kalapácmalmot s kiváló állapotban lévő Ganz-féle henger-

székekkel és őrleőkópárral felszerelt gabonaőrő vízimalmot mutattunk a csoportnak. A Csernáton-völgyi vízimalmokat *Ozsváth Gábor Dániel* szegedi kollégánk szakszerű vezetésével tekintettük meg. Utolsó napon túránk legizgalmasabb részéhez, a Herkulesfürdőtől nem messze lévő Ógerlistye (Eftimie Murgu) faluba érkeztünk. Itt a resicai múzeum munkatársa, *Valeriu Leu* segítségével szerveztük meg a látogatást. A falu polgármesterasszonya kitüntető vendégszeretettel fogadta autóbuzsnyitársaságunkat. A falun keresztülfolyó kis patakon mintegy 20 kanalsmalom, a legősibbnék tartott horizontális vízimalom ejtette ámulatba a világ minden tájáról érkezett molinológusokat. Köztük a svájci *Berthold Moog* urat, aki kanalsmalomokról frissiben megjelent könyvét szerette volna feledni, hiszen ezeket ő sem látta, sőt, nem látott még „élő” kanalsmalmot, amelyben nem csupán a mi kedvünkért őrlik mind a mai napig a puliszkának való lisztet...

Az augusztus óta eltelt idő alatt számos köszönőlevelet kaptunk. Mindegyik kiemeli a sikeres konferencia és a felejtethetlen szakmai utak mellett a meleg fogadtatást, amelyet Magyarországon és Erdélyben kaptak. A szervező munkában *Ozsváth Gábor Dániel, Simén András* és *Vajkai Zsófia* voltak nagy segítségemre. ■

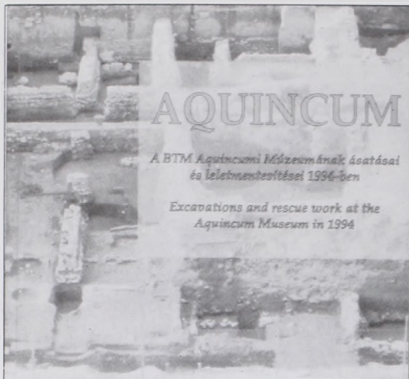

Kanalsmalom az ógerlistyei völgyben – Watermill with overshot mill wheel in the Ógerlistye (Roumania) valley

Fotók-Photos: Balázs Gy.

and a horsemill (Csopak, Örvényes, Orfű) and the Great Hungarian Plain visiting windmills (Jánoshalma, Kiskunhalas, Kiskunfélegyháza) and horsemill (Szarvas).

We also organised a one week trip to Transylvania, visiting watermills mainly, including horizontal watermills at Eftimie Murgu.

Fővárosi régészet

Régészeti örökségvédelem – új eszközök

Kővágóné Szentirmai Katalin –
Zsidi Paula

Protection of the Archaeological Heritage - New Means

Over one hundred years ago, the Budapest municipality founded the Aquincum Museum, the city's first museum, to ensure the protection of the finds and of the excavated remains of the Roman town. This brief article can not discuss in detail how the excavations begun in the 19th century gradually evolved into a discipline which consciously and systematically seeks to preserve the archaeological heritage of Budapest. Two main aspects are discussed: the ways of financing and the database, the registration system which forms the basis of the current work in this field. In contrast to earlier periods when archaeological investigations were exclusively financed by the state, in the period after the political changes many excavations began to be funded by private investors. The Law on Cultural Goods, enacted in 1997, stipulates – even at present only theoretically – that funds for the excavation of sites endangered by private constructions have to be provided. Obviously, the schedule of constructions in various locations is not defined according to scientific considerations. The findings of these excavations can only be placed in a broader context and interpreted historically if they are entered into a database. The growing number of excavations necessitated by construction enhances the

Több mint 100 évvel ezelőtt a főváros azért hozta létre első múzeumaként az Aquincumi Múzeumot, hogy az gondoskodjék a régészeti emlékek – a leletet és az előkerült emlékek – védelméről. A kezdetben csak az aquincumi polgárvárosra korlátozódó fővárosi régészeti kutatások hamar kiterjedtek egész Óbudára, a római kori városelőd feltárását pedig gyorsan követték más korok, elsősorban a középkori emlékek kutatása.

A korabeli szakirodalom elsősorban e a munka szakmai eredményeiről tudósít. Ezekben az írásokban is található azonban némi utalás arra vonatkozólag, hogy milyen törvényi háttérrel, szervezeti, technikai és finanszírozási keretek között végezték munkájukat az adott időszak régészei. Áttekintésünkben nem térhetünk ki annak minden részletére: hogyan fejlődtek a múlt századi ásatások mára a főváros régészeti örökségét átgondoltan és módszeresen védő tevékenységgé. Csupán két lényeges elemet emeltünk ki a legfontosabb tényezők közül: a finanszírozást és a jelenlegi munka alapját képező adatbázist, nyilvántartási rendszert.

Általozva a *Budapest Régiségei* kötetét, tájékoztatást kapunk arról, hogy a rendszeres feltárások megindulásakor a főváros és a III. kerületi előljárárság közösen finanszírozta a munkálatokat. Kezdetben nemcsak az építkezésektől érintett, s ezáltal veszélyeztetett lelőhelyeknek, hanem a tudományos ismeretszerzéstől motivált feltárásoknak, sőt a feltárt emlékek műemlékvédelmének költségeit is e forrásokból fedezték. A múzeum rendelkezésére bocsátott összeg a restaurálás és a publikáció költségeit is magában foglalta. A két világháború közötti időszakból származó adatok is szinte kizárólagos állami, illetve fővárosi finanszírozásról tanúskodnak. Kétségtelen, hogy ebben az időszakban a fővárosi közgyűlés és érintett intézményei igényelték is az ásatásokról szóló beszámolókat. A részletes kutatási eredmények ismertetése gyakran volt napirenden az önkormányzati üléseken. Ebből lesűrülhet, hogy a finanszírozó főhatóság „szakmai” érdeklődése a tudományos eredmények iránt nagyobb akkor, amikor pénzügyileg érintett a feltárásokban.

A második világháborút követően, a tulajdonviszonyokból eredően az állam – egyedül vagy intézményei útján – finanszírozta a fővárosi feltárásokat, mind a tudományos motiváltságú, mind pedig a beruházásokhoz kapcsolódó régészeti munkákat. A nagy állami beruházásokkal kapcsolatos ásatási tevékenység a fővárosban – elsősorban az 1973-tól 1986-ig terjedő időszakban – mind finanszírozását, mind pedig bonyolítását illetően, a jelenleg már törvényben is megfogalmazott régészeti örökség-

védelem tevékenységének előzményeként értékelhető. A munka szerződéses formában, a beruházás – gyakran a kivitelezés – részeként, szoros határidők betartásával zajlott. A tárgyalások során, melyek a szerződéses régészeti munkákat megelőzték, esetenként már nemcsak a feltárás, hanem a feldolgozás költségeit is sikerült a beruházóval a kutatás szerves részeként elismertetni.

Éppen a fentemlített időszak tapasztalatai segítettek abban, hogy a rendszerváltás éveit, – amikor az egy csapásra megváltozott tulajdonviszonyok és az állami finanszírozás lényeges csökkenése mellett – a meginduló magánberuházások a korábbinál jóval nagyobb veszélyhelyzetet teremtettek, átvészelhettük. Az állam a fővárosi ásatások finanszírozásába csaknem kizárólag mint beruházó tért vissza. A korábban ismeretlen magánberuházások költségeit már nem fedezte, s a beruházó ezúttal már nemcsak túrni volt köteles a régészeti védett telken az építkezések előtt a feltárást, de a finanszírozásban is részt kellett vennie. Ez utóbbi pénzügyi források megszerzése az adott múzeum vagy az adott régész felelőssége volt, s nagy mértékben a közreműködő ügyességén múlt. Szerencsére az építési törvény előbb biztosította a régészeti örökség védelmét, mint a kulturális. Ennek alapján a főváros területén a Budapesti Történelmi Múzeumot ruházták fel régészeti szakhatósági jogkörrel. Ez biztosította azt, hogy a már regisztrált, régészeti védett lelőhelyeken ne történhessen semmilyen változás a múzeum hozzájárulása nélkül. Az 1997-ben született, a kulturális javakról szóló törvény már biztosítja – egyelőre elvileg – a veszélyeztetett régészeti lelőhelyek feltárássainak pénzügyi forrását is.

A pénzügyi keretek alapvetően megszabják a feltárás határait és korlátait. Így volt ez a múlt században, de így van ez napjainkban is. Az egymástól elszigetelt és összefüggésben nem álló építkezések tetszőleges menetét nem tudományos elvek szabályozzák. Az eredmények csak egy, a múzeumban lévő, ott felhalmozott tudományos adatbázisba illetve nyerik el értelmüket, válnak történelmi forrássá. Az építkezések által motivált feltárások korábban különösen felértékelődik a tudományos adatbázis, és az annak kezelését megkönnyítő számítógépes nyilvántartás.

A régészeti örökségvédelem adatbázisát jelentik mindazok az irodalmi és hivatalos dokumentumok, ásatási és terepbejárás feljegyzések, fotó, rajzi és felmérési dokumentációk, amelyeket a főváros területén végzett kutatás több mint 100 év alatt felhalmozott. Jelenlős lépés volt a főváros múzeuma számára az 1958-ban

Régészeti érdekeltségű területek jelzése az Aquincumi polgárváros körzetében 1942-ből (Nagy Lajos, Budapest Története 1/2, 1942) – Archaeological locations in the civilian settlement of Aquincum, on a 1942 map

megalapított Régészeti Adattár, amely összefogta a szakmai osztályok adatait, s kiemelkedő szerepe van a mai napig abban, hogy gyűjti és rendszerezi a régészeti feltárások dokumentációit, szervezi a védettségi munkát, 1992 óta régészeti szakhatósági feladatokat is ellát. A főváros területéről származó valamennyi irodalmi, terepbejárás, ásatási információ topográfiai és kronológiai kartonrendszerre került, melyből az információk túlnyomó többsége ma már számítógépből is kikereshető.

Különösen fontos lépés volt a számítógépes adatnyilvántartás bevezetése egy olyan intézményrész részére, mint az Aquincumi Múzeum, amely helyileg távol van az adattári nyilvántartórendszerrel, a térképektől. Az Aquincumi Múzeum egyes gyűjteményi leltárkönyvei (irodalom, kémlékek, geodéziai és ásatási rajzok, fotónegatívok, stb.) adatainak számítógépes rögzítése után alakult ki az igény, hogy a dokumentáció adatai és lelőhelyeik egy térképes rendszerben legyenek kereshetők, azaz a lelőhelyek vizuálisan is megjeleníthetők legyenek. Pályázati pénzből vásárolt szoftveren kezdődött el az

1:1000-es budapesti térképszelvények digitalizálása. Az elkészült, mintegy 50 térképszelvényre újabb „réteget húztunk”, amelyen a régészetiileg védett telkeket jelöltük be.

Időközben elkészült a honlapunk, amely Budapest római kori műemlékeinek és a múzeum történetének bemutatásán kívül a régészeti örökség védelmével és az építőtöket érintő teendővel is

foglalkozik. Itt, az *Aqui-data* adatbázisban, kapott helyet az 1250 db térképmelléklet. A gyűjteményi táblákban (pl. irodalom kémlékek, rajzok, fotónegatívok) a keresés lefutása után a találatokat térképrezleteken is megtekinthetjük. Ezt a szolgáltatást elsősorban a beruházóknak, építetőknek szántuk, de tudományos kutatók számára is eredményesen kereshetünk benne, hiszen így a lelőhely bemutatása mellett a védettségről is azonnal tájékozódhatunk. Ezzel az adatbázissal nemcsak saját munkánk vált könnyebbé, hanem a beruházóknak is azonnali információval állunk rendelkezésére. Az Aquincumi Múzeum honlapja elérhető: <http://origo.hnm.hu/aquincum> (a védett térképekhez jelszó a webmestertől kérhető). A modern régészeti örökségvédelem európai gyakorlatához ma már hozzátartozik a szakma és a nagyközönség, különösen pedig a beruházók gyors tájékoztatása a feltárás eredményeiről. A főváros római kori városelődjének, Aquincumnak legújabb kutatási eredményeiről az 1995 óta évente megjelenő *Aquincumi Füzetek* tájékoztatnak. ■

Római kori régészetiileg védett területek számítógépes térképe ugyanonnan, ma – Computer map of the same area, showing protected Roman period archaeological locations

value of this database. The overwhelming majority of the information collected over the past one hundred years and stored in a card index file arranged according to topographic location and chronology have been entered into a computer database and the data can now be searched for according to various criteria.

The generally accepted European standards of cultural heritage protection call for the information of the archaeological community, as well as of the general public. A series, *„Aquincumi Füzetek”,* launched in 1995, offers an overview of the new results in the investigation of the Roman town.

Az elmúlt 10 év leletmentései az M0 autót út nyomvonalán

Endrődi Anna–Horváth M. Attila

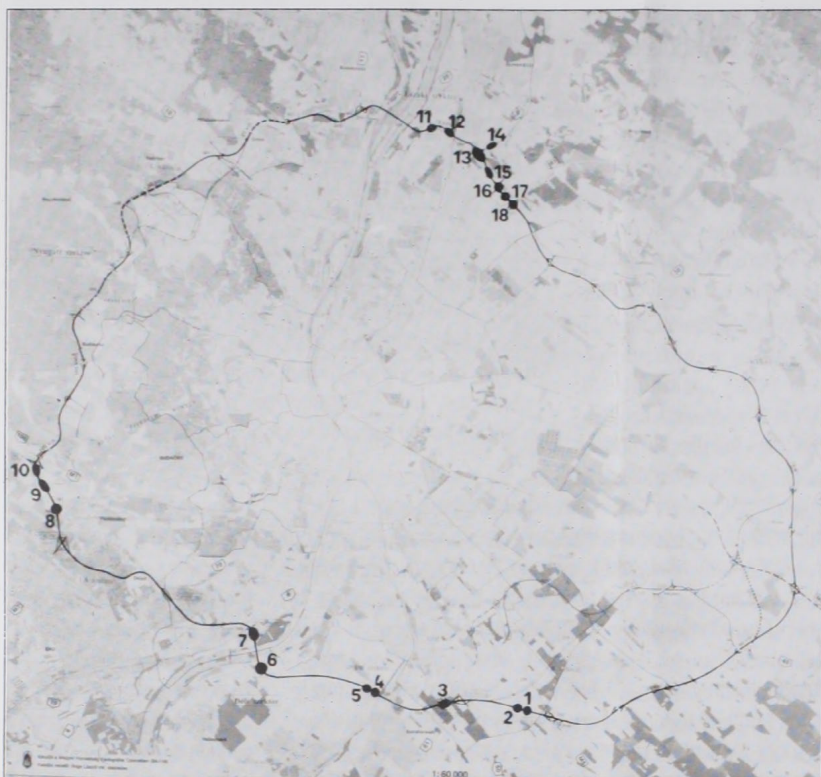
A Budapesti Történeti Múzeum 1987–1997 között a fővárost majdan teljes egészében körül ölelő M0 autót út forgalomnak átadott 30, illetve jelenleg még épülő 10 km-es nyomvonal-szakaszán 17 lelőhelyen folytatott régészeti kutatásokat. A feltárások az autót út nyomvonalán kívül, az egyes forgalmi csomópontokat és a kisebb településeket elkerülő útszakaszokat is érintették. A régészeti feltárások, az M0 autót út déli szektorában Soroksár és Nagytétény között, az M5 autópálya és a 6-os fő közlekedési út között megépítendő szakasz 1987–1990-ig tartó megkutatásával kezdődtek. Az M7-es és az M1-es autópályák közötti nyomvonal feltárására Törökbálint és Batorbágy térségében 1991–93 között; az északi szektor, a 11-es út, M3 autópálya közötti nyomvonal-szakasz kutatására Dunakeszi, Fót, Rákospalota terü-

teit érintve 1995–1997 között került sor.

Az eltelt 10 év alatt folytatott régészeti kutatások lehetővé tették a fővárosban eddig nem kutatott peremterületek régészeti-történeti képeinek felvázolását. Számos új, a régészeti topográfiában nem szereplő lelőhely feltárása vált lehetővé. Kutatásainkat kiegészítettük archeometriai vizsgálatokkal (geomorfológia, archeobotanika, régészeti-geomágneses vizsgálatok), melyek segítségével az egyes időszakokban élt népcsoportok életéről komplex adatokat nyerhetünk. Az egyidejű, nagy felületen folytatott feltárásoknak köszönhetően több alkalommal módunkban állt az egykori településszerkezetet tanulmányozni, rekonstruálni, jelentősebb összefüggésekre fényt deríteni. Az M0 autót út déli szektor (Soroksár és Nagytétény közötti szakasz) nyomvo-

Rescue Excavations on the M0 Motorway

Between 1987 and 1997, the archaeologists of the Budapest Historical Museum investigated the planned line of the M0 motorway. A total of thirty sites were investigated along one section of this motorway which has since then been completed, and a further seventeen sites were also explored on the section still under construction. Beside the planned line of the motorway, these excavations also affected the junctions and the sections bypassing smaller settlements. Combined with various archaeometric investigations, these excavations –

Az M0 autót (tervezett) nyomvonalát a feltárt lelőhelyekkel – Planned line of the M0 motorway and the investigated sites

conducted over extensive surfaces – offered an insight into the little known prehistory and history of the peripheral areas of Budapest. It also enabled a study of settlement patterns and the mapping of hitherto undetected sites.

Prehistoric sites were identified on the loess levees above the floodplain in the northern section of the planned motorway. The finds indicate that the first settlers arrived in the early 5th millennium BC: various groups of the Neolithic Transdanubian Linear Pottery culture. The next settlers were Middle Copper Age groups, arriving sometime in the later 4th millennium BC. This area was most densely settled during the 6th C. BC, in the Scythian period.

Rural settlements from the Árpadian Age (11th–12th C.) were also uncovered.

nalán folytatott ásatások eredményei szakmai körökben és a nagyközönség előtt is bemutatásra kerültek publikációk, előadások és kiállítások keretében.

Az autót északi szektorának elmúlt két évben feltárt lelőhelyei a káposztásmegyeri lakótelep, az új 2. sz. főút és az M3 autópálya között létesítendő csomópontoknál fekszenek. Ezek a területek az őskor korai szakaszának több időszakában is lakottak voltak. A korai őskori települések a folyami homokdúnák közötti löszfelszínen jöttek létre, kialakulásuknak a Mogoródi patak, illetve a patak vízgyűjtőjéhez tartozó ercskék közelsége kedvezett. A települések a környék vízjárta területeiből kiemelkedő „szigeteken” alakultak ki, amelyek az időjárási viszonyok és a vízállásváltozások miatt nem lehettek hosszú életűek.

Az előkerült jellegzetes edények alapján megállapítható, hogy a legelső telepések az i.e. 5. évezred elejéről, a *Dunántúli Vonaldíszes Kerámia* kultúrájának újkőkori népcsoportjai közül kerültek ki. A nagy kiterjedésű lelőhelyen két temetkezést is sikerült feltárnunk. A középső rézkori népcsoportok megtelepedését az i.e. 4. évezred második felére tehetjük. A főváros pesti oldaláról eddig még nem ismertük leleteiket. A terület legsűrűbben lakott települése az i.e. VI. században, a szkíta korszaknak nevezett időszakból származik. A település nyomait a Vác-vereasegyházi vasút mindkét oldalán, valamint az autópálya csomópont ÉNy-i nyúlványában elhelyezkedő, szemmel alig kivehető lapos „szigetecskén” találtuk meg. Ez a dombocska a korai vaskor kivételével általában víz alatt állhatott, s néhány beásástól eltekintve, a későbbi korokban is érintetlen maradt. DNY-i lejtőjén két, félig földbe mélyített, valószínűleg sátorszerűen kialakított szkíta kori építmény alapjait sikerült megtalálnunk, amelyeket tárolóhelyiségként használhattak. Az előkerült cölöplyukak ma még nem teljesen tisztázott rendszere egy vagy két, felmenő falú cölöpvázás ház meglétére utalnak.

A feltárt objektumokból az egyszerű kézzel formált edényeken kívül még lassú, illetve valódi korongolású edénytöredékek is előkerültek. A leletek között a durva kiképzésű házikerámia, hombáredények, fazekak és csészék mellett megtalálhatók a szépen kidolgozott tálak, korsók és a jellegzetes, magasra húzott fülű díszedények töredékei is. A konyhai eszközökön kívül orsógombok, csont- és vaseszközök, egy minden bizonnyal ékszerként használt vastű, vas nyílhegyek, valamint zablapálca csontborítása és szíjelosztó kerültek elő a területről.

A szkíta-kort követően csak az Árpád-korban települtek meg. A XI–XII. századi falu 7 földbemélyített házat, élelemtároló vermet, szabadon álló kemencéit és ácsolt kútját tártuk fel. A nagy felületű ásatásoknak köszönhetően sikerült első ízben rekonstruálni a településszerkezetet, a szabályos kímérést mutató házas telkek között húzódó utcahálózatot. Az 1987 óta kisebb-nagyobb megszakításokkal a Budapestet majdan körülölelő autót nyomvonalán folytatott kutatásokban Bencze Zoltán, Gyuricza Anna, Hanny Erzsébet, Iránsné Melis Katalin, Nyékelyi Dorottya, Vadász Éva, Virág Zsuzsanna, valamint a jelen publikáció szerzői vettek részt.

Az elkövetkező években várhatóan sor kerül az északi szektor budai szakaszának (Duna és 11-es út között), valamint a keleti szektor az M3–M5 autópályákat összekötő (Gyál, Vecsés, Ecsér területeit érintő) nyomvonal szakaszok kivitelezésére. Az ezt megelőző régészeti kutatásokat a Budapesti Történelmi Múzeum, a fővároson kívüli területek régészeti lelőhelyeinek feltárását a szentendrei Ferenczy István Múzeum munkatársai fogják végezni. Remélhetőleg az előkerülő leletek további információkat nyújtanak majd Budapest és környéke múltjához. ■

Lásd még KÉPMELLÉKLET I. – See also TABLE I.

Szakraális leletek a békásmegyeri késő bronzkori temetőből

Kalicz-Schreiber Rózsa

A békásmegyeri néven ismert temető a Pünkösdfürdő közelében fekszik. Nagy Lászlóé, a Budapesti Történelmi Múzeum egykori munkatársáé az érdem, hogy 1960-ban a temetőn keresztül fektetett gázcső árkában megmenett néhány sír alapján felismerte a hely rendkívüli jelentőségét. Az ásatások során, melyeket kezdetben Nagy Lászlóval, majd később egyedül folytatott a szerző 1983-ig, kiderült, hogy két korszak emberei temetkeztek a lelőhelyre. A régibb népesség a bronzkor kezdetén, Kr. e. 3. évezredben létesítette a kor legnagyobb ismert európai temetőjét, amelyből 154 sírt sikerült feltárni. Majd a Kr. e. 11/10. század fordulójától kb. a 8. századig temetkezett ide a késő bronzkor egyik nagyobb Budapest környéki közössége, amelyet, jellegzetes temetkezési módja szerint, *urnamezős kultúrának* nevezett el a kutatás. E temetőből 324 sírt sikerült felszínre hozni.

ezekből a hiedelemvilághoz kapcsolódó páratlan jelentőségű leleteket, szokatlanul gazdag sírokat. Egyhektárnyi területen a temető kb. 2/3 részét sikerült feltárni.

Magyarországon ez a legnagyobb sírszámú ilyen korú temetkezési hely, mely koncentráltan és nagy számban tartalmazza az olyan különleges tárgyakat, amelyek más temetőben (külföldön is), vagy teljesen hiányoznak, vagy csak egyik-másik fajtájuk, s az is csupán 1-2 példányban van jelen.

Mi lehet ennek az oka? A válasz feltehetően a temető helyzetében rejlik. A korszak nagy központjai egy-egy térség fölött gyakorolták hatalmukat, ellenőrizték a fő érintkezési (kereskedelmi) útvonalakat. A Kárpát-medence legjelentősebb útvonalai évezredekön keresztül Budapest körzetében találkoztak és keresztezték a Dunát. Akik ezt a területet ellenőrizték, jelentős hatalmi pozícióval rendelkeztek. Meglepő módon nem ismerjük a közvetlen környékén azt a hatalmi központot, ahol életük zajlott. Elképzelhető, hogy a hatalmi viszonyoktól és harcoktól független vallási centrum is létesült a rendkívül fontos területen, s ennek vetülete, tükröképe ez az egyedülállóan különleges temető. Lényeges tudni, hogy a békásmegyeri temető a hatalmas kiterjedésű urnamezős kultúra keleti peremvidékén, nem a központi területén található. A különleges vallási tárgyak koncentrációja úgy is elképzelhető, hogy az itt lakók a messzi területekről nem csak közvetítették az anyagi javakat és a szellemi értékeket, hanem ezeket maguk is átvették, felhasználták. A temetőben egy kivételével az összes sír hamvasztásos, az égett csontokat kb. 70%-ban a sír földjére szórták, 30%-ban urnákba rakták. Több, mint 60 esetben megfigyeltük, hogy a sírgödörbe vagy föléje kisebb-nagyobb méretű, számos követ raktak, amivel elképzelésük szerint a halott visszajárását akadályozták meg.

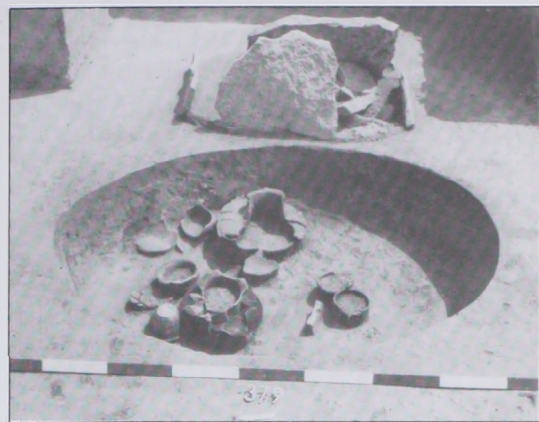
A különleges leletek között legfeltűnőbb a csizma alakú edény, mely ezen a lelőhelyen 19 sírből összesen 22 példányban került felszínre. Az összes európai példány alig több, mint amit Békásmegyeren találtunk. Kétségtelen, hogy az alsó rész lábbelit ábrázol. Leggyakrabban jobb lábasak, de három esetben előfordul a ballábas csizma is. Két kivételtől eltekintve, a felső rész edénye és a csizma öszszeköttetésben van egymással, sőt ami a legmeglepőbb, legtöbbször a csizma orrán kis lyuk van, amin keresztül az edénybe töltött folyadék kicsuroghatott. Az edényeket a velük együtt talált leletek alapján férfi sírok mellékleteinek tartjuk, és szertartásoknál használhatták őket. A beletöltött folyadékot a szertartást végző fogyasztotta el, esetleg a résztvevők között osztotta szét, vagy egy meghatározott helyre, a sírgödör földjére engedte ki. Feltehetően különleges hatást, esetleg varázs- vagy termékenyítő erőt tulajdonítottak neki. Felmerül a kérdés, hogy miért készítették ezt a különös formát és miért tették korlátozott számú sírba? A lábbeli és a láb funkciója ebben az esetben összeolvadt, kétféle szerepe is megjelent a kor szakrális életében. Az egyik a kisebb-nagyobb távolságok legyőzése a láb vagy lábbeli segítségével, a másik pedig az „anyafölddel” való közvetlen érintkezése, s így az életerőt vagy varázserőt átvette és továbbította tulajdonosának. A sírbatétel oka esetleg az is lehetett, hogy az elhunytat szállította a túlvilágba vezető hosszú úton vagy annak egy szakaszán. Alacsony számukat pedig azzal a feltevessel indokolhat-

juk, hogy nem volt mindenki jogosult a szakrális jelentőségű csizma viselésére, az ezt jelképező rituális tulajdonsággal felruházott edényt csak a közösség kiválasztott tagjai használhatták. A csizmaedényeket a többi síredényhez hasonló gondossággal készítették el, többször mélyített dísszel látták el a szárát, főleg azonban az orrát, a díszítésben szimbolikus jelek is megjelentek.

A halotti kultusz különleges tárgyai a stilizált madár alakú edények és a madártojások. Három sírban találtunk madár alakú edényt, amit *aszkosznak* is neveznek, és 10 sírban madártojást. A kétféle lelet összefüggése már önmagában is kétségtelen (ugyanannak a lénynek két állapota), amit még az is bizonyít, hogy két sírban együtt fordultak elő. Funkciójuk azonban eltérő lehet. A stilizált madár alak a korszak csaknem minden művészi alkotásán megtalálható, jelezve, hogy a madár szimbóluma az élet egészét áthatotta, szakrális jelentősége a halotti kultuszban is megjelent. A madár az ember ősi vágyát is jelképezte, hogy a földről felemelkedjen, a halotti kultuszban valamilyen módon a halott lelkének akadálytalan eltávozását is biztosította. Az edény mágikus erejét a beleöntött folyadék is fokozta. A madártojás pedig ősidők óta napjainkig az újjázületést, az új életet szimbolizálja, amelyben az eltemetett halottnak része lehet. Gondoljunk csak a húsvéti tojásra, amely a keresztény vallásokban Krisztus feltámadása ünnepéhez kapcsolódik.

A halottak lelkének különböző utazását jelképezik a halotti urnák, oldalukon kisebb-nagyobb lyukakkal, amelyek a halott lelke eltávozhatott. Ezt szárnyakkal, feltehetően madár alakban képzelhették el. Úgy tűnik, hogy a léleklyukas urnák, amelyek a halott lelkének szabad mozgását biztosították, és a sírokba rakott nehéz kövek, amelyek megakadályozták a halott visszatérését, egymásnak ellentmondó gondolatot képviselnek. Azonban a késő bronzkor vallási képzetei olyan egységes összefüggő rendszert alkothattak, amelyekben a ma ellentmondónak látszó tartalomnak megvolt a ma már alig megismerhető harmonikus egységet alkotó értelme.

Néhány sírban szoptató edényeket is találtunk. Ezeket elhunyt csecsemők maradványai mellé tették. Az egyik sírban a szokásos formájú edények miniatűr méretűek. Nagyon fontos személy lehetett a kis halott, mert a sírjába tett szoptató edényt bronzszögek díszítették és csizmaedény is járt neki. Talán papi vagy varázsló családból származott. A bronzszögek nem csupán egyszerű díszítést jelentettek. Egyenként vagy csoportosan urnákon, tálakon, csizma alakú edényen, szoptató edényen, sőt még az elégetéskor illatos füstöt árasztó gyantagyökökön is megtaláltuk őket. Az eredetileg ragyogóan fénylő domború bronzszögek a sírgödör sötétjében talán a világosságot, a nap fényét szimbolizálták.

Hamvasztásos sírok kőborítással és anélkül – Cremation burials with and without a stone packing

Sacral Finds from the Late Bronze Age Cemetery at Békásmegyer

An Early Bronze Age cemetery from the 3rd millennium BC and a Late Bronze Age cemetery from the 10th/11th-8th century BC were uncovered at the Budapest-Békásmegyer site between 1960-1983. The 324 burials from the Late Bronze Age occupied about two-thirds of the roughly one hectare large cemetery. Two-thirds of the graves were scattered cremation burials, one-third were inurned burials. The Late Bronze Age cemetery yielded a fairly high number of unusual finds that are either unknown from other sites of this period or only a few have been found to date. Most conspicuous among these ritual finds are vessels with a boot shaped lower part. 22 such vessels were recovered from 19 graves. Contact with Mother Earth probably imparted magical powers to these boot shaped vessels, enabling travel over great distances and an easier journey to the netherworld. The priest or magician performing the ceremony poured the magical potion in the vessel to the ground and/or the participants' cups through a small opening in the toe. Only chosen members of the community were allowed to wear

this boot with sacred properties and only they were allowed to take them to the netherworld. Also part of the paraphernalia of the funerary ritual were stylized bird shaped vessels and bird eggs. A few graves yielded spouted vessels which were perhaps used for nourishing the soul of deceased infants. One of these spouted vessels, as well as a boot shaped vessel, an urn and a bowl were decorated with bronze rivets – the shining light of these rivets was perhaps thought to symbolize the light given by the sun in the darkness of the grave pit. The most unusual finds from the Békásmegyér cemetery are the small clay figurines provided with a handle, which were probably magical cult objects. One burial contained 23 such small figurines. Many of them are decorated with symbols of the Sun and Moon cult. This assemblage probably belonged to a priest who took his paraphernalia to the netherworld.

A Roman Palace with a Mosaic Floor in Óbuda

Between 1973–1981, remains of a 2nd-3rd century building decorated with mosaic floors, wall paintings and stuccoes were uncovered in the northern part of the military town (canabae) by the legionary camp. 4 colonnaded courtyards, 16 rooms and 2 corridors have been uncovered on the 100x130 m area excavated to date. The 6 mosaic floors and a high number of wall paintings and stuccoes suggest that the building served for representational purposes. This magnificent building lay in the quarter where the magistrates of the province lived and worked. The area is currently a public park. The archaeological excavations should be continued and the excavated buildings need to be conserved.

A békásmegyéri temető legkülönlegesebb leletei az agyagból készített változatos formájú kis agyagplasztikák, „varázseszközök,” melyekből az egyik sír nagy edényéből 23 darab került elő. A néhány cm átmérőjű plasztikák sokféle alakot formáznak. A nap- és holdkultusz jelképei fedezhetők fel bennük. A teljes égboltozatot képviselték az egyszerű és sokágú, sugaras korongok, a napkocsit jelképező küllős keretek, félhold alakú és esetleg csillagot utánzó alakzatok, valamint ismeretlen rendeltetésű, 3 és 4 ágú kis tárgyak, cipő és tüske, valamint kanál alakú eszközök. Mindegyiknek kis nyele van, ami a kézbevételt szolgálja. Ebben az esetben nem a halotti kultusz tárgyai kerültek elő, hanem feltehetően egy varázsló vagy pap szertartási kellékeit tehették a sírba. Ilyen együttes Békásmegyeren kívül sehol sem ismeretes. Még 4 sírből kerültek itt felszínre hasonló agyagplasztikák. A „varázseszközös” sírok mind a temető déli szegélyén helyezkedtek el, sőt a temető szélén önmagában eltemetve találtak egy kéz alakú kis plasztikát, mintha ez a temető vé-

Csizma alakú rituális edények – Boot shaped ritual vessel

Fotók-Photos: Bakos M.

delmét szolgálta volna. Vagy egy papi (varázsló) családtagjait vagy több papi nemzedék tagjait temethették el. Valószínű, hogy a temető területét szent helyként tisztelték, amelyet kerítés is védhetett a külvilág más részeitől. A békásmegyéri temető feltárt része még számos különleges leletet tartalmazott. Az itt ismertetett és bemutatott tárgyak a halotti kultusz és ezen keresztül a szakrális élet legerőteljesebb és legfeltűnőbb megnyilvánulásai, amelyek ezt a lelőhelyet páratlan fontosságúvá tették a késő bronzkor sok szempontú kutatása számára.

Mozaikpadlós római palota Óbudán

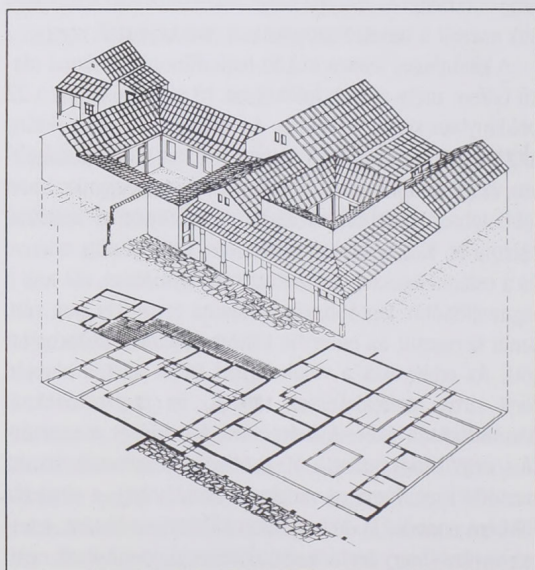
Szirmai Krisztina

A budai Dunapart közelében, a Folyamór utca – Meggyfa utca – Búvár utca és a régi Miklós utca által határolt fűvesített területen a Flórián téri 2-3. századi légióstábornak körülövező katonaváros (canabae) északkeleti negyedének maradványait találták meg.

Előzmények. A terület régészeti jelentősége már a múlt század óta ismert, sorra kerültek elő római kori épületmaradványok, mozaikszemek, faragott kőemlékek, sírok. Tervszerű ásatásra a sűrű beépítettség miatt nem volt mód. Az 1950-es években a Folyamór utcai közművesítések során falrészleteket és útmaradványokat figyeltek meg.

1973-1981 között az új óbudai lakótelep kialakítását megelőzően lebontották a területen lévő ún. szeszgyári épületek egy részét is. A távfűtőcsatorna árkaiban mozaikokban és freskókban gazdag, padlófűtéssel ellátott épületrészletek kerültek napvilágra. A feltárasokat dr. Wellner István vezette, majd 1974-ben Parragi Györgyi vette át az ásatások irányítását, 1978 óta Szirmai Krisztina dolgozott a területen.

Az ásatások eredményei. A Római Birodalom fontos

A mozaikos palota elvi rekonstrukciója (Mezős Tamás nyomán)
Reconstruction of the palace (after Tamás Mezős)

határmenti tartománya, Pannonia katonai megszállására több szakaszban az I. század közepétől került sor. Budapest területén előkerültek a lovascsapatok táborai, amelyek föld-faszerkezetű palánképítmények voltak tornyokkal, kapukkal, sáncárcokkal. Egy ilyen korai tábor vízesárok maradványát is megtaláltuk ezen a területen. A korai tábor felhagyása után építették ide a II. század elején az első kőalapos épületet. Ezt a II.

század második felében lezajlott markomann háborúk pusztítása után kijavították, majd a III. század elején átalakították, kibővítették.

A régészeti munkák során 100×130 m²-es méretű épületrész bontakozott ki, amely belső oszlopos udvarok (peristylia) köré csoportosuló, átlagosan 4×5 m-es szobák sorából áll. Eddig tizenhat szobát és két folyosót tártunk fel. Tíz szoba padlóját terrazzo, hat szobáét fekete-fehér és színes mintájú mozaikpadló fedte. Egy állatfigurákkal kirakott kivételével valamennyi mozaikpadló geometrikus motívumokkal díszített. A falakat növényi és geometrikus mintájú mitológiai jelenetes képmezőkkel, állatalakos lábazzal festették ki. A freskók több helyen 1-2 m magasságban maradtak meg a falakon. Mintegy 150 m²-nyi nagyon jó minőségű falfestményt szedtünk le a falakról, 100 láda falfestménytörédek vár restaurálásra. Az egyik szoba falait figurális és növényi díszes stukkó borította. Az épület belső díszítésének maradványai elsőrangúak.

Ez az impozáns épület a katonaváros északi részén, az ún. Hercules-villa és a Hajógyár-szigeti helytartói palota között egy reprezentatív épületegyüttes részeként helyezkedik el. A kutatás mai állása szerint ebben a körzetben laktak a tartomány igazgatásának vezető tisztviselői és itt működtek a legfontosabb közigazgatási hivatalok. Ez az épület is ehhez az előkelő negyedhez tartozott, méghozzá ezidáig annak a legnagyobb összefüggő felületen feltárt része. A pompás épület barbár támadások során a 260-as években pusztult el. Az elhagyott épületmaradványok közé a III. század végén a IV. század elején már temetkeztek, amint azt az itt előkerült föld, téglák és kőlapokból összeállított sírok és szarkofágok alapján tudjuk.

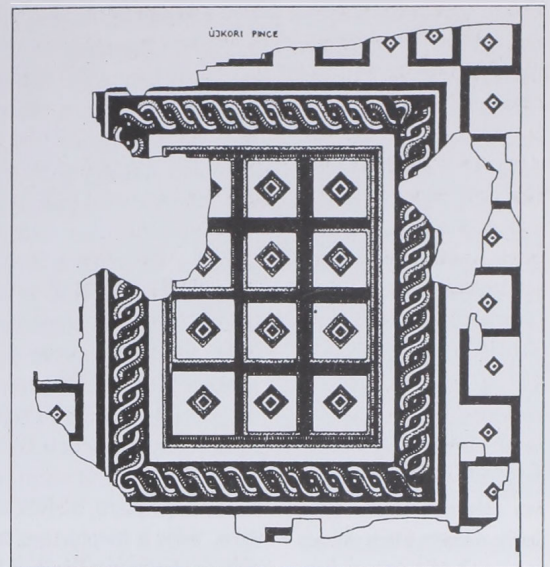
A műemléki bemutatás lehetőségei. 1974–1982 között a Budapesti Történelmi Múzeum javaslatára több ízben voltak tárgyalások a múzeum és az illetékes intézmények között a régészeti területen lévő épület műemléki bemutatása ügyében. A várható bemutatás reményében és restaurátori megfontolásból két geometrikus díszű mozaikpadló az eredeti helyén maradt. A műemléki bemutatás tervei is elkészültek, – bár

ezeket ma már módosítani kell a társadalmi és közbiztonsági állapotok változása miatt. 1983-ban az ásátás területét visszatöltötték. A műemléki bemutatásból anyagi fedezet híján nem lett semmi, a területre közpark épült. 1989-ben ke-resték meg a múzeumot egy mormon templom és egy panzió építésével kapcsolatban, amelyeket erre a területre terveztek volna. A BTM nem zárkózott el még e lehetőségektől sem, de a terület azóta is közpark.

Kiállítások. 1981–1986 között az itt előkerült művészeti leletek közül három mozaikpadló – közöttük egy figurális díszű – és egy falfestmény gólyákkal díszített lábazarészének restaurálása fejeződött be. Ezeket a BTM európai vándorkiállításain mutatta be (Ausztria, Németország, Hollandia). Itthon 1989-ben került a hazai közönség elé a Budai Várpalotában, jelenleg az Aquincumi Múzeum kiállításain láthatók.

Tanulság, kétségekkel. Biztos, hogy a terület valóban nincs veszélyben? Biztos, hogy egy szép napon egy munkagép véletlenül nem tépi fel mégis az itt még várható további, vagy az eredeti helyükön maradt két mozaikpadlót? És biztos, hogy nem sérülnek meg az ismeretlen, vagy a már feltárt emlékek e területen?

Egy biztos: hazai kulturális örökségünk olyan „szellete” húzódik itt, amely feltétlenül további régészeti feltárásokra és műemléki helyreállításra vár. Ha ez megvalósul, ezzel a műemlékegyüttessel Budapest és Óbuda egy városképi, történelmi, idegenforgalmi értékkel gyarapodik. ■

Mozaikpadló a palota fürdőszárányából (III. század eleje)
Mosaic floor from the baths of the palace (early 3rd century)

Rajzok–Drawings: Czírják P-né

Mit rejt a Hajógyári sziget?

H. Kérdő Katalin

A római kori főváros. Közismert, hogy a római korban a mai Óbuda területén állt Pannónia Inferior fővárosa, Aquincum. A Flórián téren és környékén az elsőtől a negyedik századig katonai táborok álltak. Körülöttük helyezkedett el a katonaváros (canabae). Ettől északra, mintegy két km-re jött létre a polgárváros, melynek romjait évente turisták ezrei keresik fel. A pesti parton, már barbár földön, épült fel Transaquincum erődje. A folyó két partját hid kötötte össze. Ez utóbbi maradványait a XIX. században a Duna szabályozásakor elkorot

Fürdő szigeten találták meg. A híd biztosan átszelte a Hajógyár-szigetet, de pontos helyét még nem ismerjük.

A katonaváros fejlődésének hatalmas lendületet adott 106-ban Aquincum provincia székhelyévé válása. Helytartó költözött falai közé, a császár személyes képviselőjeként (legatus Augusti). Új, reprezentatív köz- és magánépületeket emeltek, mind a helytartói hivatal (officium consulare), mind annak magas rangú alkalmazottai számára. Ezek közül is kiemelkedik méreteivel, megjelenésével a Róma hatalmát reprezentáló helytartói palota. A katonaváros északkeleti-, „hivatali” negyedével egy vonalban, a Duna egy kis szigetén (a hajdani óbudai Kis-szigeten, a mai Hajógyár-sziget délnyugati részén) épült.

A helytartói palota kutatása. A helytartói palota maradványaira a múlt században találtak rá. Akkor fürdőnek vélték. 1941–1956 között a több részletben folyó

The Secret of the Shipyard Island

Aquincum, the Roman period capital of Pannonia Inferior, lay on the territory of modern Óbuda. The most outstanding building of the capital was the governor's palace which lay on a small island (today part of the Shipyard island) in the NE quarter of the military town. Its construction was begun under Hadrian, the first governor of the province Pannonia (106–108), who later became emperor.

The palace received its final form in the mid-2nd C. and during the 3rd C. At the close of the 3rd C., the palace was abandoned, most likely owing to the rise of the Danube's water level. The ruins of the palace were first discovered in the 19th C. At the time, its walls still stood to a height of several metres. Several excavations were conducted on the site between 1941 and 1956. Recent excavation in 1996 and 1998 suggested that the earlier excavated building was only part of the entire palace complex which extends over an 8-10 hectares large area. The area was enclosed by a wall, of which several sections have been uncovered. The 120x150 m large main building, containing some one hundred rooms, had living and administrative wings, reception halls, sanctuaries and a bath. The halls were arranged around a central, colonnaded courtyard. The main facade of the palace on the east faced a port on the Danube. The palace had two stories on this side, with the reception halls lying on the ground floor. Several rooms were decorated with mosaic floors. The walls and the ceilings were covered with superb wall paintings. The courtyard contained a fountain. The comfort of the residents was enhanced by an ingenious system of floor heating, as well as by the excellent water and sewage system.

Unfortunately, very little can be presently seen from the remains of the governor's palace. The area was used as a shipyard between the later 19th C and 1991, and the Roman remains were severely damaged. Much of the area is now covered with industrial debris.

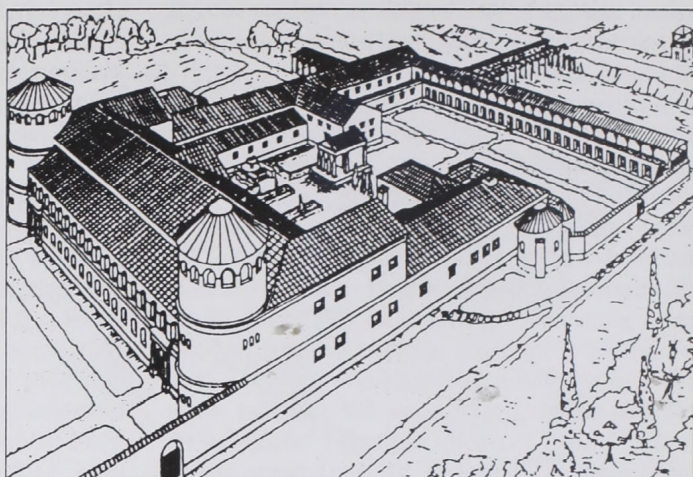
The finds are housed in the Aquincum Museum. The Budapest Historical Museum recently mounted a temporary exhibition, 'The governor's palace in Aquincum', showing the results of the excavations.

ásatások során, ha nem is teljes kiterjedésében és minden részletében, de egy csaknem száz helyiségből álló, mintegy 120x150 m alapterületű épületet sikerült feltárni. Meghatározták legtöbb helyiségének rendeltetését, elkészült rekonstrukciója. A palota teljes kiterjedésének tisztázására végzett legújabb kutatások (1996, 1998) váratlan, feltűnést keltő eredményt hoztak: a korábban ismert épület csupán egyik, jöellehet főépülete egy hatalmas, mintegy 8-10 hektár kiterjedésű palotaegyüttesnek, amelyet déli oldalán talán toronnyal erősített kerítőfal zár le. A kerítőfalon belül olyan részletek kerültek napvilágra, melyek alapján bizonyos, hogy a főépülethez hasonló kivitelű épületek rejtőznek a föld alatt, a még soha nem kutatott részeken. Parkok, kertek, pavilonok előkerülésére is számíthatunk. Gazdasági épületek, istállók tartozhattak még az épületkomplexumhoz. *A helytartói palota főépülete.* A rezidencia magába foglalta a helytartó lakhelyét, a fogadó- és hivatali termeteket, valamint a gazdasági- és kiszolgáló helyiségeket. A palota porticusos, emeletes főhomlokzata kelet felé nézett, előtérben kikötő lehetett. Az emeleti galériába a saroktoronyokból vezethetett a lépcső. A földszinti fogadóterem padlóját fekete-fehér, geometrikus mintájú mozaikok borították, falait és a mennyezeteket falfestmények díszítették. Ezeket kor változó divatja szerint többször átfestették. A fogadóteremből a belső udvart körülvevő körfolyosóra lehetett kijutni, innen volt megközelíthető az északi- és déli szárny. Az előbbiben helyezkedtek el a lakó- és a fürdőhelyiségek, melyek kiképzése szintén fényűző volt. Az illemhelyet geometrikus mozaikpadló díszítette. Az egyik fürdőmedence színes padlóján tengeri jelenetet örökítettek meg, egy másik falát kék alapra festett alakos ábrázolás díszítette. A déli szárnyban voltak a gazdasági helyiségek és raktárak. A palotához két szentély tartozott. A déli részben feltárt szentély később átépítették. A korábbi periódus falában Mercuriusnak szentelt oltárkövet figyeltek meg. A felújított szentélyből előkerült, helytartók által állított oltárkövek Jupiternek, Junónak, Minervának voltak szentelve. Az udvaron lévő templom a császárkultusz céljait szolgálta. Mellette került elő az életnagyságúnál nagyobb méretű császárszobor.

A belső udvart díszítette az itt előkerült delfines szökőkút és kratér. Az itt lakók kényelmét padló- és falfűtés, valamint vízvezeték és csatorna-rendszer szolgálta.

A palota építési munkáit Traianus császár idejében kezdhették meg. Első lakója feltehetően a későbbi császár, Hadrianus volt. Az ő építkezéseinek maradványai még nagyon kis mértékben kerültek feltárára. Az ismert alaprajz és rekonstrukció a palotaépület II. század közepi, III. századi képét mutatja. A többször átépített palotát a III. század legvégén — valószínűleg a Duna vízállásának megemelkedése következtében — kiürítették és elhagyták.

A palotaegyüttes jelenlegi állapota és jövője. E nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű műemlék

Az aquincumi helytartói palota rekonstrukciós rajza

Rajz-Drawing: Czifják P-né

Reconstruction of the governor's palace in Aquincum

sorsát döntően meghatározta a XIX. században ide telepített hajógyár. Előtte a romok a föld alatt csaknem érintetlenek voltak. Zsigmondy Gusztáv múlt századi felmérési rajzainak tanúsága szerint a festett falak még több méter magasan álltak. Az ipari létesítmények alapozásaival a falakat számos helyen elbontották, a termekben közműveket vezettek át. A palota fölött épületek, betonutak, sólyák vannak. A hajógyártás 165 éve alatt keletkezett, épülettörmelék, vashulladék, salak van a romok felett átlagosan 1,3-2 m vastagságban. 1991-ben megszűnt a hajógyártás. Ezzel megnyílt a lehetőség a palota-együttes feltárára, és teljes körű bemutatására. A feltárás, konzerválás, bemutatás, üzemeltetés csak egységben képzelhető el. A munkák során számos műszaki probléma (közművek és közlekedési útvonalak kiváltása, ipari létesítmények elbontása, salakfeltöltés eltávolítása, vízügyi problémák stb.) vár megoldásra.

Ezért a több évtizedes munka csak a különböző szakemberek (műzeumi szakemberek, műemlékes építész, műszakiak) folyamatos együttműködésével, a feltárást azonnal követő konzerválással és helyreállítással képzelhető el. A helyreállítás és rekonstrukció mértéke a feltárások eredményeinek függvénye. Jelenleg nem tudjuk, hogy a palotaegyüttes egyes részei mennyire pusztultak el, helyreállításuk hitelesen milyen mértékig valósítható meg. A kialakítandó műemlékegyüttesben eredeti helyükön kerülnének bemutatásra a jelenleg az Aquincumi Múzeum raktáraiban lévő, restaurálásra váró mozaikok és falfestmények. E hatalmas munka gondos előkészítést és tervezést igényel, s mindenképp hosszú távra biztosított megfelelő anyagi fedezetet. A palotaegyüttes felkerült az állami tulajdonból ki nem adható műemlékek listájára.

„Az aquincumi helytartói palota” című kiállítás. Az 1996. évi kutatások befejezésekor született meg egy kiállítás megrendezésének gondolata. Aktualitását a Hajógyárisziget hasznosítása, és a hozzá kapcsolódó területrendezési tervek újragondolásának szükségessége adja. Célunk kettős: egyrészt bemutatni a nagyközönség számára csaknem teljesen ismeretlen műemlékünket, másrészt felhívni a figyelmet a palota további sorsára.

Lásd még KÉPMELLÉKLET I. – See also TABLE I.

Visszamerengni mit ér...?

A Corvin téri ásatás, múltunk megismerésének páratlan lehetősége

Hable Tibor–Horváth M. Attila,
Ringer Árpád–Végh András

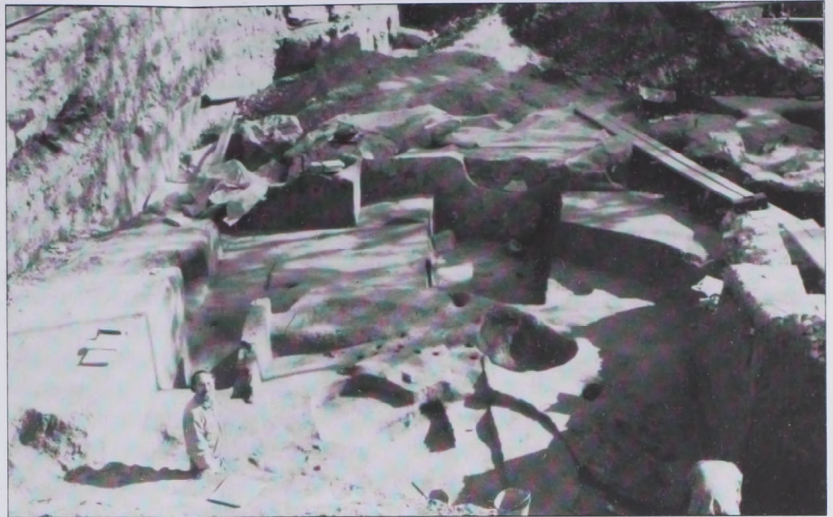
A Budapesti Történelmi Múzeum a Budavári Önkormányzat megbízásából 1997. március 27-e óta régészeti feltárást végez a forgalmas Fő utcában található Corvin téren. Az ásatás azért vált szükségessé, mert a téren felszín alatti többszintes mélygarázst kívánnak létesíteni, amely teljesen megsemmisítené a történelmi korok fel-lelhető maradványait. A tér, az előzetes szakmai várakozásokat is felülmúlva, Budapest legjelentősebb régészeti lelőhelyei egyikének bizonyult. A városközpontban lévő terület az ősembertől kezdve kultúrák során át alkalmas helyet nyújtott és nyújt a megtelepedésre, a tér érintetlensége pedig utolsó lehetőséget adott ezen kultúrák emlékeinek megismerésére.

A Viziváros hangulatos kis tere városképi jelentőségű védelmet élvez. Jeles épületei: a mai formáját Feszli Frigyes-től elnyert kapucinus templom és a vele szemközi Budai Vigadó, de a környező barokk polgárházak közül is számos elsőrangú műemlék, nemkülönben a tér közepén álló múlt századi díszkút.

A tér Budapest szíve egyedülálló módon kínált lehetőséget a régészeti kutatásra, mivel a területet a törökök óta napjainkig beépítetlenül hagyták. A városi régészet jellegzetes akadályai a feltárást nehezítő, sőt sok esetben lehetetlenné tevő újkori modern építmények, pincék, közművek netn bolygatták meg, nem tették tönkre a korábbi korok maradványait. A mai tér 1782 után, a kapucinus rend feloszlatását követően alakult ki, miután a barokk kapucinus kolostor fallal övezett vete-ményes és virágos kertjét, a kerítést lebontva megnyitották. Ezt a kolostorkertet Buda török uralom alóli felszabadítását követően 1690 körül alakították ki a kapucinus templom törökkori előzménye, a Tojgun pasa dzsámi melletti üres térségen. Középkori polgári lakóházak zárt homlokzatú beépítés mentén szegélyezték egykor a mai Fő utca őst. A házak a XVI. század második felének ostromaiban annyira megsérültek, hogy többségüket lebontották. A mai tér tehát a törökkori Buda városépítészetének köszönheti létét, a bontás minden bizonnyal összefüggött Tojgun pasa 1550-es években végrehajtott dzsámi (a mai kapucinus templom), fürdő (a mai kapucinus kolostor), iskola és népkonyha építkezéseivel, vagyis az ún. Tojgun pasa mahale (városnegyed) kialakításával.

1997 tavaszán 3,0-3,5 m-re az eredeti felszíntől, a középkori, római és őskori régészeti emlékek alatt – nem kis meglepetésre – egy régibb kőkori lelőhely is előkerült. A belváros szívében valóban különlegességnek számító paleolitik régészeti emlékekre Hable Tibor bukkant rá, kelta régészeti objektum feltárása közben.

Schweitzer Ferenc (MTA Földrajztudományi Kutató Intézet), a magyarországi Duna-menti negyedidőszaki

képződmények ismeretében, a Corvin-téri leleteket magába foglaló löszös üledéket – jellege és kifejlődése alapján – felső-pleisztocén, hozzávetőleg 30 ezer évnél nem fiatalabb korúnak határozta meg. Kretzói Miklós paleontológus és Vörös István (Magyar Nemzeti Múzeum) a lelőhely emlősfanáját az utolsó eljegesedés korai szakaszából valónak, mintegy 100 ezer évre viszsanyúló korúnak valószínűsítette.

1997 szeptember-októberében kezdtük meg az 50 m²-nyi felületen a paleolitik lelőhely szisztematikus feltárást. A Corvin-téren az egykori Duna mellett időrelidőre előtört szigetszerű kiemelkedésen települt meg az ősember. A lelőhelyen egymástól steril rétegekkel elválasztott négy járőrszintet különíthettünk el. Ezekre antropogén eredetű átegetés jellemző, ami a lakóterület szándékos vagy véletlenszerű kitérésével magyarázható. A négy lakószint közül a legalsó bizonyult a leggazdagabbnak. Innen származik az ásatásunk előtt feltárt paleolitik emlékek zöme, ehhez a településszinthez kötődik a Hable Tibor által feltárt cölöplyukor, amely egy, a sziget legmagasabb pontján állt lakóépítményhez tartozhatott. Sajnos az őskori beásások ennek nagy részét megsemmisítették. A lakóépítménytől Ny-ra, a sziget pereme felé helyezkedett el az elejtett állatok feldaraboló helye. E körül koncentráálódtak a paleolitikok, a néhány ember által lakott kis telephely mindennapi tevékenységének központját jelezve.

Kevéssel odébb két lábnyomot tudtunk jó állapotban kibontani a korabeli iszapos üledékből. Ezek Gyenis Gyula (Eötvös Lóránd Tudományegyetem) antropológus véleménye szerint egy alacsony termetű felnőtt nőhöz és egy kisgyermekhez tartoznak. A település objektumainak és életnyomainak kedvező konzerválódását az tette lehetővé, hogy a járőrfelület egy áradás 15-20 cm vastag löszszappal fedte be. Ebben maradhettek meg a szénuült famaradványok, amelyek Babos Károly (Eötvös Lóránd Tudományegyetem Növényrendszertani Tanszék) szerint egytől-egyig fenyezőféltől származnak. A Corvin-téri ősember kőeszközeit radiolaritból, kvarcitból, andezitből és kristályos szövetű mészkőből készítette. Tökéletes analógiáját sem hazánkban, sem a szomszédos európai területekről nem ismerjük. Jellemzői alapján átmenetet mutat a középső- és felső-paleolitikum között.

A paleolitik lelőhely feltárást közben – Excavation of the Palaeolithic site

Excavations on Corvin square – an Outstanding Possibility to a Wider Knowledge of Our Past

The archaeologists of the Budapest Historical Museum began the archaeological investigation at Corvin square in March, 1997. These investigations were necessitated by the fact that the construction of an underground garage was planned on the site, and the construction work could have resulted in the possible destruction of various prehistoric and historic sites and remains. The investigations conducted at Corvin square showed that this is one of the most important archaeological sites in Budapest. This area was settled by prehistoric populations in several historical periods. The relative intactness of the area offered an excellent opportunity for excavation and for gaining a better understanding of these cultures.

In the spring of 1997 a Palaeolithic site was discovered under the prehistoric, Roman and medieval remains, at a depth of 3-3.5 metres.

The Danubian terraces were settled depending on the seasonal changes of the river's water level. The settlements

Mézeskalácssütő-negatív Alexandriai Szent Katalin vértanúságának ábrázolásával – Honeycake mould, decorated with a depiction of the martyrdom of St. Catherine of Alexandria

and cemeteries of sedentary population groups, engaged in grain cultivation and animal husbandry, have been identified along the entire Buda side, from Békásmegyér to Lágymányos, in the Castle area, as well as in the Viziváros.

A total of ninety-two Roman burials were uncovered on a roughly 1800 m² large area. On the testimony of the earliest graves, the cemetery lay on the site of an abandoned Eraviscus settlement which had been demolished and levelled sometime in the first half of the 1st century AD. A few late burials from the 4th C. AD lay on the slopes of the terrace. Over half of the burials can be dated to the 2nd-3rd century. The ratio of newborn babies and infants was surprisingly high, and these burials perhaps mark the edge of the cemetery.

A block of medieval houses was also excavated near the Augustinian monastery. The comparison of these medieval houses with the ones excavated in the Castle district was very instructive. The earliest stone walls dating from the later 13th C. suggest that at the time of, and after the Mongolian invasion the inhabitants sought refuge behind the walls of the Castle district, and the settlement on the Danube bank played an important role from the early Middle Ages.

A paleolitikumot követő időszakokban, a Duna menti kis szigetek lassú feltöltődését követően alakult ki a maihoz sokban hasonlító, lakható felszín. Szinte a teljes budai oldalon megtalálhatóak az elsősorban vízközeli életmódra berendezkedett, állattenyésztő, földművelő csoportok települései és temetői. A Corvin téren az őskőkor emberét a javaréz kori *Ludanice kultúra* (kb. i.e. 4000), majd a késői rézkor idején több hullámban a Kárpát-medencébe települt *Bádeni kultúra* népének települései követik. Ez utóbbit az i.e. III. évezredre, a kultúra klasszikus és kései fázisára tehető leletek reprezentálják. A hulladékgödörből mindennapi életük jellegzetes tárgyainak töredékei, kisméretű bögrék, kétosztatú tálak, őrlőkövek, csontszerszámok, pattintott kőszerszámok, s egy, a vallási életre utaló fej nélküli nőalak (idol) töredéke került elő.

A következő népesség a korabronz kori *Nagyrévi kultúrához* tartozott, melyet a középső bronzkor idején a *Vatvai* követett. A két egymást követő kultúra régészeti objektumait a Corvin téren nehezen tudjuk elkülöníteni. Mindkét kultúra házai az áradástól védettebb domboldalokon helyezkedhettek el, a Corvin téren feltárt, hulladékkal feltöltött, eredetileg agyagkitermelésre használt gödörök a település szélét jelzik.

Antik kutatásunk fontos dokumentumai 1898-ban, a Budai Vigadó alapozása közben talált sírkövek, még akkor az Aquincumi Múzeumba kerültek. 1913-ig egyetlen esetben sem volt ásatás, vagy legalább régészeti megfigyelés a „szórványleletek” előkerülési helyén. Módszeresebb megfigyeléseket 1936–1943 között végzett Garády Sándor, a Csalogány u. – Fő u. sarok környékén, ahol IV. századi sírokkal zárult a római rétegsor, mélyebben pedig megtalálják az ún. „limes-utat”, amely az I. század végétől kötötte össze a Duna-part katonai bázisait.

A II. világháború után változatlanul leletmentések folytak (pl. Kaba Melinda Király-fürdőnél), olykor a feltételezett táborhely környezetében (mint pl. II. Kérdő Katalin 1991–95 között a Bem tértől DNy-ra). A Corvin téri kampány előtt mérlegelni kellett: ha a téren megtaláljuk a római temetőt, annak melyik részét és mely periódusait várhatjuk; milyen épített környezetre (útra, sírkertekre, szentélyre) számítsunk; milyen történeti keretbe illeszkedik majd mindez?

11 hónap alatt kb. 1800 m²-en 92 római sírra bukkantunk, több elpusztulhatott a középkori, török- és újkori beépítések során. A temetőt egy korábban kiürített, szétrombolt és elegyengetett eraviskusz falu helyén nyitották meg a rómaiak, néhány korai sír leletanyagának tanúsága szerint még az I. sz. első felében. Nyilván az említett partmenti út mellett helyezkedtek el a sírok, amit a 40 csontvázas temetkezés tájolása is mutat, bár maga az úttest eddig nem került elő a Fő utca és Iskola utca közti területen. Az 51 ú.n. szórványos sír nagy része laza csoportokban szerveződött a tér észak-déli középtengelyében néhány késői (IV. századi) pedig sorosan, a terasz lejtőjén, közvetlenül a Fő u. mellett. A sírok több mint fele a II–III. századra keltezhető, néhány igen gazdag üveg és kerámia melléklettel; sírkö, feliratos, vagy faragott kövünk nincs, nagy az újszülöttek és csecsemők aránya, ami lehet, hogy a temető szélét jelzi.

A korábbi népesség, a kelták épületei szintén a terasz gerincén, illetve a Várhegy felé sűrűsödtek. Könnyű, fa-

szerkezetű, agyagpadlós házaik leégett anyaga (patic és faszén) töltötte meg a hulladékgödörök tetejét. Jellegzetes, késői kerámiajukban ősbibb kivitelű tárolóedények mellett megtaláltuk a vörös-fehér sávós festésű tabáni árut is. Főleg hatsoros árpát termesztettek, amit – magvak és őrlőkövek tanúsága szerint – helyben dolgoztak fel, étrendjüket hallal, vaddal és háziállatok húásával egészítették ki. Evakuációjuk során kevés értéktárgyat hagytak maguk után, vasat, bronzot vagy üveget csak töredékekben találtunk.

A bennszülött telep és a római temető viszonyának, a két nép esetenként keveredő és egymásra ható kultúrájának egy helyen, ilyen szoros időrendi kapcsolatban való megfigyelése önmagában is komoly tudományos lehetőség.

Buda középkori külvárosaiban először került feltárássra egy körülbelül három-négy telekre kiterjedő teljes háztömb a közeli ágostonos kolostor szomszédságában. A feltárt házakat rendkívül érdekes összevetnünk a Várnegyedben feltárt hasonló középkori lakóépületekkel. A legrégebb kőfalakat a XIII. sz. második felében, vagyis a városalapítás idejében emelték, bizonyítva, hogy a város lakói számára a tatárok elől biztos menedéket nyújtó hegyre épült erődítés mellett a Duna partja kezdettől fontos szerepet játszott. A feltárt középkori járósínek, utcai és udvari kövezetek csupán egy méterrel alacsonyabban helyezkednek el a mai felszíntől, ezért jobbára a házak pincéi és az egykor minden bizonnyal emeletes épületek alapfalai kerültek napvilágra. Az épületek a középkor eltelt évszázadai alatt, a huzamos használat során sokszor átépültek, bővültek. Rendkívül tanulságos megfigyeléseket tehetünk a középkori városi lakóház-építkezés fejlődéséről, a korabeli technikai ismeretek és eljárások változásairól és sokszínűségéről. Érdekes leleteink közé számíthatnak, a XIII. sz. közepén épült faburkolatú pincék, amelyek a szerencsésen nedves körülmények miatt részletesen feltárhatóak voltak, illetve egy XV. sz. közepén épült faépület, amelyet törökkori tűzvész „konzervált” és őrzött meg.

A mindennapi élet tárgyi emlékei is nagy számban láttak napvilágot az utakból, hulladékgödörből, a leégett épületek pincéiből, padlóiról. Így az említett faépület szenesre égett padlóján néhány ablaküveg és a beszakadt ajtó zárja mellett egy rendkívül finoman megmunkált Szt. Katalin vértanúságát ábrázoló cserép mézeskalácssütő forma feküdt.

A feltárást a szerződés szerint 1998 végén be kell fejeznünk, ám a feltárt középkori épületmaradványok komoly műemlékvédelmi kérdéseket vetettek fel. A XIII. századtól felépített polgárházak pincéi és a maguk nemében igen ritka maradványoknak számítanak a Vizivárosban. További sorsuk eldöntésekor mérlegelni kell történeti értékük mellett mai építészeti állapotukat, illetve a tervezett garázsépület műszaki lehetőségeit. Melyik fontosabb? Középkori városi, polgári múltunk ritka és számunkra ezért fokozottan értékes emléke, vagy a modern nagyváros mindennapi életét tönkretévő automobilizmus kárainak enyhítése? Megmenthető-e ilyen jellegű mélyépítő munka mellett a középkori műemlék? Ennek ki állja a költségeit? Ezek a nem is oly messzi jövő kérdései. ■
Lásd még KÉPMELLÉKLET I. – See also TABLE I.

A középkori ágostonos kolostor felfedezése a Vízivárosban

Végh András

A középkori magyar királyság székvárosát, Budát említve a múzeumlátogató, történelem iránt érdeklődő közönség, de még a történész szakma jelentős része is elsősorban a Várnegyedre, a hegyen épült castrumra gondol. Ez a szemlélet azonban téves, hiszen a hegy és a Duna közötti sík terület, a mai Víziváros, alapításától fogva Buda város része volt, amelyet már a XIV. század vége óta városfal kerített körül. Saját plébániatemploma mellett két koldulórendi (ágostonos és karmelita) kolostora és két kápolnája volt. Már ekkor is eltérő funkció jellemezte azonban a hegyre települt Várnegyedet és a dunaparti Váralját. A suburbiumban a kézműves, iparos polgárság lakóhelyét találjuk, bár itt is voltak főúri és egyházi tulajdonok. Ezt a polgári városrészt azonban végzetesen érintették a török háborúk. A stratégiai szempontból értéktelen, mert védhetetlen váralja sorozatos ostromok rombolásainak esett áldozatul. A török megszállás végére nyomtalanul eltűntek a plébánia-templom és a kolostorok maradványai, de nem kímélte a pusztulás a polgári lakóépületeket sem.

Fenntartotta ezt a helyzetet a barokk város is, a hegyi erőd védelmében ekkor teljesen letakarították a hegyoldalak épületeit. Nem csoda, ha a múlt század romantikus nemzeti szemlélete kizárólag Budavár felé irányult. A Várnegyed a kormányhivatalok felköltözésével vesztette el középkori emlékeinek jelentős részét. Közben a Vízivárosban a polgári fejlődés építési láza egyáltalán nem volt tekintettel semmiféle korábbi épületekre.

A 30-as 40-es évek képzett régészei, művészettörténesei és építészei már tudományos igénnyel próbálták meg a múlt emlékeit feltárni és bemutatni. A Vízivárosra azonban csak igen kis mértékben terelődött a figyelem, a középkori épületek többsége a föld alatt várta – és várja ma is – újbóli napvilágra kerülésüket. Az 1940-es években a Víziváros egyes negyedeinek szanálása és új rendezési tervek szerinti beépítése kezdődött meg. A két világháború közötti időben a Buda középkori maradványait lelkesen kutató Garády Sándor éber figyelmét nem kerültek el a munkálatok, lehetőségeihez mérten igyekezett az új épületek alapozási gödreiben előkerült objektumokat felmérni, a leleteket pedig a Székesfővárosi Múzeumba szállítani. Akkor, amikor még a Várnegyedben szó sem lehetett ilyen jellegű munkáról. Gondos megfigyeléseinek köszönhetően sikerült meghatározni a középkori Szt. Péter mártír plébániatemplom helyét, feltárnia több gazdag leletanyagú gödröt és vermet. Garády talált rá elsőként a középkori város alatt nyugvó római település maradványaira is.

Garády Sándor az 1944/45-ös ostrom áldozatául esett. Halálával lezárult egy korszak a Víziváros kutatásának történetében. Az ostrom súlyos pusztításokat okozott e városrészben is, a helyreállításokhoz azonban már nem csatlakoztak régészeti megfigyelések. Csupán

a negyed egyetlen törökkori műemlékének, a Király-fürdőnek helyreállítása és kutatása a kivétel. A szanálás és új épületek emelése az 1960-as évek elején vett újabb lendületet. Az építőipari technika rohamos fejlődése azonban ellehetetlenítette a régészek munkáját. Garádynak még volt ideje, hogy a kézi erővel kitermelt alapozási gödörben megfigyelje a régészeti jelenségeket. A gépi erővel végzett földkitermelés azonban jelentősen lerövidítette a megfigyelésre vagy az észlelésre alkalmas időt. Sok esetben még helyszíni felügyelet mellett sem tette lehetővé a régészeti objektumok vagy leletek felismerését. A legtöbb esetben a múzeum szakemberei vagy nem is értesültek a római és középkori leletek elpusztításáról, vagy már nem tudtak eredményesen beavatkozni a megkezdett építkezés folyamatába. A régészek között egyedül II. Gyürky Katalinnak – rengeteg részmegfigyelése mellett – csupán a Fő u. 30. és a Szt. Péter mártír plébániatemplom (Garády által meghatározott) helyén volt lehetősége rendszeres és eredményes feltárásokat folytatni.

A szanálásokat az 1970-es évek elején befejezték, a beépítés azonban sok helyen elmaradt. Az újabb építkezési hullám az 1980-as évek végén indult meg. A Víziváros nagyszámú beépítetlen vagy csak kevésbé beépített telke azóta vonzza a befektetőket. 1989-ben az akkori II. kerületi Tanács felkérte a Budapesti Történeti Múzeumot, tervezett ingatlan eladási akcióit megelőzően régészeti szakvélemény-alkotásra, amelyeket a beruházók terhére régészeti kutatások követhettek. A kezdeti eredmények nyomán a római korról foglalkozó II. Kérdő Katalin kapcsolódott be a kutatásba. Vele közösen végeztük a további feltáró, illetve terület-felügyeleti munkát. Eredményeink alapján 1991-ben kezdeményeztük a Víziváros jelentős területeinek régészeti védelem alá helyezését, ez végül 1994 januárjában jogerőre emelkedett.

Szándékosan részleteztem a Víziváros középkori emlékeinek kutatástörténetét, hogy megérthesük, milyen körülmények között folyik ma a régészeti feltárás. Az egykori városról alkotott topográfiai ismeretünk igen csak hiányos. Régészeti feltárásra mindig csak ott kerülhet sor, ahol éppen új épületet kívánnak emelni. Munkánkat ezért nem nevezhetjük tervszerűnek, de az alapos felügyelet mellett a sok apró mozaikszemből az évek során összeáll egy kép. Álljon itt példaként az 1997-ben felfedezett ágostonos kolostor rendkívül tanulságos és fordulatossá története.

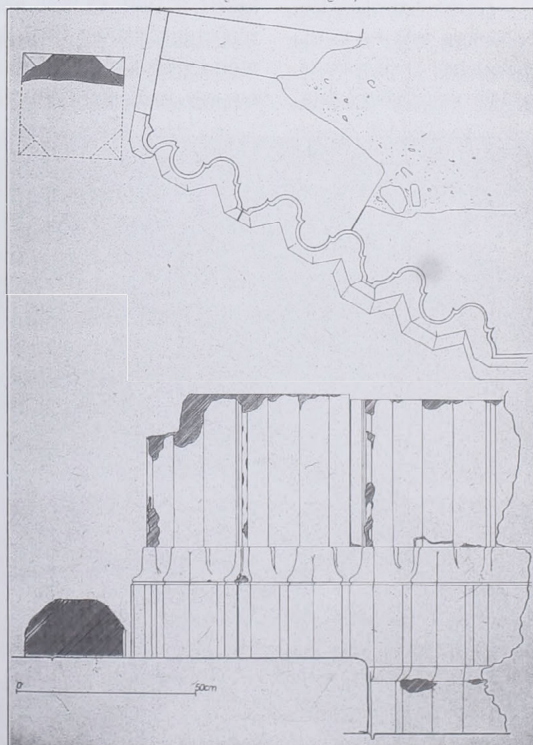
A budai ágostonos kolostor történetét írott for-

Discovery of a Medieval Augustine Monastery in Buda

Thinking on the capital of the medieval Hungary Kingdom, most people interested in history – even some historians – mean the Castle district and the castrum built on the hill. Buda Castle is generally regarded as what has remained of medieval Buda. This is a wrong approach since the plainland between the hill and the Danube, the present-day Víziváros quarter, was always a part of medieval Buda. This quarter was defended by a wall from the late 14th century. Beside two parish churches, the quarter also housed two chapels, an Augustinian and a Carmelite monastery founded by these mendicant orders.

The Turkish occupation brought a decisive change in the life of this thriving quarter. By the end of the Turkish occupation, the parish churches and the monasteries disappeared almost without a trace, and many of the residential houses had also been

XIV. századi templomkapu felmérése (Bodó Balázs rajza)
Survey of the 14th church gate (drawing by Balázs Bodó)

destroyed. There is very little written evidence for the Augustinian monastery of Buda. The few references in the sources simply mention that it lay somewhere near the Danube and that Tojgun Pasha of Buda, had a bath built in front of the monastery which had by then been abandoned.

Archaeological excavations were begun in April, 1997. The investigations yielded the remains of a richly decorated Gothic gate in the walls of the 18th C. building standing on the plot at 19 Szalag street. It also became clear that the cellar of this house was built directly over the remains of a medieval tower. The tower and the gate suggest an ecclesiastic building which has been identified with the medieval Augustinian monastery on the strength of the literary and archaeological evidence.

rásokból alig ismerjük. Budán, úgy tűnik, már a város alapítása után hamarosan építettek kolostort. Helyéről azonban csupán annyit lehet megtudni, hogy a váralján a Duna közelében emelkedett, és Tojgun budai pasa a már nem működő kolostor előtt fürdőt építtetett. Ez utóbbi adat nyomán a kolostort történetírásunk a mai kapucinus templom és rendház helyén kereste. Gerő Győző a kapucinus kolostor alatt fel is tárta a török fürdő maradványait. Tudott volt, hogy a kapucinus templom Buda visszafoglalása után az egykori Tojgun pasa dzsámi falai felhasználásával épült. A templom oldalán látható a Budán egyedülálló török dzsámi maradvány számárhátiyes ablaka, belül a mihrabfülke gazdagon díszített sztalaktit boltozata. II. Gyürky Katalin megállapította, hogy a török fal egy középkori kváderkövekből emelt fal tetején áll.

Képzeltető, milyen elképedéssel szemléltük, amikor 1995 februárjában a kapucinus kolostor fölötti domboldalon a Szalag utca 17. számú telken a markológép sírköveket és gazdagon tagozott épületelemeket emelt ki. A szomszédos Hunfalvy János Szakközépiskola tornaterem-bővítémenyt építtetett a világháború óta üres telken, amelyen korábban egy, a műemlékjegyzékben szereplő barokk lakóház állt. Az építetők megkapták az építési engedélyt anélkül, hogy megelőzően a múzeum régészeti feltárást végzett volna. Így csak a már folyamatban lévő földmunkáról értesülhettünk. A kőfaragványokról azt gondoltuk, hogy azok a barokk lakóház pincéjének falaiból kerültek elő. A faragványok felmérése közben győződhattünk meg arról, hogy a markológép középkori épületmaradványokat bontott el. Figyelmünk ezért a Szalag u. 19. számú telken álló romos épületre fordítottuk. Az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMvH) az építési engedély feltételeként előírta az épület előzetes műemléki és régészeti kutatását.

A földszintes Szalag u. 19. számú épület múlt század eleji, hátsó traktusai azonban XVIII. századiak. A ház megvásárlója új lakóházat kívánt emelni, de számolnia kellett a XVIII. századi épületrészek megtartásával. A régészeti feltárást 1997 áprilisában részleges bontás után indulhatott meg. A telek déli és keleti tűzfalában egy-egy gazdagon tagozott gótikus kapu maradványai

kerültek napvilágra. Fény derült arra is, hogy a XVIII. századi épületszárny pincéje közvetlenül egy középkori torony visszabontott alapfalaira épült. A torony és a kapuzatok egyértelműen egyházi épületre utaltak. Ezt – az ismert történeti adatok figyelembevételével – a középkori ágostonos kolostor templomával azonosíthattuk. A déli tűzfalban feltárt XIV. századi kapu arra a szomszédos telekre nyílt, ahol két évvel azelőtt a markológép mindent megsemmisített. Feltehetően itt állt a templom hajója. A kapu előtt kis előépítmény, talán egy folyosós sértetlen téglapadlója tárult fel, onnan egy ép küszöbök tanúsága szerint egykor ajtó vezetett a szabadba, a templom melletti temetőbe. A 19. sz. telek nagyobb részén a templomhoz csatlakozó középkori temető terült el. A sírmelléletek tanúsága szerint a XIV. század közepe és a XV. század közepe között temetkeztek ide. A rengeteg gyereksír arra mutat, hogy korántsem csak szerzetesek. A temető a város belsejében kis helyre volt szorítva, ez lehet az oka, hogy a sírok néhol egymás alatt nyolc rétegben feküdtek. A feltárást jelentőségét növeli, hogy ez a temető az első a középkori Budán, ahol módszeres feltárást végezhetünk. Az előkerült embertani anyag sok információt szolgáltat a középkori város lakóiról. A temető közepén egy kisméretű temetőkápolnát tártunk fel. Téglalap alakú hajója, kicsiny félköríves, tömör alapozású szentélye, a hajó alatt csontkamrája volt. A kamra színültig telt emberi csontmaradványok tömegével. Ebből csupán mintát vettünk, egyébként nem bolygattuk. A csontok fölé épülettörmelék szortak, vakolatot, rengeteg középkori freskótöredéssel.

A bontás, épület-átalakítás emlékei máshonnan is előkerültek. Az említett torony és egy hozzá csatlakozó helyiség a feltehetően a XV. század közepén már megszüntetett temetőben épült fel. Falából festett zárókövet és bordaíntást bontottunk ki, díszítésük a kápolnában talált levett freskóéval egyezett. A temetőkápolna lebontása, a temető megszüntetése, az új torony és a hozzá csatlakozó helyiség – talán oldalkápolna – építése tehát egyidőben történt. Az, a még a markológép által a templomból kiemelt sírkő, amelyet feliratának tanúsága szerint 1455-ben a néhai felséges Lajos király (nyilván Nagy Lajos) idején élt nemzedékeknek emeltek. A különös feliratú sírkövet feltehetően az építkezések alatt megbolygatott és együvé temetett csontok emlékköveként állították.

A feltárást számos kérdést vet fel, ezeket az elkövetkező évek kutatásának kell tisztáznia. A kolostor és temploma felett ma részben Corvin téri házak, illetve a szakközépiskola és a kapucinus kolostor kertje található. Az épületek pincéit, illetve a kerteket megásva jelentős részletek feltárása várható. A kutatást a múzeum elvégezte, az előkerült maradványokat műemlékké nyilvánította az OMvH. Felmerül a kérdés, mennyiben segíti az ilyen nagy jelentőségű maradványok fennmaradását, hogy a régészeti feltárást és a műemléki bemutatást és védelmet összes költségét – a mai szabályozás mellett – az építetőnek kell állnia? Budán a középkorban négy kolostor állt, kettő a Várnegyedben, (a domonkos és a ferences), a karmelita kolostornak még pontos helyét sem tudjuk megállapítani. A feltárást – mint láthatuk – az ágostonos kolostor helyét sem sikerült meghatározni. Azt hiszem, nyugodtan kijelenthetjük: mind-

XIV. századi templomkapu maradványai a Szalag u. 19. számú telken – Remains of the 14th century church gate

egyik országos jelentőségű, elsőrangú műemléknek számít. Hogyan várjuk el a továbbiakban a teljesen ellenérdekeltté tett építetötől, hogy anyagi támogatás nélkül, pusztán jóakarátára, történelem iránti esetleges érdeklődésére alapozva gátoljuk magántulajdonának korlátlan használatában? A Szalag utcában a romok művészetértő és a műemléket telkén belül is toleráló tulajdonosra találtak. Egyelőre csak reménykedhetünk, hogy a még föld alatt rejtőző maradványok is egyszer – a köz szerepvállalása mellett – közkinccsé és nem a modern városépítés áldozatává válhatnak. ■

Újabb régészeti ásatások a budavári Szent György téren

Bencze Zoltán–Nyékelyi Dorottya–Végh András

1997 őszén a Budapesti Történeti Múzeum felkérést kapott a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztériumtól, hogy a Szent György téri helyreállítási program részeként a Szent György utca nyugati részén a Lovarda köztől a Dísz térig terjedő szakaszt tárja fel a terület középi- és törökkori beépítettségét, az erődrendszer falait tisztázandó. A közel 8000 m² nagyságú területen eredetileg húsz hónaposra tervezett munka időtartama tizenkét ásatási hónapra rövidült. Követelmény volt, hogy a feltárások során kitermelt sok ezer m³ földet el kell szállítani. A feltárást vezető három régész azzal a komoly kihívással találta magát szemben, hogyan lehet a rendelkezésre álló rövid idő alatt 80-90 ásatási munkás és a technikai személyzet (cserépmosók, fotósok, geodéták, rajzolók) irányítása mellett a földszállítást is úgy megszervezni, hogy az ásatási munkát színvonalasan, ugyanakkor a lehető legnagyobb hatékonysággal tudják végezni. Az eddigi három hónap során már igen komoly eredmények születtek.

Az 1998 áprilisában a volt Teleki, majd József főhercegi palota helyén megindult régészeti feltárás a város-történet szempontjából ígéretes eredménnyel kecsegtet. A Várhegy e részén is, csakúgy mint másutt a tatárjárás után, a XIII. század közepén felépült az első városfal, amelynek belső oldalán kőházakat emeltek. A mai Szent György utca adott helyet Buda legkorábbi zsidónegyedének, a XIII-XIV. században a Zsidó utca nevet viselte. A zsinagógát 1307-ben a város kapuja (a mai Fehérvári kapu) mellett említik a krónikák. A zsidónegyed elkötöz-tetése, majd a szomszédos Szent Zsigmond templom felépülte (1410-1424) után az utca házainak tulajdonosai jobbára előkelő főurak és a királyi udvar tisztviselői lettek. Ide lokalizálható például a Bánffy, Pálóczy, Somi, Perényi családok egy-egy háza is. A törökkori városostromai súlyos pusztítást végeztek az elhagyott házakban, az itteni várfal-szakasz stratégiai jelentősége miatt. A közeli Naphegy felől ugyanis számtalan esetben próbálta meg az ostromló tüzéség a várfalakat éppen

itt ledönteni. Középi- kori épületmaradványok mégis átvészelték a háborús időköt, hiszen az 1687-es Haüy-féle helyszínrajz a területen több házat jelöl, az 1696-ban keletkezett házösszeírás pedig ugyanitt koráb-

bi pincéket, boltozatokat tüntet fel. A területet még a XVIII. században is katonai célokra hasznosították. Több korabeli térkép ágyúállások számára készített földvédműveket, illetve ágyúpadokat mutat. A terület északi részén, a kapu mellett tüzerlaktanya épült, mellette a korábbi romok felhasználásával lakóépületeket emeltek.

A XVIII. század végén a gróf Teleki család tulajdonába került a terület déli része. Fischer Antal pozsonyi építész tervei alapján 1787-1792 között felépült palotájuk. 1850 körül a királyi kancellária költözött az épületbe, majd a kincstár vásárolta meg. Ettől kezdve előbb a Honvéd Főparancsnokság székháza lett, majd a Helytartóság költözött ide. A kincstártól 1892-ben Habsburg József Ágost főherceg vette meg a palotát, melyet a XX. század elején Korb Flóris és Giergl Kálmán tervei alapján átépítették. A palotától északra, a Dísz térig húzódó polgárházakat szintén megvásárolták, majd lebontották és a helyükön a palota kertjét telepítették, benne a főherceg luxusistállójával. A palota a II. világháborúban megsérült, de még az 1950-es években diákszállóként és étkezdeként hasznosították. Műemléki falkutatását Czagány István végezte el, aki feltárta a századfordulón készült eklektikus homlokzat alatt a Teleki-palota eredeti klasszicista architektúrájának maradványait. A kutatás eredményei ellenére az épületet 1968-ban felrobbantották.

A régészeti kutatások a palotaépület keleti részén indultak meg, ahol a modern pincepadló szintje alatt több középi- kori ház pincerészletét sikerült feltárni. A telkek K-Ny-i irányban az Árpád-kori városfalig kihúzódhattak. Több, leletekben gazdag, a török korban betöltött ciszternát is találtunk. A középi- kori leletanyagban számos kályhacsempe, üvegtöredék és nagyszámú érem érdemel említést. A palotától északra az egykori polgárházak pincéit tárjuk fel a századfordulós bontás törmelékes omladékrétegei alól. A jó állapotban lévő, átszakított boltozatú pincék középi- kori eredetűek, századunkig rengeteg átépítésen mentek keresztül. A pincék szövetnyesen betérítik az egész területet, és kapcsolatban állnak a barlangpince-rendszer részben feltárt és feltáratlan szakaszaival is. Az erődrendszer kutatását is megkezdtek a már 1981-ben Zolnay László által azonosított Árpád-kori városfaltorony ásatásával. A mintegy hét-százötven éves torony kb. 4-5 méter magas felmenő falaival magasodik ma is a várlejtő fölé. A toronyhoz a XIV. század végén épült második városfal csatlakozik, előtte a törökkori elején, a XVI. század közepén emelt harmadik fal húzódik. Ez utóbbi fal rongált, megdőlt állapotban maradt ránk, az 1849-es ostrom mementőjévé.

Egyedülálló lehetőség a teljes terület régészeti kutatása, és befejeztével a királyi palotától a Dísz térig húzódó utcason tisztázható a Várnegyed településszerkezeti fejlődése és az erődrendszer kiépülése. ■

A középi- kori pincerés feltárása
Excavation of a series of
medieval cellars

Recent Excavations at Szent György Square in Buda Castle

In the autumn of 1997, the Budapest Historical Museum was commissioned to conduct excavations in the area between Lovarda alley and Dísz square, in order to clarify the settlements of medieval and Turkish occupation periods and the chronology of the medieval fortifications walls. The duration of this excavation work, extending over a roughly 8000 m² large area, was reduced to twelve months. One of the most important tasks was how to coordinate the work of the excavation workers and the technical staff (photographers, geodetic surveyors, excavation drawers) and to organize the removal of the many thousand cubic metres of earth without impairing the efficiency and the standard of the excavation work. The first three months of the investigations yielded some interesting results.

Visszatekintés

Sándor Gallus – Archaeologist in two Hemispheres

The author is a professor at the Flinders University – Archaeology School of Cultural Studies in Australia. This article was originally published in *Artefacts Special Issue 8: 1-2* (June, 1983, Melbourne), and it is here published in memory of the renowned archaeologists, who was born in Sopron in 1907 and died in Australia in December, 1996. Although Gallus spent the larger part of his life outside Hungary – having left the country at the end of World War 2 –, as leader of the Prehistoric Department of the Hungarian National Museum, he published a series of seminal articles and monographs. Dr. Pál Patay's profile of Gallus is scheduled to appear in the next issue of *Archaeológiai Értesítő*. We shall here quote from his necrology: 'The radiocarbon-based dating of his excavations in the Koonalda Cave ... and the Keilor Cave near Melbourne was rejected by official Australian archaeology, but following heated debates and, more importantly, the discovery of new finds, his chronology was eventually accepted. Namely, that the aboriginal population first arrived to the fifth continent some 20-30 thousand years ago. Unfortunately, he did not live to appreciate this 'rehabilitation', made official by its publication in school textbooks.'

Vincent Megaw's article also includes a bibliography of Gallus' works. A fuller version will be published as a supplement to Patay's article. However, this article makes no mention of Sándor

Gallus Sándor (1907–1996) két földrész régésze

Vincent Megaw

A cikk szerzője az ausztráliai Flinders University – Archaeology School of Cultural Studies professzora. Az ismertetést, amely „Sándor Gallus, Archaeologist in two Hemispheres” címen az ARTEFACTS (Special Issue, Melbourne, 8/1-2) 1983 júniusi számában jelent meg, az 1996 decemberében elhunyt kiváló régészre emlékezve közöljük, akinek munkásságát dr. Patay Pál az Archaeológiai Értesítő következő számában méltatja.

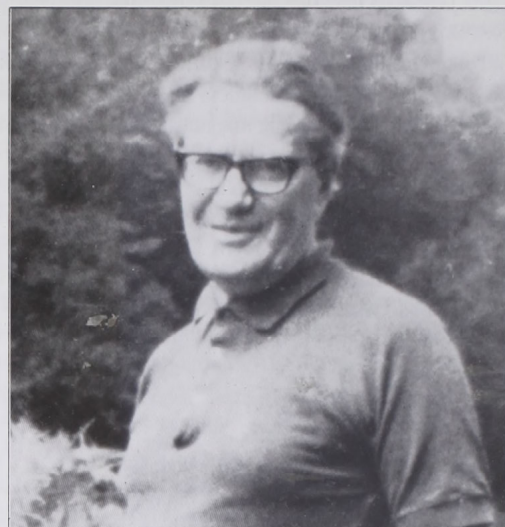
A szerkesztőség

Gallus Sándorral először munkáján keresztül találkoztam. Amikor az európai vaskor, illetve a kelták művészetét, valamint a kelta művészetben fellelhető különböző kulturális hagyományokat feldolgozó disszertációm dolgoztam az edinburgh-i egyetem hallgatójaként, természetesen volt, hogy ráirányították figyelmemet Gallus idevágó tanulmányaira. Gallus 1935-ben megjelent tanulmányát az osztrák-magyar határ melletti Sopronban előkerült emberalakos urnákról öt év múlva, a Magyarországon megjelenő kora vaskori, keleti eredetű, pre-szkíta lovasnép emlékeinek monografikus feldolgozása követte. Az *Un peuple cavalier prescythique en Hongrie* címet viselő kétkötetes monográfiát közösen írta egyik kollegájával, a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályán dolgozó Horváth Tiborral. Ezt a művet a vaskorral foglalkozó kutatók mind a mai napig haszonnal forgatják, hiszen fontos adatokkal szolgál a ló használatának kezdetéről a nyugati világ népeinél, így a kelták körében is.

Mivel Gallus szakmai pályafutását múzeumőrként kezdte, aligha csodálkozhatunk azon, hogy nem volt szobatudós, és érdeklődése nem csupán az őskor későbbi korszakára terjedt ki. Elsők között indított nagyszabású kutatást a Sopron-környéki vaskori lelőhelyek feltárássá*; ezeknek a lelőhelyeknek a kutatása ma is tart. Régészeti tevékenysége a paleolitikumtól a középkorig ívelt (előbbire példa a ságvári lelőhely, ahol 1932-ben és 1935-ben dolgozott, melynek eredményeit 1936-ban publikálta, utóbbira a penci ásatás); 1934 és 1943 között számos rézkori és bronzkori lelőhelyet tárt felt az ő nevéhez fűződik a golopi korabronzkori sírok és a mezőlaki telep feltárása, illetve a jászódszai tell-településen folytatott próbaásatás, valamint a nagytétényi neolitikus sír feltárása.

* A cikket angolból fordította Seleanu Magdaléna

** nem végzett saját feltárást

Gallus publikációi jelzik, hogy az 1930-as évek második felétől érdeklődése a tárgyi maradványoktól a népmozgások régészeti azonosítása felé fordult. Ezirányú kutatásainak kétségkívül legimpozánsabb lenyomata az *Un peuple cavalier prescythique*, de nem feledkezhetünk meg az 1938-ban megjelent, a magyarországi neolitikum balkáni kapcsolatait tárgyaló cikkéről vagy a Kárpát-medence őskoráról és az Olaszországban feltűnő „indogermán” elemekről szóló tanulmányáról sem (utóbbi az utolsó Magyarországon megjelent publikációja).

Jómagam először 1963-64 telén jártam Magyarországon. Kemény tél volt, és annak ellenére, hogy az 1956-os forradalom óta eltelt már néhány év, Budapest még mindig egy ostromlott város hangulatát árasztotta. 1964-ben, éppúgy mint húsz évvel későbbi látogatásomkor – amikor egy jelentős változásokon átesett ország fogadott –, az első kérdés, amit nekem szegeztek, valahányszor Ausztráliára terelődött a szó, ez volt: „És mi van Gallus Sándorral?” Ausztrália szegénye, hogy Gallus jelentőségét (éppúgy mint a hozzá hasonló, Európából érkezett értelmiségiekét) csak jóval 1949-es bevándorlása után ismerték fel. Ausztrália ezidőtájt meglehetősen xenofób ország volt, és a „nyomorult reffo” kifejezés nem csupán a humoristák kedvenc szóhasználatát volt. Igaz, a régészetet sem tekintették különösebben komoly tudománynak, lett légyen az Ausztrália, Amerika vagy Európa régészete. Anglia legjelentősebb régészének, Vere Gordon Childe ausztráliai látogatását az érdeklődés szinte teljes hiánya kísérte, és ezért aligha csodálkozhatunk azon, hogy az akkortájt Melbourne-ban élő, egyetlen komoly közép-európai régész-szakembert is közömbösség vette körül.

1961-ben írták ki az első régészeti pályázatot egy ausztráliai egyetemen. Gallus jelentkezett az állásra, de pályázata sikertelen volt. Elképzelhető, hogy kora miatt utasították vissza. Akárhogy is történt, szakmailag már elkönnyvelhetett némi sikert: 1961-ben az akkor megalapított Australian Institute of Aboriginal Studies tagjává választották és a Koonalda-barlangban végzett kutatásai felhívták a figyelmet az Ausztrálázsia benépesedésére vonatkozó elméletére, illetve az ausztráliai kőiparok és az óvilági paleolitikum közötti tipológiai hasonlóságokra. Elmélete sok vitát váltott ki. Nézeteiben sok ro-

kon vonás fedezhető fel W. J. Sollas és Grafton Elliott Smith, de egyúttal Francois Bordes elméleteivel is. Gallus elmélete, hogy a Koonalda-barlangban feltárt eszközök kapcsolatba hozhatók a Robert Edwards által tanulmányozott 20.000 éves „makaróni-művészettel” ugyancsak heves vitákat váltott ki; utólag is úgy látom, hogy koonaldai ásítás eredményeinek publikálása két homlokegyenest ellenkező következtetéseket levonó tanulmány formájában volt az egyetlen követhető út az adott körülmények között. Az ausztráliai ősrégészek közül sokan vitatták Gallus nézeteit, habár voltak tiszteletreméltó kivételek is, mint például a régészet másik nagy doyenje, John Mulvaney, az Institute of Aboriginal Studies jelenlegi igazgatója, aki 1969-ben megjelentette Ausztrália őskorát feldolgozó monográfiájában tisztelettel adózott Gallus munkássága előtt. Mulvaney mindig támogatta Gallust, dacára annak, hogy sokunkhoz hasonlóan, nem osztotta nézeteit. A Koonalda-barlangban és más régészeti lelőhelyeken végzett kutatásai során Gallus mindig maga mögött tudhatta a Victoriai Régészeti Társulat támogatását. Az Ausztrália pleisztocén-kori benépesedésére vonatkozó elmélete végül is alapvetően helyesnek bizonyult, még akkor is, ha nem az általa feltételezett okok miatt.

Az utóbbi években a terepmunkát a múzeumi munka váltotta fel; a dél-auztráliai kapcsolat azonban továbbra is megmaradt, főleg Edwards utódján, Graeme Perryn keresztül, aki egyike azon kevés ausztráliai régészeknek, akik jártasak az európai őskor elméleti és történeti kérdéseiben. Gallus keilori kutatásainak publikációja nem csupán régészeti tevékenységének fontos állomása, hanem egyúttal jelzi a Victoriai Régészeti Társulathoz fűződő kapcsolatát is. S arról se feledkezzünk meg, hogy az elmúlt harmincöt év során Gallus munkássága nem korlátozódott Ausztrália őskorára, amint ezt a Current Anthropology hasábjain megjelent cikkei, hozzászólásai is jelzik, melyek széleskörű európai műveltségről és tájékozottságról tanúskodnak. Elméleti cikkei

és a régészet filozófiai és pszichológiai kapcsolatát taglaló írásai jelzik, hogy már jóval azelőtt érdeklődött a kognitív antropológia iránt, hogy azt önálló tudományágnak elismerték.

Véleményem szerint a Gallus által kiváltott lelkesedés – és az elméletei körül dúló, olykor heves viták –, különösen a fiatalabb régészszakmunkások tagjai között (akik közül sokan szó szerint rajongtak a „Doktor Úrért”) a magyarázata annak, hogy Victoria állam az egyetlen ausztráliai állam, ahol fellelhető az európai és brit „amatőr archeológia” nemes hagyománya, amint ezt az Artefact ékesen bizonyítja. Az a tény, hogy Gallus Sándor végső soron az ausztráliai régészeti establishment sáncain kívül maradt, a régészettudomány előnyére vált. A régészet mindig is az individualisták vadászmezeje volt, és aligha meglepő, hogy ez Ausztráliában is így volt. A régészettudományt a viták éltetik, és Ausztrália büszke lehet arra, hogy elért a kulturális érettségnek olyan fokára, amikor felismeri egy valóban multikulturális társadalom előnyeit. Gallus Sándor sokban hozzájárult ehhez a fejlődéshez.

Gallus Sándor 1907-ben született Sopronban. A szegedi egyetemen szerzett jogi diplomát, majd a budapesti egyetemen bölcsészdoktori címet szerzett. 1934 és 1944 között a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Osztályán dolgozott. 1938-tól az Őskori Gyűjtemény vezetője lett. A háború végén elhagyta az országot és Ausztráliába ment. Ott a grazi egyetem nyelviskolájában tanított. Ausztráliában eleinte csak takarítóként és hivatalnokként dolgozott, s csak később, 1955 után kapott tanítói állást a Victorian Education Department-ben. 1962-ben tanári képesítést szerzett és ekkor a Victorian Education Department Correspondence School-nál kapott állást. Mindig szoros kapcsolat fűzte az ausztráliai magyar közösséghez. 1963 óta tagja a Current Anthropology-nek, 1966-ban az Australian Institute of Aboriginal Studies felvette tagjai közé. ■

Gallus' non-archaeological activity, such as the Studies for a New Central Europe series, published between 1963 and 1977 in the US, of which he was an editor. Gyula Borbándi's *A magyar emigráció életrajza 1945–1989* [A history of the Hungarian emigration] mentions that Gallus was one of the leaders of the Australian Hungarian Society and he also participated in the work of the Hungarian radio broadcasts.

Fehérvári Géza

Negyvenhat év az iszlám művészet szolgálatában (1952–1998)

Forty-Six Years in the Service of Islamic Art

Soon after my graduation in 1952 I was appointed as an assistant keeper to the Hopp Ferenc Museum of the Far East in Budapest – writes Géza Fehérvári. With an other

1951 nyarán, mint negyedik évet végzett muzeológus, a Hopp Ferenc Kelet-ázsiai Múzeumban töltöttem. Ősszel már káderezésen voltam az Országos Múzeumi Központban (MMOK). Meg voltam róla győződve, hogy 52 nyarán ugyanoda fogok visszakerülni, mint segédmuzeológus. Éppen ezért ért nagy meglepetésként, hogy július közepén, amikor már az összes évfolyamtársam megkapta kinevezését, az enyém sehol nem volt. Váratlanul táviratot kaptam a Magyar Rádió személyzeti osz-

tályától, amelyben röviden közölték, hogy jelenjek meg káderezésre. Rosszat sejttem: miután arab szakos is voltam, attól tartottam, hogy propaganda munkára akarnak helyezni. A megjelölt napon és időben megjelentem a Magyar Rádiónál, ahol kb. két órás beszélgetés után közölték velem, hogy „két arab elvtárs fog érkezni Moszkvából, akikkel együtt megalakítjuk a Magyar Rádió Arab Osztályát”. Tekintettel arra, hogy sztálinista időköt éltünk, már láttam magam Szibériában vagy

colleague of mine we had the task to build up a Near Eastern, mainly Islamic Collection in the Museum. Two years later we organized the first major Islamic Art exhibition in Hungary, housed in the Museum of Applied Arts. The exhibition was opened in May, 1955 and proved to be a great success.

In the summer of the same year I had the task to form a museum in the fortress of Szigetvár in southwestern Hungary. During the 16th century the fortress played an important role in the Turkish wars. It was there that Sultan Suleyman the Magnificent died before the fortress was taken in 1566. Today there is a museum in the former mosque and a memorial garden within the walls of this fortress.

During the Hungarian revolution of 1956 the Museum of Applied Arts suffered a great deal. That was due to the fact that it is situated close to the Kilián barracks, which was the centre of the heaviest fightings. In early December, when all of us, working in the Museum, were engaged to carry tiles to the roof, a police officer arrived. He was a member of the

Kamcsatkában egy kényszermunkatáborban, ha netalán valamit rosszul mondok, vagy értelmezek. Mit tehettem: kifejeztem hálámat, hogy a párt ilyen bizalmas munkára választott ki. Együttal megkérdeztem, hogy miután röviddel előtte tüdőgyulladásom volt, kaphatnék-e két hét betegszabadságot? A válasz igenlő volt. Én pedig a rádiótól egyenesen Germanus professzorhoz, volt tanáromhoz mentem. Közöltem Vele: „*professor úr, borzasztó dolog történt. Kineveztek a Magyar Rádióhoz*”. Mire ő nyugodtan azt válaszolta: „*igen, tudom fiam, én intézkedtem. Sokkal jobb lesz ott a fizetésed*”. Erre azt mondtam, hogy én a rádióhoz semmiképpen nem megyek és kértem segítségét, hogy a múzeumhoz kerüljek. Közbelépésére már augusztus 15-én a Kelet-ázsiai Múzeumban kezdhettek dolgozni.

A múzeumban töltött első napom a mai napig emlékezetes maradt. Meleg nyári nap volt és mivel én akkor Mátyásföldön laktam, biciklin, rövid nadrágban, rövid ujjú kinyitott inggel mentem be reggel a múzeumba. Megboldogult Horváth Tibor, a múzeum igazgatója, rámnézett és közölte velem, hogy a múzeum nem kirándulóhely és ilyen öltözékben nem dolgozhatok. Menjek haza, öltözzek fel rendesen, kössék nyakkendőt és úgy jöjjenek vissza. (Újabb biciklit Mátyásföldre, de már HÉV-vel jöttem vissza.) Az első napok emlékei közé tartozik egy „tragédia”. A kerámia raktárban történt. Egy kínai porcelán tál kicsúszott a kezemből, ráesett egy másikra, s mindkettő összetört.

Múzeumi feladatomból az volt, hogy megboldogult kollégámmal, Diószeginé Egyed Editkével – aki török szakos volt – hozzunk létre a múzeumban egy közelkeleti, elsősorban iszlám osztályt. Dobrovits Aladár, az Iparművészeti Múzeum főigazgatója, akit mindenki csak „Csalának” ismert, 1954 tavaszán, kollégámmal együtt behivatott a szobájába és közölte, hogy a múzeum a következő évben nagy iszlám művészeti kiállításra készül. Itt két dolgot kell megjegyezni: az egyik, hogy az országban a szőnyegektől és a török hódoltság-kori anyagtól eltekintve, az iszlám anyag igen szegény volt. A másik, hogy sem Editke, sem én nem kaptunk iszlám művészettörténeti kiképzést az egyetemen, mert nem volt senki, aki azt tanítsa. Ráadásul még az ezzel a művészettel foglalkozó könyvállomány is szerény és elavult volt. Az egyetlen „Iszlám művészet”, amit az egyetemen hallgattam, Indiával foglalkozott, amelyet kiváló tanárunk és később kollégám, Baktay Ervin adott elő. Azonban volt egy nagy segítség: Felvinczi Takáts Zoltán, a Kelet-ázsiai Múzeum alapító igazgatója. Bár ő főleg a Távolkelet, Kína és Japán művészetével foglalkozott, az iszlám művészet sem volt ismeretlen előtte. Így lett Takáts Zoli bácsi az Iparművészeti Múzeumban megrendezett első magyarországi iszlám kiállítás vezetője.

Akkor fogalmunk sem volt róla, hogy Csalának micsoda harcokat kellett megvívnia a minisztériummal, ahol élesen elleneztek egy „vallási alapon” rendezendő kiállítást. Utólag, a hetvenes és nyolcvanas években kerültek csak elő a feljegyzések, amelyek ezzel a problémával voltak kapcsolatosak. A nehézségek ellenére a kiállítás 1955 májusában nagy sikerrel megnyílt. Ekkor ír-

Doktorrá avatásom napján, 1962 március
The day of my doctor's graduation, March 1962

Pihenő Beirut és Damaszkusz között, 1964. február 4.
Rest between Beiruth and Damascus, 4. February, 1964.

tam első cikkemet a kiállításról, amely a londoni Islamic Review-ban jelent meg.

Még egy igen emlékezetes eseménye van a magyarországi múzeumi tevékenységemnek. 1955 nyarán kaptam egy nemes feladatot a Művelődési Minisztériumtól, a szigetvári vár átvételét. Nem sokkal előtte, a megyehatárok rendezése során, Szigetvár átkerült Somogytól Baranya megyéhez. Baranya akkori tanácselnöke igen rendes jószág ember volt, a múzeumok és a régészet nagy barátja. Hivatali kocsiján jött értem Pestre és vitt le személyesen Szigetvára. Figyelmeztetett, hogy komoly problémáim lesznek, de felajánlotta, hogy számíthatok a segítségére. A várban akkor ugyanis három intézmény volt: egy bölcsőde, a gimnázium és a szigetvári fűzfakitermelő vállalat. A bölcsődével és a gimnáziummal nem volt probléma. Viszont a fűzfakitermelő vállalat igazgatója az ÁVO-val fenyegetett. Miután fenyegetése eredménytelennek bizonyult, nem adta fel. Közölte velem, hogy a várban szellemek járnak és igen sok kellemetlenséget okoznak. Mire én azt válaszoltam, hogy azok bizonyára oszmán szellemek, akikkel én barátságban leszek. A vállalat kiköltözése után a volt mecsetben, az imafülke mellett helyeztem el a matracom, az lett a hálószobám mindaddig, amíg a múzeum hivatalosan is beköltözött. Valahányszor Magyarországra látogatunk, Szigetvárt és a múzeumot soha nem hagyjuk ki a programunkból. Úgy érzem, kissé részese vagyok annak, ami ott van.

Az 1956-os események mély nyomot hagytak az életemben. Számomra a változás azzal kezdődött, hogy Csala 1956 májusában közölte velem, hogy „*Géza, eladtalak a románoknak. Egy iszlám művészeti múzeumot akarnak létrehozni Bukarestben és téged kérnek annak a megalapítására*.” A hír felvillanyozott. Működési és gyűjtési területem egész Románia lesz. Módomban lesz – gondoltam – beutazni a csodálatosan szép Erdélyt és megismerni Bukovina festett templomait. Miután a román követségen bemutatkoztam, kértem egyhónapos gondolkodási időt. Hazamentem Egerbe, szüleimtől tanácsot kérni. Édesapám lebeszélte róla. Attól tartott és jogosan, hogy sok minden olyat fogok látni, ami fájni fog. Ismerve természetem, nem tudnám véleményemet cáfolni. Nagyon komoly problémát okozhatok magamnak a hivatalos szervekkel szemben. Igazat adtam apámnak. Lemondtam a megbízatást. Csala kárpótlásként kijárt nekem egy jugoszláviai tanulmányutat. Titóból, a volt láncos kutyából újból jóbarát lett. Ilruscsov és Koszigin akkortájt jártak Belgrádban, és újították fel a kapcsolatot Jugoszláviával. Számomra nagy jelentőségű esemény volt abban az időben egy ilyen út.

Július első napjaiban, egy kora reggel, vonattal érkeztem Belgrádba. A magyar nagykövetség gépkocsija várt az állomáson. Zágrábban élő nagybátyám, jött velem találkozni és az akkori nagykövet társaságában reggeliztünk. A nagykövet közölte velünk a nagy hírt: Rákosit az éjjel menesztették. „Mire visszatér – mondta – egy új Magyarországot fog találni”. A hír természetesen felvillanyozott. Valóban, amikor augusztus végén visszatértem Budapestre, egy új, forrongó Magyarországot találtam. Október 6-án, Rajkék dísztemetésén ott mentem Nagy Imre veje, Jánosi Ferenc miniszterhelyettes mögött, aki a múzeumok felelőse volt. Mindannyian meg voltunk róla győződve, hogy valóban egy új Magyarország születésének vagyunk részesei. Sajnos nem így történt. A Petőfi-köri vitaesteken követeltük a bűnösök felelősségre vonását. Mi, múzeumi szakemberek, főleg az iparművészeti múzeumiak, elsősorban az Iparművészeti Főiskola vezetőségére gondoltunk. Így érkezett el kedd, október 23-a. Az utcákon, de a múzeumban is forró hangulat volt. A múzeum dolgozói teljes létszámban résztvettek a felvonuláson. Másnap a múzeumban megalakult a Forradalmi Bizottság. Elnökének Tókei Ferencet, helyettesének pedig engem választottak meg.

A múzeumban mindannyian tisztán láttuk, hogy az épületet, a gyűjteményt komoly veszély fenyegeti. A legfontosabb feladatunk tehát az anyag mentése volt. Mindent levittünk az alagsorba. A közeli Kilián laktanya körüli harcok során a múzeum épülete súlyos károkat szenvedett. Dolgozószobám tankágyú belövést kapott. Az épületen nem maradt ép ablak, ajtó, tető. Az Iparművészeti Múzeum közel olyan súlyos károkat szenvedett 1956-ban, mint a második világháborúban Budapest ostroma alatt. Azonban örömmel hozzáteszem, hogy a múzeumból egyetlen tárgy sem veszett el, vagy sérült meg.

A harcok befejeztével nekiláttunk az újjáépítési munkának. December 6-án a múzeum lépcsőházában talált mindannyiunkat, ahol libasorban állva adogattuk fel a tetőre a cserepeket, hogy legalább tető legyen az épületen a tél beállta előtt. Cserép adogatás közepette megjelent egy rendőrtiszt, aki a múzeum baráti körének tagja volt, mivelhogy szerette a művészetet. Félrehívott és közölte velem, hogy letartóztatási parancsa van ellenem. „Holnap nem akarlak otthon találni” – mondta. Megköszöntem a tanácsát és visszaálltam a sorba. Később kollégáimnak, Egyed Editkének elmondtam a figyelmeztetést. Kértem: távozásom után legyen szíves szüleimnek átadni személyes dolgaimat. Este már Győrben, következő éjjel már Ausztriában voltam. Ekkor kezdődött életemnek egy új szakasza, tele reményekkel, bizonytalansággal és mély szomorúsággal. Az első nagy kérdés az volt, hogy vajon lesz-e lehetőségem szakmai területen maradni, vagy talán teljes irányváltással áll előttem az ismeretlen jövő?

Arra a következtetésre jutottam, hogy nekem Keletre kell mennem. Fontos volt, hogy komolyan megismerjem az iszlám művészetét, ledoktoráljak. Csak akkor reménykedhetek abban, hogy valahol a szakmában elhelyezkedhetek. A legmegfelelőbb hely erre a kairói egyetem lett volna. Sajnos Nasszer elnök szoros szovjet barátsága ezt nem tette lehetővé. Arra a gondolatra jutottam, hogy Indiába, a delhi Mohamedán Egyetemre kell jutnom. Bécsben megkértem az indiai vízumot és lehe-

lőséget az ottani egyetemi tanulmányokra. Ebben az időben Baktay Ervin Indiában volt. Közbenjárt az érdeklődésem, de eredménytelenül. Kéréssem az indiai kormány visszautasította. Kellemetlen lett volna nekik, akik a Szovjetunióval jóban voltak, befogadni egy magyar menekültet. Ekkor a segítség más oldalról érkezett.

Az indiai művészetnek és néprajznak egy kitűnő tanára a bécsi egyetemen, Heine-Geldern professzor, Baktay Ervin jóbarátja segített egy ösztöndíjat szerezni a bécsi egyetemre, de csak hat hónapra. Így történt, hogy a doktori disszertációm az egyetem Művészettörténeti Intézetében Karl Swoboda professzor vezetése alatt kezdtem írni. Ő azonban nem volt iszlám szakértő, továbbá ott volt a veszély, hogy az ösztöndíjam hat hónap alatt lejár. Heine-Geldern és Swoboda professzorok kijártak egy másik ösztöndíjat Angliába, ahová 1957 augusztus 8-án érkeztem. Októberben már megkezdtem, helyesebben folytattam posztgraduális tanulmányaimat az osztrák származású David Storm Rice professzor vezetése alatt a londoni egyetem „Keleti és Afrikai Tudományok Intézetében” (angolul School of Oriental and African Studies, rövidítve: SOAS). Dolgozatom témája „Az imafülke eredete és fejlődése a 14. századig” volt. A disszertációt 1960 végén adtam be és 1961 februárban kaptam meg a doktori oklevelem.

Még a doktorátusom megszerzése előtt kézhez kaptam egy meghívást a szingapúri egyetem keleti múzeumba. Témavezető professzorom azonban közbelépett, s itt tartott a londoni egyetemen. Így lettem a SOAS tanári karának tagja 1961. június 1-én, és onnan vonultam nyugdíjba 1991. szeptember 30-án, mint a londoni egyetem emeritus professzora.

Ez alatt a harminc év alatt az egyetem jóvoltából készre voltunk feleségemmel együtt hosszabb keleti tanulmányúton. Első utamra 1963/64-ben került sor. Végigjártuk egy kis bogárhátú Volkswagennel a Közelkelet fontosabb országait: Törökországot, Szíriát, Libanont, Egyiptomot, Jordániát, Irakot és Perzsiát. Egyiptomból sikerült lejutnunk Szudán északi részébe, Halfa Daghimba, az ott lakó magyarok közé. Ugyanakkor első alkalommal tartottunk terepszemlét Egyiptom Minjá tartományában lévő Bahnaszá/Oxyrhynchusban, ahol huszonegy évvel később ásatásokat kezdtem. Az első tanulmányúton került sor próbaásatásra Perzsiában, a Káspi tó délkeleti részén fekvő Tammisában, amelyet a mongolok pusztítottak el 1220-ban.

Érdekes és jelentős epizód volt találkozásom egy azóta elhunyt kitűnő amerikai kollégával, Joseph Caldwellel. Ő rövid tanulmányúton járt Perzsiában, Stein Aurél nyomában. Stein még 1934-ben felfedezett egy korai régészeti lelőhelyet, Tell-i Ibliszt, azaz az „Ördög Dombját” Kermán tartományban. Csak próbaásatást végeztem, de arra a következtetésre jutott, hogy valószínűleg korai rézolvastó hely volt. Az amerikai kollégát meghívtam a Káspi tóhoz az ásatásomra. Ezt

'Friends of the Museum Circle' and I knew him very well. He called me away and informed me that he is coming to arrest me the following day. I had no choice but to leave my country. The next evening I was already in Austria. I was faithing an uncertain future, daunted with the big question: shall I be able to stay in my own field of interest and profession or, do I have to change my life completely?

I knew very well that I had to continue my studies, first of all in Islamic Art and have to get a Ph.D. The best place of course could have been the University of Cairo, but because of Nasser's and Egypt's close friendship to the Soviet Union, it was out of the question. Therefore I decided to apply to the Islamic University in Delhi. My application was turned down by the Indian government. It was not convenient to the Indian government to let in one Hungarian refugee. Fortunately the help came from some other source. The late Prof. Heine-Geldern, an expert in Indian Art and Anthropology could arrange a scholarship for me to the University of Vienna. Thus, I began to work on my Ph.D. thesis in Vienna under the supervision of a famous art historian, Prof. Karl Swoboda. Furthermore, my scholar-

Feleségem és barátnője a magyarok között Szudánban, 1963 – My wife and her friend with 'Magyarabs' in Sudan, 1963

ship was only for six months. Both Heine-Geldern and Swoboda considered that I should go to the United Kingdom to continue my studies under the supervision of David Storm Rice, an Austrian by birth and Professor in Islamic Art and Archaeology.

I arrived in the U.K. in August 1957 and continued my work on my thesis at the School of Oriental and African Studies (SOAS), University of London. I was awarded with the degree of Ph.D. in February, 1961. From June of that year I was appointed first as a lecturer, then later as Professor in Islamic Art and Archaeology. I retired from SOAS at the end of September, 1991, thus serving there for thirty years.

I had the chance to go to study leave with my wife twice: the first time in 1963-64. During that time we also carried out trial excavations at the archaeological site of Tammisha, at the southeast corner of the Caspian Sea. It is a ruined city, which was destroyed by the Mongols in 1220. We were excavating with the late Prof. Joseph Caldwell, an American anthropologist, a prehistoric site, Tall-Iblis, 'The Devil's Mound' in Kirman Province, Iran. The site was discovered by Stein in the early '30s.

It was during the second study leave in 1970/71 when we began the excavations at the remains of an abandoned early/medieval Islamic city, Ghubayra. We had four seasons there, completing the work in 1976. Afterwards, I carried out four seasons of excavations at Medinat Sultan, ancient Surt, between 1977 and 1981.

My wish for nearly 25 years was, however, to start excavations at Bahmasa/Oxyrhynchus in Egypt. We had four successful seasons there between 1985 and 1987.

My retirement from SOAS

a meghívást ő viszonzta a következő évben, 1965-ben, amikor kint jártam az Egyesült Államokban részben tanulmányúton, részben pedig előadó körúton. Így vettem részt Caldwell Illinois állambeli ásatásán, ahol egy indián törzs lakó- és temetkezési helyét ásta. Ott született meg az elhatározás, hogy a rákövetkező évben együtt fogunk ásni Tell-i Ibliszben.

Az ásatás jóval nagyobb méretű lett, mint reméltük volna. Több amerikai egyetem szponzorálta, valamint a bostoni MIT (Massachusetts Institute of Technology) is, akik próba rézöntést végeztek az eredeti, hétezer év előtti módszerekkel. Az ásatás sikeres volt és igazolta Stein elképzelését: Tell-i Iblisz-ben valóban öntöttek rézt. Az addigi legkorábbi öntötégelyt (Kr. e. 5. évezred) a feleségem ásta ki. Az ásatás alatt régészeti felderítést végeztem. Ekkor fedeztem fel Ghubeyrát, egy elhagyott korai iszlám várost, amelynek ásatását a második tanulmányutam alatt kezdtük el. Ezt a tanulmányutamat 1970/71-ben Perzsiában és Afganisztánban töltöttem. Perzsiában főleg azokat a vidékeket jártam be, ahová az első utam alatt nem jutottam el (pl. Perzsa-Azerbajdzsánt, Khuzisztánt és főleg Kermán tartományt). 70/71 telén résztvettem a Brit Akadémia sziráfi ásatásán a Perzsa-öbölben. Sziráfort, mai nevén Bender Táherit, szintén Stein Aurél fedezte fel. A mai kis falu egykor nagy város, Baszra után a Perzsa-öböl második legnagyobb kikötője volt. Az ásatás egy korai iszlám település nagymecsetét, házeit, kerámiaműhelyeit és a kikötő épületeit hozta felszínre. A várost 977-ben nagy földrengés pusztította el, s attól kezdve jelentősége csökkent.

Ugyancsak ekkor kezdtük el ásni Ghubeyrá városát. Bár a város kis település volt, az épületek, a citadella romjai között értékes kerámia, fém, üveg és textil leletek kerültek elő. 1392-ben, a Kelet-Perzsiát végigpusztító Timur csapatai rombolták le. Afganisztánban mindössze egy hónapig tartózkodtam, de sikerült az ország főbb régészeti lelőhelyeit és műemlékeit végiglátogatnom. Akkor még nyoma sem volt annak a háborúnak és belső viszálynak, ami az 1979-es szovjet invázió óta pusztítja az országot. Attól tartok legalább 50 évig semmiféle régészeti munkáról nem lehet ott szó.

Elnökünk látogatása Kuvaitban a trónörökös-miniszterelnöknél, 1995. április 5.
Visit of the Hungarian President to the Prime Minister of Kuwait, April 5th, 1995

XIV. századi mihráb, Shiráz, 1973.
Mihrab from the 14. century, Shiraz, 1973

A hetvenes évek második felében, a Brit Akadémia ajánlására és a líbiai régészeti osztály meghívására hosszabb tanulmányúton jártam az országban. Utam fő célja az volt, hogy terepszemlét tartsak egy Medinet Szultán, régi nevén Szurt nevű elhagyott város romjai között. Brit régészek, majd egyiptomi kollégák kezdték el a feltárását, de a munka évekre abbamaradt. Szurt fontos szerepet játszott a Fátimida dinasztia korában. A Fátimidák, akik a mai Tunéziában kerültek hatalomra a X. században, kezdettől fogva Egyiptom inváziójára készültek. Az invázióhoz bázisok sorára volt szükségük a tengerparton. Az egyik ilyen bázis és város Szurt volt.

Miután a Fátimidák egyiptomi inváziója 969-ben sikeres volt, a város veszített fontosságából, de a XII. századig még fennmaradt. Ma teljesen elhagyatott és bekerített régészeti hely. Ásatásaink, amit a Brit Akadémia, a libiai régészeti osztály, valamint a Society for Libyan Studies szponzorált, 1977-ben kezdődött és négy szezonon át folytatódott. Feltártuk a város központját, véglegesen megállapítottuk a városfalak helyét, valamint befejeztük a nagymecset feltárását.

Mindezen idő alatt az egyiptomi, Bahnaszá/Oxy-rhynchus feltárásáról álmodoztam közel huszonöt éven keresztül. A város az iszlám előtti időkben a korai kereszténység egyik fellegrája volt, 320 templomával és kolostorával. Azonkívül kítűnő textiljeiről, kerámiáiról, valamint fa- és kőfaragásairól, de elsősorban az ott felfedezett több ezer papiruszról volt híres. A brit ásatások (1897 és 1906), valamint az őket követő olasz régészek ezerszámra hoztak felszínre fontos papirusz töredéket, vagy majdnem teljes kéziratokat. Itt került elő a legkorábbi Evangélium-töredék is, Máté evangéliuma a III. század elejéről.

Mint iszlám régész, nekem Bahnaszá elsősorban mint kerámia központként volt fontos. Szerettem volna megtalálni a kerámiaégető kemencéket, valamint feltárni a korai iszlám épületeket. Az ásatásokat a kuvaiti Iszlám Múzeum, a Dar al-Athar al-Islamiyyah, valamint a KAFAS (Kuwait Foundation for the Advancement of Sciences) szponzorálta. Négy szezonban ástunk: 1985 tavaszán és őszén, valamint 1986 és 1987 tavaszán. Két mecsetben dolgoztunk, az egyik eredetileg kopt templom volt, csak a X. században alakították át mecsetté. A másik a XV. században épült. Másol a helyi kormányzó épülete került felszínre, a falai között számos kőfaragvánnyal, s az egyik fal mögött egy mázas edényben kétszáz aranyéremmel. Valamennyi a X. század végéről. A ház mögött egy szintén X. századi követett utca maradványai kerültek elő. A várostól északra, közel a már feltárt fáraó korabeli sírokhoz megtaláltuk a keramikusok egykori telephelyét. Magnetometer vizsgálattal 36 kemence helyét állapítottuk meg, ezek közül hármat tudunk kiásni. Egy további kemencét és két üvegekészítő műhelyt a város mostani központjában tártunk fel. A leletanyag a kairói Iszlám és Kopt Múzeumban van. A kuvaiti kormány támogatásával 1999 elején az egész kiállításra kerül Kairóban. Remélhetőleg akkorra a kétkötetes ásatási jelentés is elkészül.

Angliában az egyetemi tanárok 65 éves korban mennek nyugdíjba. Az én nyugdíjaztatásom majdnem egybeesett a magyarországi politikai változásokkal. Így kerülhetett sor arra, hogy Antall József, akkori miniszterelnök kérésére 1992 januárjában hivatalosan visszateltem Magyarországra és a Külügyminisztérium állományába kerültem. Az év októberében kaptam meg kinevezésem, mint Magyarország kuvaiti nagykövete. Három évvel később, saját kérésemre nyugdíjaztak. Röviddel utána a kuvaiti Tareq Radzsab Múzeum kurátora lettem. Ez egy teljesen privát múzeum, amely az utóbbi időkhöz alig volt ismert. Talán ennek köszönhető, hogy az iraki invázió alatt a múzeum megmenekült és egyetlen tárgya sem veszett el. Ebben a múzeumban dolgoztam az utolsó három évben. 1998 június végén, ismét saját kérésemre, koromra való tekintettel lemondtam, s elha-

A Tareq Rajab Múzeum bejárata, Kuvaitban – Entrance of the Tareq Rajab Museum, Kuwait

tároztam, hogy kis időmet, ami még hátra van, családdal és írással töltöm.

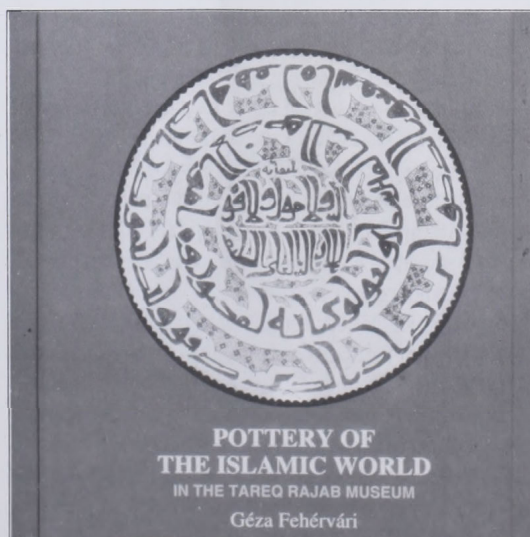
1997 májusában az Eötvös Lóránd Tudományegyetem díszdoktorává avatott. Novemberben az isztanbuli székhelyű IRCICA (International Research Centre for Islamic Culture and Arts) tüntetett ki az elmúlt évek során végzett kutatómunkámért és tanításomért. Az IRCICA ötvenként öt szakembernek ad ilyen kitüntetést, és eddig én voltam az egyetlen nem mohamedán, akit ebben részesítettek.

Visszatekintve, azt hiszem örömmel és tiszta lelkiismerettel állapíthatom meg, hogy egy teljes kört csináltam: múzeumban kezdtem és negyvenhat évvel később múzeumban fejeztem be. Harminc éves tanári tevékenységem alatt 34 hallgatóm doktorált. Ők ma a világ különféle tájain múzeumokban dolgoznak, vagy egyetemeken tanítanak.

Be kell vallanom, ha régészeti lelőhelyen járok, még mindig elkap a vágy, hogy nekilássak a sír, de azt hiszem most már jobb, ha ezt a fiatalabb generációnak hagyom. ■

almost coincided with the political changes in Eastern Europe. The first freely elected government of Hungary has asked me to join the Hungarian diplomatic service. I joined the Foreign Ministry in February, 1992 and was appointed as Ambassador to Kuwait and other Gulf States later in that year.

At my own request I retired from the diplomatic service in the summer of 1995 and shortly afterwards joined the Tareq Rajab Museum in Kuwait as its Curator. Once more, due to my age, retired from the Museum at the end of June this year.

A Tareq Rajab Múzeum iszlám kerámia-gyűjteményének katalógusa, 1998

József Szabadfalvi is 70
Years Old

József Szabadfalvi is one of the outstanding personalities of Hungarian ethnography and museology. His professional career began in 1952, and most of his studies are linked to northern and eastern Hungary, although his monographs on agrarian history and traditional crafts are set in a broader Central European perspective.

He played a key role in museum organization, and he also lectured at the Debrecen and Miskolc universities. Many of his students are renowned specialists in their professional field, and have received both national and international acclaim. During the past years József Szabadfalvi has published eighteen books and over three hundred and fifty articles. His students have edited two separate volumes to honour the museum director and university professor, which they presented to him on his seventieth birthday.

Szabadfalvi József 70 éves

Viga Gyula

A miskolci Herman Ottó Múzeumban 1998. július 6-án barátai, volt és jelenlegi munkatársai és családja körében köszöntötték Szabadfalvi Józsefet, az intézmény és a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet két évtizeden át volt igazgatóját, nyugalmazott egyetemi tanárt születésnapja alkalmából. Megjelentek a szomszédos megyék múzeumainak, valamint a Kossuth Lajos Tudományegyetem, a Miskolci Egyetem és más intézmények képviselői is. A múzeum az ünnepelt korábbi írásából készült válogatást adott közre, illetve önéletrajzát és publikációinak bibliográfiáját tartalmazó kötet megjelentetésével tisztelgett előtte.

Szabadfalvi József Debrecenben született 1928. június 21-én. A Piarista Gimnáziumban érettségizett, majd a Debreceni Egyetem magyar-történelem szakán szerzett bölcsészdiplomát. Másodéves volt, amikor Gunda Béla először hirdetett órákat a frissen alakult néprajzi tanszéken. Ettől kezdve Szabadfalvi érdeklődését két téma, a magyar nyelvészet és a néprajz, két nagy tudós, Bárczi Géza és Gunda Béla irányította. 1952-ben a néprajz mellett kötelezte el magát, Gunda Béla mellett megkezdte egyetemi pályafutását. Az egyetem oktatója, illetve a néprajzi tanszék mellett működő akadémiai kutatóhely munkatársa volt Miskolcra kerüléséig: 1973. február 1-én foglalta el a Megyei Múzeum igazgatói székét.

Borsod-Abaúj-Zemplén múzeumügyében új korszak kezdődött Szabadfalvi József irányításával. Vezetése alatt épült ki a megyei múzeumi hálózat. A múzeumok mind Miskolcon, mind a megye többi településén a helyi művelődés meghatározó intézményeivé váltak. Egy évtized alatt fiatal szakemberekkel töltötte fel a múzeum munkatársi gárdáját. Számukra – nem könnyű feltételek között – olyan lehetőséget teremtett, hogy csak rajtuk múlott intézményi és egyéni szakmai sikerük, előmenetelük. Kiépült a múzeum sokágú struktúrája, tudományos kutatóhellyé lett. A múzeumot képviselő munkatársak jelen voltak (és vannak) a város és a megye tudományos és kulturális közéletében, saját szakáguk országos vérkeringésében. Új kiadványsorozatok megindításával a miskolci múzeum a térség egyik meghatározó társadalomtudományi kiadvójává vált. Sok tényező szerencsés egybeesése mellett, Szabadfalvi József emberi, vezetői habitusa, töretlen munkabírása kellett ahhoz, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei múzeumi szervezet szakmai sikereiben, rangban megerősödött. Éppen a kiváló szakembergárda feszítette szét az elmúlt évtizedben a megformálódott kereteket: a munkatársak közül többen vezetnek országos vagy megyei múzeumot, más közgyűjteményt, többen kaptak egyetemi tanszéket.

1990. december 31-én nyugdíjba vonult. Szakmai-emberi kapcsolata a múzeummal máig sem szakadt meg, de tevékenységében egy újabb aktív szakasz következett: meghatározó szerepet játszott a Miskolci Egyetemen a bölcsészképzés megindításában. Ma is ő a

Foto-Photo: Kulcsár G.

Miskolci Universitas Egyesülés igazgatója, szervezi a térség felsőoktatási intézményeinek együttműködését. Döntő szerepe volt abban is, hogy a Múzeum ma a Miskolci Egyetem „kihelyezett” tanszékeként működik, s munkatársai közül többen oktatnak az egyetemen.

Szabadfalvi József kiterjedt tudományos munkája több nagy témakör köré kristályosodik. Kezdetben a kismesterségek, -iparok foglalkoztatták, amiben az etnográfiai és nyelvészeti érdeklődését is kamatoztathatta. A debreceni mézeskalácsosságból doktorált. Munkáiban mind a cívis város mézes mesterei, mind a népi méhészkedés azóta is vissza-visszaköszön. Évtizedeket szentelt a pásztorkodás kutatásának: kandidátusi, akadémiai doktori címét ebből a témakörből írott monográfiával nyerte el (Az extenzív állattenyésztés Magyarországon, Debrecen, 1970; A sertés Magyarországon, Debrecen, 1991.) Nagy teret kapott kutatásai között a népművészet: a feketekerámia tematikus és regionális feldolgozása mellett behatóan vizsgálta a festett templomi mennyezetdeszkák történetét és díszítvényeit, s a tárgyaló népművészet több más területét is.

Szabadfalvi József közéleti ember, aki a magyar néprajz és a magyar múzeumügy számos fóruma mellett (Országos Múzeumi Tanács, TMB szakbizottság, Néprajzi Bizottság, Miskolci Akadémiai Bizottság, stb.) a helyi társadalmi életben is aktívan szerepet vállalt: 1990–94 között Miskolc Város Önkormányzata Kulturális Bizottságának elnöke volt. A közelmúltig oktatott az egyetemen, múzeumigazgatói munkája mellett Debrecenbe évtizeden át vonatzott óráit megtartani. Most megjelent bibliográfiája 18 könyvet és 350-nél több tételt, tanulmányt, közleményt, recenziót, szerkesztést tartalmaz. S mi, hozzá közelállóak már tudjuk a készülülő következők sorát...

Magam azok közé tartozom, akik szakmailag és emberileg is nagyon sokat köszönhetnek Szabadfalvi Józsefnek. Mégsem gondolom, hogy elfogult lennék, ha azt írom, hogy számos, hozzá hasonló felkészültségű, teherbírási, higgadt, türelmes emberre lenne szüksége mind az északeleti végeknek, mind a magyarországi muzeológiának és a néprajztudománynak.

Őszintén kívánunk neki további alkotó kedvet, örömet munkájában és családjában, s nagyon jó egészséget – valamennyiünk épülésére.

Domonkos Ottó köszöntése

Kücsán József

1998. augusztus 17-én a soproni Stornó-házban kollégák, barátok, tanítványok és tisztelők gyűltek össze – mintegy ötvenen –, hogy köszöntsék az aznap hetven éves dr. Domonkos Ottót. Szerény háziünnepségen nyújtották át a tiszteletére megjelentetett „Isten áldja a tisztes ipart” című, 34 magyar, német, szlovák és osztrák szerző 33 tanulmányát tartalmazó kötetet. A megjelentek Sopron város, a Magyar Néprajzi Társaság, a Néprajzi Múzeum, az MTA Néprajzi Kutatóintézete, több országos és megyei múzeum nevében köszöntötték az ünnepeltet. A hivatalos köszöntések mellett és közben meleg, baráti hangú üdvözlések és jókívánságok is elhangzottak, emlékezve és emlékeztetve a jubiláns négy és fél évtizedes szakmai munkájára, hazai és külföldi kapcsolataira.

A köszöntők mindegyike kiemelte Domonkos Ottó érdemeit a hazai és közép-európai céhes kézművesség kutatásában. Többen méltatták munkásságát, melyet mint kiállítás-rendező muzeológus, múzeumszervező múze-

umigazgató, publikáló kutató, energikus szerkesztő mindvégig, irigylésre méltó kitartással és következetességgel a kézműipar történetének feltárására és megismertetésére szentelt. Kutatást és tudományos feltárást szervező és koordináló tevékenységének külön fejezeteként értékelték az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága keretében megalapított Kézművesipar-történeli Munkabizottságban szerzett érdemeit. A jó hangulatú baráti összejövetel a késő délutáni órákban ért véget, de másnap, 18-án Győrben folytatódott.

A győri Xántus János Múzeum dísztermében jöttek össze a megye múzeumaiból, levéltáraiból, könyvtáraiból Domonkos Ottó kollégái és tisztelői, hogy köszöntsék őt. Itt mutatták be a megyei múzeumi szervezet évkönyvének, az *Arrabona* 36. számát, melyet szintén Domonkos Ottó tiszteletére szerkesztettek. A kötet 23 dolgozata zömmel olyan témájú írás, mely az ünnepelt munkásságához kapcsolódik. A Győrben elhangzott hivatalos és baráti köszöntések Domonkos Ottó múzeumszervezői érdemeit emelték ki, de nem feledkeztek meg annak méltatásáról sem, hogy következetes kiállítás-rendezői és publikációs tevékenységének köszönhetően a megye múzeumainak és levéltárainak céhes anyaga széles körben vált ismertté itthon és határainkon túl.

Domonkos Ottó meghatott hangon mondott köszönetet az üdvözlésekért, emlékezve azokra az intézményekre és munkatársakra, akik őt az elmúlt évtizedekben munkájában segítették. Vázolta terveit, az elkövetkező években rá váró feladatokat, melyek elvégzéséhez számos, jó egészségben megélt munkás esztendőit kívánunk mindannyian!

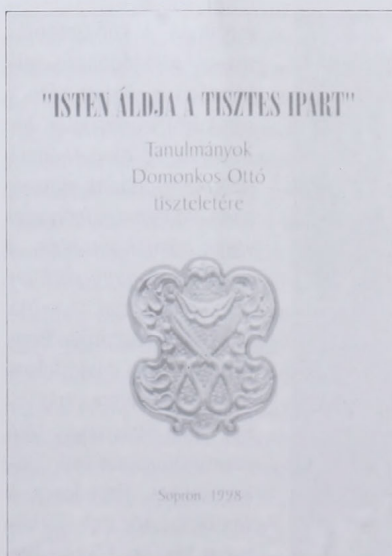
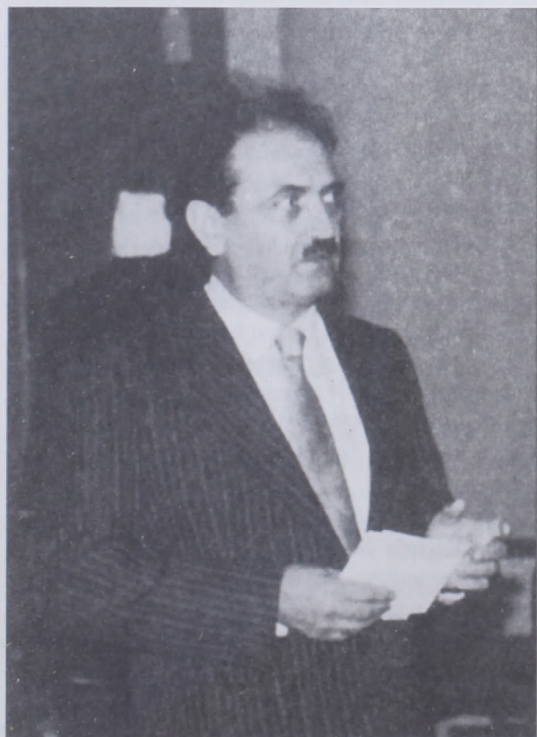

Foto-Photo: Kücsán J.

Salute to Ottó Domonkos

In August 1998 about fifty colleagues, friends, students and admirers of Ottó Domonkos gathered in Sopron to greet him on his seventieth birthday. A special volume of 34 Hungarian, German, Slovakian and Austrian authors' studies was presented to him. Later others also greeted him in Győr with the 36. issue of the yearbook *Arrabona* dedicated to him.

Az ARRABONA jelen számát a
hetven éves
DR. DOMONKOS OTTÓNAK
ajánlják nagy tisztelettel a
Győr-Moson-Sopron megyei könyvtárosok,
levéltárosok, múzeumi kollégák, tanárok
és nagyon sok tisztelője

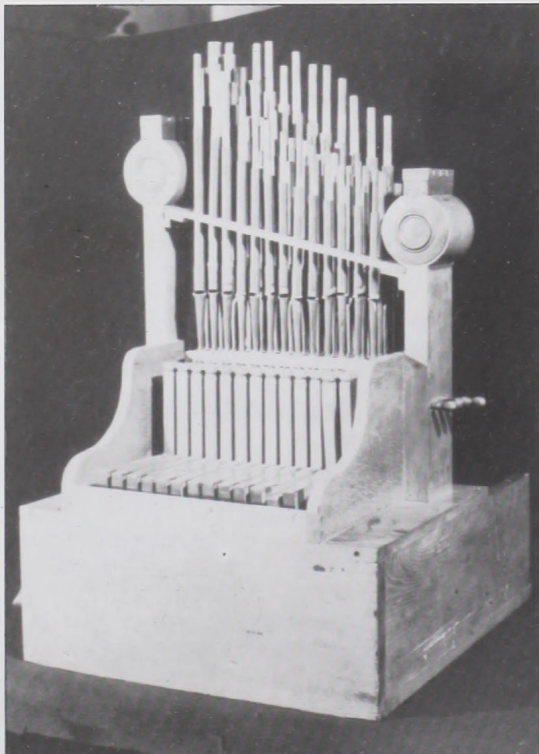
Diszsisak, IV. sz. vége
Gala helmet, end of the 4. C.

Relics, Artworks, Monuments – 500 Years of Research at Aquincum

An outline of the five hundred years of research at Aquincum by necessity incorporates not only the evidence which enriches our knowledge of the capital and Pannonia, but also those findings which offer new insights into the history of the entire Imperium Romanum.

Az aquincumi orgona III. sz.-i alkatrészei alapján készült, megszóllatható rekonstrukció 1936-ból – Reconstruction of the Aquincum organ, based on the surviving 3rd century finds (made in 1936)

Fotók-Photos: Komjáthy P.

Adalékok a BTM történetéhez

Emlékek, műtárgyak, műemlékek az Aquincum-kutatás 500 évéből

Póczy Klára

Zsigmond magyar királyt (1389–1437) a Német-Római Birodalom császárává is megválasztották 1433-ban. A koronázásra az agg uralkodó megbízottja vonult be Rómába hadseregnyi magyar csapat fényes kíséretében. A főurak pazar öltözéke, a lovasok csillogó fegyverzete mély benyomást keltett a fogadásukra özönlött nézőkre.

Ugyanakkor a magyar főurak elsodálkoztak a reneszánsz építészeti és képzőművészeti remekein. Visszaútjukban a küldöttséghez itáliai mesterek csatlakoztak, akik az új művészet meghonosításában Budán lényeges szerepet játszottak. Az egyik ismert kőfaragó műhely, a Parlerek szokás szerint az Óbudán és Budán látható római kőemlékeket másolták, anélkül hogy lelőhelyükről említést tettek volna. Ezt még nem számítjuk az Aquincum-kutatás történetéhez.

A tudatos kutatás kezdete Mátyás király (1458–1490) idejére tehető. Az udvar humanista tudósai a király megbízásából „római régiségekből gyűjteményt” állítottak össze. A kőemlékek mutatós darabjai a királyi lakosztály elé kerültak helyet, az érem-gyűjteményt, ékszereket és kisbronzokat a Corvina-könyvtárban őrizték. A gyűjteményről szakszerű leltár készült, méretekkel, leírással, meghatározással. A munkát a Mantegna-köréhez tartozó veronai Felice Feliciano irányította az általa kialakított

módszer szerint. Mátyás régészeti gyűjteményéről sajnos csak külföldi utazók és követségek leírásából tudunk. Maga a kis múzeum megsemmisült Buda török megszállása folyamán. A kor tudományos érdeklődésére jellemzően a „halott város” romjairól is részletes leírásokat adtak. „Ó-Buda fölött a Dunának ugyanazon oldalán egy igen régi város romjai láthatók, s köztük egy nagy körfalat lehet észrevenni...” – írja Mátyás történetírója, Bonfini 1504-ben. Majd felsorolja a földszintes házakból álló városka fölé emelkedő római kori épülettromokat. Ugyanezek a romcsoportozatok láthatók a későbbi térképeken

is. A legismertebb Marsigli olasz hadmérnök 1699-ben felmért részletező térképsorozata, amit könyv alakban meg is jelentetett 1726-ban. Óbudán felmérte a mai Aquincumi Múzeum körüli magasan álló épületmaradványokat és a városfalat. A mai Flórián tér körzetében a római légiótábor négyszögű erődítményét, a két települést összekötő észak-déli vízvezeték hiánytalan pillérsorát, sőt a Duna túlsópartján a mai Árpád-híd pesti hídfője mellett a római ellenerőd, Transaquincum négyszögét is ábrázolta. Matthey hadmérnök 1756-os rajza a felsoroltakat még a két amphitheatrum körvonalával is kiegészítette. Ezeket későbbi, XVII–XVIII. századi városképen is ábrázolták.

A fővárosi műemlékvédelem kezdete az aquincumi katonai közfürdő felfedezéséhez kapcsolható. 1778-ban a Flórián téren a véletlen folytán napvilágra került egy monumentális hypocaustum-részlet. Schönwisner István egyetemi tanár felismerte a romok ókori eredetét és jelentőségét. Ásatásokat folytatott az építmény kiszabadítása érdekében, majd lefedette a falmaradványokat. Latin nyelvű tudományos publikációban közölte feltárásainak eredményét. Korszakalkotó, hogy a helyszínt a II. adiutrix legio katonai táborával azonosította, ezt összekapcsolta az aquincumi településsel, s e lokalizálás segítségével az Aquincum nevet meggyőző érveléssel tudta alátámasztani.

A példa utat nyitott a jóságú szakembereknek, többek között a piarista rendház főnökének. Az új rendház alapozásakor az Erzsébet-híd pesti hídfőjénél a pince földmunkáinál ugyancsak római épületmaradványokat és egy fürdő romjait fedezték fel 1790 körül. A helyszín, Aquincum második ellenerődje, Contra-Aquincum castruma, melynek a Duna által előtött délnyugati saroktoronyából emelték ki az Erzsébet-híd építéskor azt a későrómai parancsnoki sisakot, ami máig Pannonia egyik kiemelkedő műtárgya. A aranyborítású bronz sisakot színes ékkövek díszítik, homlokpántján trebell technikával állatküzdelmeket ábrázoltak. Ezt az ötvös művészeti remeket már olyan „barbár” fejedelem viselte, aki Aquincum katonai parancsnokaként védte a Római Birodalom határát.

1867-ben az Országgyűlés megbízta Rómer Flórist egy régészeti kiállítás összeállításával és „örzésével”, amit a magyar állam a Párizsi Világkiállításra küld. Rómer a tárgyak magyarázataul francia nyelvű katalógust szerkesztett. A római kort reprezentáló darabok többsége a főváros területéről való: Aquincum ekkor szerepel először külföldön. 1868-ban Rómer beszámolóit készített a párizsi útról. A jelentésben felveti azokat az előnyöket, amivel egy Budapesten megrendezendő nemzetközi konferencia járna. Sikertörténet, hogy 1876-ban Magyarországra hívja az akkor még egyetlen, nemzetközi szakemberekből álló tanácsot.

Ez az alkalom a legjobbkor jött a magyar szakembereknek, akik évek óta sürgették Aquincum tervszerűen, tudományosan irányított feltárását. 1875 nyarán próbatartást tartottak a Papföldön. Az eredményt összefogla-

ló jegyzőkönyvben Rómer így ír: „A próbaásatásokat megvizsgáltuk és mondhatjuk, hogy a főhercegnek némi-
leg igaza volt, midőn azt állítá: íme a magyar Pompeji!”

A budapesti 8. Nemzetközi Embertani és Régészeti Kongresszus nagy sikert hozott. Aquincumot Rómer egy napos kocsikirándulás keretében mutatta be. „Tájékoztatót mutatott, hogy a régi alsó-pannóniai főváros fekvéséről és kiterjedéséről kellő fogalmat szerezhessenek. A hajógyárszigeten a hírneves fürdőhely minden melléklettől mentesen és egészen kitisztítva érdekes tanulmányul szolgált.” A kocsik ezután az aquaeductus mellett a Papföldi romokat érintve, a Római-fürdői Tó vendéglőbe tértek be.

1878-79-ben megkezdődhetek Aquincumban – a Papföldön – a Rómer által szorgalmazott szakszerű régészeti feltárások. Nyolcévnyi folyamatos ásátás az aquincumi polgárváros centrumában, az északi városfal külső oldalán lévő amphiteatrumban és a városról délre, a Filatori-gát építéséhez kapcsolódva, a római utat szegélyező temetőben, olyan mennyiségű, minőségű és látványos emlékeket hozott felszínre, ami indokoltá tette, hogy 1885-ben az Országos Kiállításon Aquincum önállóan szerepeljen. A kiállítás anyagát együtt tartották, s ideiglenesen Aquincumban a Kreml-malom akkor vendéglőként funkcionáló épületének egyik helyiségében helyezték el. Az ásátások megtekintése Pest-Buda egyik kedvenc kirándulóhelyévé tette Aquincumot, ahová vasárnaponként lovas kocsin jártak ki az érdeklődők.

Kuzsinszky Bálint sok éves munkája nyomán 1894-ben megnyílhatott az Aquincumi Múzeum a romterület közepén. A főváros saját alapítású múzeuma magja lett a Fővárosi Múzeumnak, amelyhez később középkori és újkori gyűjtemény is tartozott. Utóbbi, a jelenlegi Budapesti Történeti Múzeum „őse” alapító okmányát 1899-ben nyerte el. Első főigazgatója ugyancsak Kuzsinszky, aki ekkorra a pesti egyetemen a Régészeti Tanszékét is létrehozta. Kuzsinszky munkásságából kiemelkedő jelentőségű a Gázgyár és a gázgyári lakótelep építése alkalmával előkerült terjedelmes római kori ipartelep, s ezen belül a „Pacatus” nevű római mester terra sigillátát előállító műhelyének a publikációja.

Fenti dátumokkal már benne vagyunk abban az évtizedben, amelyet joggal nevezhetünk Aquincum legmozgalmasabb, eredményekben leggazdagabb, jövőjét tekintve legfontosabb periódusának. Az eredmények Nagy Lajos nevéhez fűződnek, aki akkor még lépést tudott tartani az első világháborúból ocsúdó magyar főváros építkezéseivel. A Tabán elavult városrészének lebontása során részben őskori, részben kora császárkori kelta emlékenyag került elő. Nagy Lajos tudományosan megalapozott vitákkal győzte meg a kutatókat arról, hogy az ásátások az araviszkusz törzs oppidumát, erődített központját bontották ki. Felszínre hozták a Gellérthegy déli lejtőjén a kelta lakónegyed és az északi lejtőn a kiterjedt ipartelep (az ásátások jelenleg is folytatódnak).

A pesti parton elsőként Nagy Lajos folytatott ásátásokat. Az Eskü tér kialakításakor – a lebontott korábbi épületek helyén – Contra-Aquincum castrumát tárta fel. Előkészítette a műemléki bemutatást, létrehozta a Földalatti Múzeumot, ami szerinte „Pest város ősenek” a maradványait őrizte.

A Flórián tér környete is bontásokkal, újjáépítésekkel kényszerítette az Aquincumi Múzeumot a légió fürdőjének további feltárására. Nagy Lajos az újban kiásott helyiségeket hozzácsatolta a korábbi, ún. Schönwisner-féle traktushoz, s a városi házak alagsorában korszerű Földalatti Múzeumot nyitott a látogatóknak.

Budapest az Eucharisztikus Kongresszusra készülőkben 1938-ra új, reprezentatív útvonalakat alakított ki Bécs-Budapest, Székesfehérvár-Budapest, végül Esztergom-Budapest között. Az útvonalak áthaladtak Óbudán. E földmunkák során tárta fel, többek között, Nagy Lajos az ún. „cella trichora”-t, vagyis ókeresztény temetőkápolna maradványait. Kis romkertben, a főváros területén elsőként emlékeztetett e vallási közösségre. A kápolna emlékhelyként, az Eucharisztikus Kongresszus stációjaként szolgált.

Az új útvonal miatti bontások az aquincumi katonai amphiteatrumban is elértek. Az ellipszis alakú „domb”-ot akkoriban 42 lakóház keretezte. Voltaképpen a római körszínház falait rejtette, néhol többemeletnyi magasságban. A feltárást Nagy Lajos mellett Szilágyi János irányította, majd Nagy Tibor fejezte be. A magyar történelem szempontjából ez az amphiteatrumban egyedi értékű, hiszen Györffy György kutatásai Árpád fejedelem öccsének, Kurszáznak a „várával” azonosította.

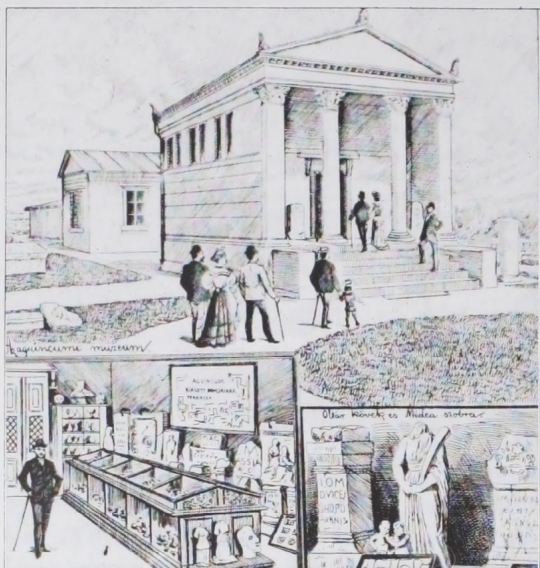
Gerő László terve alapján folyt az amphiteatrumban műemléki helyreállítása, amelynek mind elvi elgondolása, mind kiviteli módszere fél évszázaddal később is korszerűnek és időtállóan bizonyult. A helyreállított monumentális rom lett a kiindulópontja annak az új városrendezési programnak, amely a negyvenes évek elején Óbuda korszerűsítésére kiírt pályázatot megnyerte. Az Olgay fivérek által benyújtott terv a két aquincumi amphiteatrumban az aquaeductus mentén reprezentatív útvonallal, római szobrok felállításával kötötte volna össze, bemutatva egyúttal a légiótábor és a polgárvárost. Kár, hogy a második világháború miatt ez az elképzelés nem valósulhatott meg. A korszakon belül a leghíresebbé vált „mütárgy” a víziorgona. Fém alkatrészeit Nagy Lajos az aquincumi önkéntes tűzoltóság egyesületének székházában hozta a felszínre. A hangszerre szerelt kis bronz tábla szerint az orgona 228-ban került a collegium tulajdonába. 1936-ra két megszólaltatható rekonstrukció is készült az orgonáról.

A második világháború során a múzeum épülete súlyosan sérült, voltaképpen előről kellett mindent kezdeni. A legfontosabb munkaterületek közé számított

Az aquincumi polgárvárosi amphiteatrumban feltárásáról készült dokumentációs rajz 1880-ból – Drawing of the excavation of the amphitheatre in the civilian settlement (1880)

Aquincum is currently the single Roman provincial town which had various urban quarters and districts of different legal status, such as the Late Celtic-Early Imperial fortified oppidum on Mt. Gellért, the auxiliary camps along the Danubian frontier line, the legionary camp and the various counter-forts and watchtowers, as well as the military and the civilian town. The manor houses and the latifundia, as well as the villages produced food for a population of c. 60.000. Recent investigations have shown that the Late Roman fort at Óbuda was still inhabited at the time of the Hungarian Conquest, as was Contra-Aquincum on the Pest side. The article also mentions some of the more valuable artworks from Aquincum.

The research at Aquincum played an important role in international contacts and in Hungary's cultural policy during the Renaissance and the Reform Age as well as in the postwar periods. This tradition is kept alive today by the 'Aquincum exhibitions', the international congresses and the continuous publication of studies in foreign languages.

Az Aquincumi Múzeum főbejárata és kiállításai (1894) – The entrance and exhibitions of the Aquincum Museum (1894)

Lapidarium Aquincense – History of the Collection of Inscriptions from Aquincum

The rich artistic heritage of this town is housed in the lapidarium of the Aquincum Museum. The collection of stone relics from Aquincum was begun in the Middle Ages and became a regular activity during the Renaissance, due to the interest of the Humanist scholars. King Matthias 'exhibited' the inscribed and sculptured relics of the Roman period in his court at Buda. The philological analyses and publication of these inscriptions also began at this time. In the later 18th C., István Schönvisner, a university professor, identified the buildings he had excavated with the remains of Aquincum, a town mentioned by Roman historians, on the basis of these inscriptions. The stone relics that came to light after

villaként jegyzett, mozaikja miatt híressé vált romcsoport fölé emeltek kis múzeumépületet.

Az ötvenes években a múzeum már nem tudott kiszabadulni a naponta szaporodó építkezések nyomása alól. Budapest északi határától (békásmegyeri villa) a délig (Nagytétény, Campona castruma) terjedtek. Vég nélkül sorolhatnánk az értékesnél értékesebb leleteket rejtő helyeket. A számtalan műtárgy közül egy fára festett férfiportrét említünk, amit egy mumifikálva elteme-

az ekkor a szovjet tulajdonba került óbudai Hajógyár, ahol a helytartói palotát kellett feltárni. Ezzel párhuzamosan folyt a katonai tábortól délre, a Szovjetunióból iderendelt tisztviselők részére emelendő új épületsor helyén a római kori lakóházak, egy kis közfürdő s egészen egyedi, máig különlegességnek számító orientális vadászjelenetet ábrázoló falkép együttesének megmentése. Egy védőépületbe, kis múzeumba kerültek. A tábortól északra a Hercules-

Lapidarium Aquincense

Az aquincumi feliratok gyűjtésének történetéből

Németh Margit

A római kori köemlékek abba a speciális leletcsoportba sorolhatók, amelyek talán a legközvetlenebbül hatnak szakemberre és érdeklődő laikusra egyaránt. Az építészeti ornamentika, szobrok, a sírkövek ábrázolásai nemcsak esztétikai élményt adnak, hanem hűen mutatják az egykori embert és érzékeltetik épített környezetét, tárgyi kultúráját. A latin (néha görög) nyelvű feliratok pedig elsősorú történeti forrásnak számítanak.

Az Aquincumi Múzeum és az egész magyar kutatás abban a szerencsés helyzetben van, hogy – nem kevés más, egykori tartománytól eltérően – bőségében van ennek a kivételes értékű forrásanyagának.

Az aquincumi köemlékek – különösképpen a feliratok – már a középkorban is érdeklődést keltettek. Nagy részüket épületekbe falazták be, az érdekesebbeket pedig olymódon, hogy azok egyben díszként is hatottak. Antik oszlopokat vagy azok fejezetét gyakran használták fel a koraközépkori templomokban. Feliratos köveket helyeztek el templomok, kolostorok kertjében. A reneszánszban ez a gyűjtés már szisztematikussá vált. Magyaror-

tett fiatal nő kősírába helyeztek. Ez a lelet máig páratlan Egyiptomtól, illetve Rómától északra.

Óbuda korszerűtlen városnegyede helyén házgyári elemekből épülő új város gépesített építkezése kb. 1970-től eddig ismeretlen nehézség elé állította a régészeti kutatást. Egészen új szervezeti formát és különböző képesítési szakemberek összmunkáját követelte meg. Erről az utolsó huszonöt évről visszatekintésünkben már nincs szükség részletesebb értékelésre. Köztudott, hogy a kényszerű leletmentések Aquincum valamennyi településrészét lokalizálták. Ezek sorába tartozik:

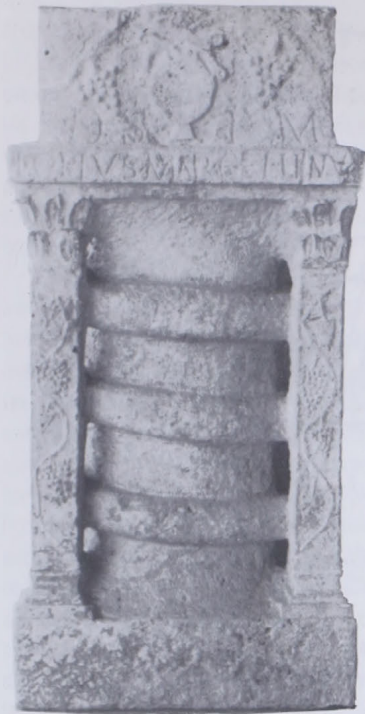
- a gellérthegy éraviszkus oppidum, az I. századi segédcsoport-táborok, a légiótábor 4 századon át felépített castrumai, ellenerődök és őrtornyok sora;
- a katonaváros, mint helytartói székhely, utcarendszere, közműhálózata, fontosabb középületei, a helytartói rezidencia, valamint a helytartói villa a Szépvölgyi úton;
- az aquincumi polgárváros szakszerűen megkutatott védművei, középületeinek épületsorozatjai;
- városzéli villák, gazdasági épületek és udvarházak, valamint – most első ízben – egy-egy falusi település.

A nemzetközi kutatás a fentiek miatt tartja számon Aquincumot. Hiszen az egyetlen provinciális város, amelynek mindegyik településrészén folytak értékelhető ásátások. A múzeum e hagyományt évenként külföldön megrendezett Aquincum kiállítással, két-háromévenként Budapesten megrendezésre kerülő nemzetközi kongresszusokkal, idegennyelvű publikációkkal viszi tovább.

szágon olyan ismert humanisták is gyűjtők voltak, mint Antonio Bonfini. A Mommsen által Antiquusnak nevezett humanista (akit azóta a reneszánsz kutatás a Veronában 1433-ban született Felice Felicianoval azonosított) gyűjtéséből mintegy 30, többnyire budai felirat hagyományozódott tovább. Ez már a publikációk, az epigráfiai-filológiai kutatás kezdetének is vehető, hiszen e kövek közül néhányat már csak az ő feljegyzései alapján közölt a római birodalomból ránkmaradt feliratokat közzétevő hatalmas gyűjtemény (CIL=Corpus Inscriptionum Latinarum). A XVI. században Megyericsi János (J. Mezerzius) és Petrus Apianus adták ki az általuk ismert feliratos köemlékeket, közöttük aquincumiakat is, majd ezeket Wolfgang Lazius hagyományozta tovább.

A XVIII. században Pococke és Miles angol utazók írták össze az utazásaik során látott köemlékeket, majd Joseph Eckhel már a váci Migazzi bíboros által a püspöki palotában összegyűjtött epigráfiai emlékeket is leközölte. (Ezek nem kis részben aquincumi eredetűek voltak). Sok aquincumi feliratos követ írt le útnaplójában a firenzei tudós, Domenico Sestini. Ebben az időben az egyetem aulájában álltak az addig összegyűjtött és megmaradt köemlékek.

A Magyar Nemzeti Múzeum megnyitásakor, 1814-ben e köveket is odaszállították, sőt 1857-ig a váci Migazzi gyűjtemény is bekerült a múzeum anyagába. A rendszeres publikálás ezidőtől indult meg. A Nemzeti Múzeum egészen az Aquincumi Múzeum 1894-es megnyitásáig az aquincumi köemlékeket is gyűjtötte, majd szinte egyidőben a CIL idevágó III. kötetének megle-

L. Cassius Pius Marcellinus kígyódíszes oltára a legióstábor mithraeumából (III. század) – The snake decorated altar of L. Cassius Pius Marcellinus from the mithraeum of the legionary camp (3rd century)

Helyi eraviscus házaspár sírköve, kocsi jelenettel (II. század eleje)
Gravestone of a local Eraviscan couple, with a chariot scene (early 2nd century)

Fotók-Photos: Komjáthy P.

Caius Castricius Victor, a legio II. adiutrix katonájának sírköve (I. század vége) – Gravestone of Caius Castricius Victor, soldier of the Legio II. Adiutrix, (late first century)

nésével Römer–Desjardins szerkesztésében katalógust is adott ki a lapidáriumban őrzött feliratokról, köztük több mint 100 aquincumi kőről. E kövek nagyrészt a mai napig a Nemzeti Múzeumban vannak, a múlt századi katalógus még ma is alapvető forráskiadvány.

Az Aquincumi Múzeum kőtára több szakaszban épült fel, hogy az építkezések, ásatások következtében beáramló anyagot befogadhassa. A múzeumépületet körülvevő oszlopos folyosó mai formájában századunk húszas éveire készült el. A romterület keleti határán lévő fedett folyosó 1973–1980 közötti, de kisebb-nagyobb átrendezésre, újabb kömcikkek „beszorítására” még jelenleg is sor kerül, pedig ez a kőtár lassan eléri befoga-

dóképességének határát. A nagyobb méretű sírkövek, szarkofágok, oltárok, szobrok, mérföldkövek, építészeti tagozatok száma 1000 körül van, ezeket még számtalan apróbb, többnyire ornamentális töredék egészíti ki. Az anyag sokrétű, reprezentatív képet ad arról a tarka társadalmi képről, amely Aquincumban a helyi kelta lakosság és a hódító katonaság, valamint a római birodalom távoli tartományaiából ideérkezett civilek – kereskedők, iparosok – együttélésének következtében a római uralom évszázadai alatt kialakult. Aquincum mint helytartói székhely és a legio II adiutrix állandó táborhelye páratlanul gazdag epigráfiai hagyatékban, amely a folyamatos ásatások következtében egyre bővül. ■

the opening of the Aquincum Museum in 1894 were exhibited in the colonnaded passage around the museum. A new lapidarium was built between 1973–80 to accommodate both the old and the more recent finds.

A budavári királyi palota

Magyar Károly

A budai Várhegy déli végén álló palota ma négy nagy kulturális intézmény otthona: a Budapesti Történeti Múzeumnak, a Ludwig Múzeumnak, a Magyar Nemzeti Galériának és az Országos Széchényi Könyvtárnak. Közülük vitathatatlanul múzeumunk kötődik legközvetlenebbül az ódon falakhoz, a szónak mind átvitt, mind fizikai értelemben. Gyűjteményeinkben ugyanis számos, a helyszínre vonatkozó történeti-régészeti emléket őrzünk, in-

tézményünk palotaszárnya ténylegesen ráépült a palota legősibb magjára, annak feltárt maradványai egyben kiállítási terünket képezik. A maradványokat és a fellelt hatalmas mennyiségű leletet a BTM régészeti tárták, illetve tárták fel. Indokolt, hogy a palotáról rövid történeti összefoglalót adjunk – elsősorban az építéstörténet szemszögéből vizsgálva azt.

A középkori palota. Úgy vélhetnénk, a palota mind történeti, mind régészeti szempontból a legjobban adatolt objektumok közé tartozik történelmi emlékhelyeink között. Bár e vélelem bizonyos szempontból megalapozott, de ismereteink mégiscsak igen korlátozottak.

Különösen igaz ez a középkori palota kezdeteire vonatkozóan. A történeti források szinte teljes hiánya, a régészeti adatok töredékes volta folytán nem véletlen,

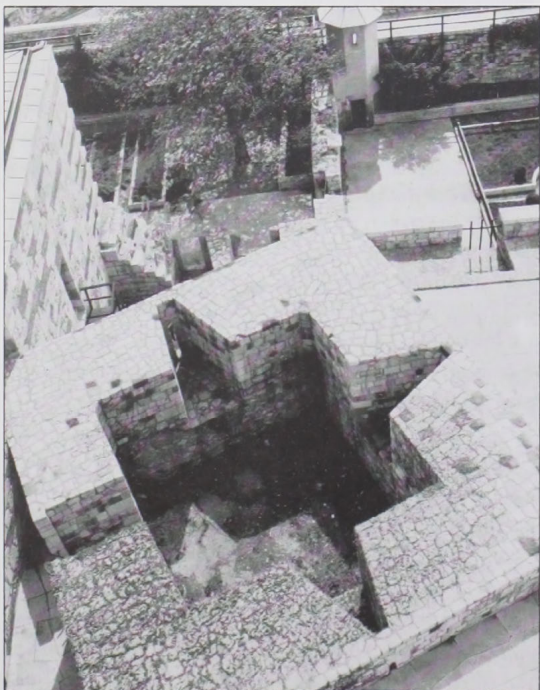
The Royal Castle of Buda

The exact location and nature of the Royal Palace in the town of Buda, founded after the Mongolian invasion of 1241–42, is still much debated. The first well-datable remains on the southern part of the hill can be dated to a much later period, the mid-14th C., and they can be identified with the residence of Prince István of the Angevin Dynasty. This palace was

enlarged between 1355 and 1380, during the construction work under Louis the Great and Sigismund (1387–1437). Construction work carried out after Sigismund's reign only involved modernization with little rebuilding (esp. under Matthias). The fortifications system was renewed in the 1530s. After the Ottomans occupied Buda in 1541, the medieval palace was left to decay. The palace suffered additional damage during the sieges for the recapture of Buda. Even though the greatest damage was done during the 1686 siege, when Buda was finally recaptured, considerable portions of the royal palace were still standing.

The surviving medieval remains were dismantled during the Baroque period, at the time of construction work under Charles III (1711–40) and Maria Theresa (1740–80). An entirely new, symmetrical palace complex was built. The Baroque palace was enlarged between 1890–1905, when a new wing was added in the west and in the north, mirroring the original wings of

Az István-torony maradványai
The remains of the István-tower

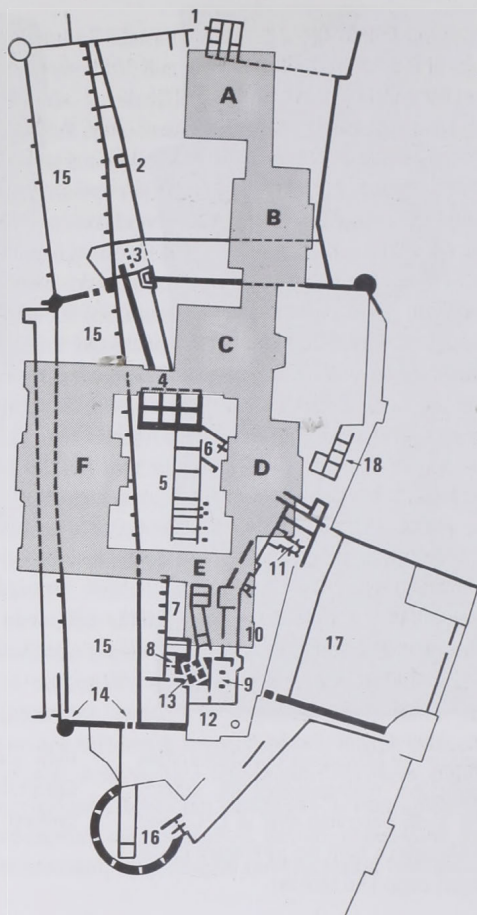

hogy e kérdésben alapvetően két, teljesen eltérő nézet alakult ki. Ütközésükből az elmúlt évtizedekben a magyar középkori régészet talán legélesebb szakmai vitája bontakozott ki. A „budavári vita” a következőképpen summázható.

Gerevich László szerint (akinek vezetésével a háború után a palota feltárásának hatalmas munkája elkezdődött, majd folyt az 1960-as évekig) az 1241–42-ben lezajlott tatárjárás után röviddel alapított (új) Buda területén már az első királyi palota is ott állott, ahol a mai, végül a polgári várostól elkülönülve, a Várhegy déli végén. E IV. Béla-kori palota a XIV. sz. elején leégett. Maradványait részben az ezt követő rendezéskor planírozták el, részben a későbbi, napjainkig terjedő építkezések során semmisítették meg. Ez az oka annak, hogy a korai épületekből oly csekély töredékek maradtak fenn.

Vele szemben Zolnay László (kezdetben Gerevich kutatócsoportjának tagja, majd az 1970-es évek elejétől 1985-ig az ásátások vezetője) szerint a Várhegy déli vége az 1340-es évekig a polgári városhoz tartozott, polgári objektumokkal beépítve. Az első királyi palota a Várhegy északkeleti sarkában (a mai Táncsics M. utca 9–11. sz. alatti telteken) állt, a várostól nem elkülönülve. A XIV–XV. sz.-i történeti forrásokban „Magna Curia Regis”-ként, illetve „Kammerhof”-ként megjelenő palotát Nagy Lajos ajándékozta el 1381-ben, ekkorra ugyanis teljesen elkészült az általa a Várhegy déli végén építeni kezdett palota. A két fő nézőpont mellett számos kiváló kutató a részletekben eltérő álláspontja is megszületett. A palota mostani kutatójaként egyik érvrendszer és a hozzájuk fűzött adatanyagot sem látom kizárólagosan bizonyító erejűnek. Az sem kizárt, hogy mindkettőnek igaza van valamilyen formában.

A palota keletkezésére vonatkozó éles véleménykülönbséggel szemben a további időszakokra nézve fő vonalakban már egyetértés van a kutatók között. Ez azonban messze nem igaz a részletek tekintetében, ugyanarra a momentumra vonatkozóan gyakran nem is egy, hanem több értelmezés is létezik. A töredékes Árpád-kori maradványok után az első jól meghatározható épületgyűjtést, az Istvánvárat egyaránt Anjou István herceghez (1332–54), Nagy Lajos öccséhez köti mind Gerevich, mind Zolnay. A vár mindkettőjük szerint a várhegy legdélebbi végén emelkedő öregtoronyból és egy hozzá északról kapcsolódó, nagyjából téglalap alakú, zártudvaros épülettömbből állt. Balogh Jolán szerint az eredetre nézve nem teljesen kizárt a későbbi V. István (ifjabb király 1245-től, uralkodott 1270–1272) személye sem. Valószínűleg a várhoz tartozott az előtte észak felé trapéz alakban

kiszélesedő terület, a későbbi palota Nagyudvar, Belső udvar, vagy Diszudvar néven emlegetett része.

A Nagy Lajos-féle építkezések fő színtere éppen az említett, Istvánvár előtti terület volt. Gerevich az udvar keleti oldalán tétélezi fel az új, téglából épült palotaszárny helyét és tőle északra a kápolnát, Zolnay a nyugati, többször átépített szárny eredetét vezeti vissza ekkorra. Az utókorra csak alsó részében fennmaradt kápolna keletkezése egy 1366-os dokumentumon alapult, s nem mondtak ennek ellent a jórészt eredeti helyükön feltárt építészeti műformák – ablakok és boltozati bordák tagozatai – sem. Utóbb kiderült, hogy a perdöntőnek hitt adat a visegrádi kápolnára vonatkozik. A műformák pedig végül is az Anjou-kor kései időszakában éppennyű keletkezettek, mint a korai Zsigmond-korban. Így a Nagyudvar keleti szárnya és a kápolna építési kora biztonsággal nem határozható meg. Hasonló a helyzet a nyugati palotaszárny esetében is, ahol a régészeti adatok alapján sem egyértelműen kizárni, sem elvetni nem lehet az Anjou-kori eredetet.

Bizonytalan az erődítések helyzete is. A tatárjárás után alapított város falai nagyjából a Várhegy fennsíkjának peremén húzódtak végig, az Istvánvár a plató déli szegletén állt. Éppen a kései Anjou-kor az, amikor az újabb, külső városfal már a hegy lejtőjére szorult. Hasonló feltételezhető a palota nyugati oldalán is. Az igazán nagyszabású, az egész középkori palota alapformáját meghatározó építési munkálatok még csak ezután, Luxemburgi Zsigmond ötvenéves uralkodása (1387–1437) alatt zajlottak le, valószínűleg több lépcsőben.

Először az Anjou-kori palotamag délkeleti és délnyugati oldalán került sor egy-egy részben, vagy teljesen új

épülettömb emelésére a hegy lejtőjén. Az így kialakult, trapéz alakú épületegyüttest is hasonló formájú védőművekkel kellett körülvenni. Az új falövet a Nagydvar-tól északnyugatra egy hatalmas, északkeleten egy kisebb toronnyal zárták le. Az előbbi a befejezetlensége miatt „Csonkatorony”-ként emlegetett, a középkori Magyarország egyik legnagyobb ilyen védműve volt. Utóbbi börtönül is szolgált.

A következő lépcsőben az eddigi együttest észak felé a fensíkon újabb, hatalmas udvarral bővítették ki, amelyet északról újabb hatalmas szárazárok zárt le. Ennek északi és keleti oldalán álltak az új palotaszárnyak. Mivel az ásatások ehelyütt csak részlegesen történtek meg, vitatott, hogy itt egyetlen, összefüggő, fordított „L” alakú építményről beszélhetünk-e, vagy egy-egy önálló, hosszasan elnyúló északi és keleti palotáról, netán egy hosszabb északi, és két rövidebb keleti épületről. Magam a fennmaradt történeti ábrázolások alapján hajlamosabb vagyok az utóbbit feltételezni, azzal, hogy ezeket később valamilyen formában összekötötték. Mindenképpen itt kell keresniünk a forrásokban „Zsigmond király palotája”-ként emlegetett épületet, amelyet a legtöbb kutató azonosnak vél a forrásokban szereplő „Frisspalotát”-val. Gerevich-csel egyetértve magam is inkább az északi szárnyal azonosítom a Zsigmond-palotát azzal, hogy azt megkülönböztetendőnek tartom a Frisspalotától. Utóbbit valószínűleg egy jóval északabbra, eredetileg a polgári városban álló épülettel kell azonosítanunk.

Kibővültek az erődítések is. Nagyjából ekkor alakult ki az a ma is látható falrendszer, ami a védelem többszörösen – udvarokkal, falszorosokkal – tagolt struktúráját eredményezte.

Zsigmond halála után, mintegy két évtizedben is történhetek különböző kisebb-nagyobb építkezések, ezeket pontosabban meghatározni nem tudjuk. A következő korszakot Ilunyadi Mátyás időszakához (1458–1490) szoktuk kapcsolni. Mátyás korában szinte a palota egészen folytak építési munkák, de ezek döntő többsége valószínűleg csak átépítés, modernizálás volt. A munkák részben még a későgotika jegyében fogantak, de fokozatosan előtérbe került a reneszánsz. Utóbbira igen nagyszámú építészeti faragvány – ajtó- és ablakkeret, bábos korlát, stb. töredéke – utal. Ezek egyike sem eredeti helyén került elő. A korabeli építkezések közül ma csak egy hatalmas, pincészerű víztároló áll: a „Cisterna Regia”, (újabb nevén „Albrecht pince”), amely az Istvánvártól nyugatra húzódó keskeny falszorosban került kialakításra.

A reneszánsz stílus munkák – ha talán nem is a korábbi léptékben – folytatódtak II. Ulászló (1490–1516) alatt. Mindezt számos címeres kőfaragvány-lelet is alátámasztja. A II. Lajos uralkodása alatti időszakból (1516–1526) nincs különösebb adatunk a palota építkezésére vonatkozóan. Úgy tűnik, az épületegyüttes fejlődése – legalábbis a fő palotaépületek tekintetében – ekkorra le is zárult.

A Mohácsot követő, 1541 augusztusáig terjedő korszakban a két párt között háromszor is gazdát cserélt Buda, ez legfeljebb az erődítések fejlődésének kedvezett. Az 1529–1541 közötti időszakban épült fel a Zsigmond-kori déli védmű helyén az a nagyméretű kerek bástya-rondella, amely helyreállított formájában ma is meghatározó eleme a palota látképezetnek. Talán ekkor

épült meg a bástya testvére, a Vízirondella is a Duna partjára lenyúló keleti falszoros délkeleti sarkánál, bár lehet, hogy ez végül is már a törökökkel kezdődik. Végül, történeti adatok alapján ekkorra tehetjük annak a hatalmas kelet-nyugati irányú falnak, az északi zárófalnak a kiépülését, amely a palota előtt a polgári városrész rovására kialakuló teresedést, a külső udvart egészen a XIX. századig elválasztotta a várostól.

Miután a törökök 1541. augusztus 29-én elfoglalták Budát, a királyi palota teljesen elveszítette korábbi jelentőségét, és lassacskán fényét is. A törökök a következő száznegyvenöt esztendőben csak fegyver- és lőszerraktárnak, illetve kaszárnának és börtönnek használták. Az épületegyüttest a több ostrom és egy löporrobbanás hatására jelentős pusztítás érte, s ekközben – az erődítések kivételével – komolyabb építkezésekről nincs adatunk. A pusztulást természetesen tovább növelte az 1686. június 18. – szeptember 2. között lezajlott ostrom, és egy újabb löporrobbanás. A középkori királyi palotának ekkor azonban még több szárnya, ha romosan is, de állt.

Az újkori palota

A visszafoglalást követő mintegy harminc évben e maradványokra nem is fordítottak figyelmet. Helyettük az erődítéseket állították helyre és a volt előudvar keleti részében építettek fel hatalmas méretű katonai szertárakat – „Zeughaus”-t – immár barokk stílusban. A III. Károly korában (1711–1740) az új palota építésére készült tervek és a meginduló munkálatok végülis megadták a kegyelemdőfést a középkori palotamaradványoknak. Döntő többségüket elbontották, anyagukat részben felhasználták az új építkezéseknél, részben feltöltötték velük a várfalak mögötti szűk középkori udvarokat. Utóbbival jelentősen megnövelték a fensík szűk déli részének felületét. A III. Károly-féle palota a legdélebbi részen, az Istvánvár helyén kiépült, négyzetalaprajzú, középpudvaros épületből

A palota Anjou-kori kápolnája, ma a BTM kiállítótere – The chapel of the palace from the Anjou period, today an exhibition site of the Budapest Historical Museum

Fotók-Photos: Bakos M.

A Király-pince és a palota Anjou-kori maradványai – Remains of the King cellar and the palace from the Anjou period

the Baroque palace overlooking the Danube. Interestingly enough, the northern boundary of the medieval and the Baroque palace lay in exactly the same area. The sovereigns of Hungary rarely visited the Baroque and the turn-of-the-century palace; it functioned as the residence of the successive palatines. It last served as Horthy's residence between 1920–1944.

The building was badly damaged during World War 2. The original plans for the renovation of the palace included designs to convert the building into a governmental or party centre. In the 1950s this plan was abandoned, and it was decided that the buildings should function as cultural institutions. Important public collections were brought here.

Excavations were begun almost immediately after the end of the war. Some areas are still being investigated. Most of the medieval remains uncovered during these excavations are open to visitors and are an integral part of the palace's architectural unity.

(azonos a mai palota „E” épületével, azaz múzeumunkkal) és egy hozzá északnyugatról csatlakozó nyúlványból állt. Az első, egyszerű barokk palota, nem is készült el teljesen, királyi lakhely szerepét soha nem töltötte be. Eleve inkább a várkapitány és a törzskar elhelyezése szánták.

Jelentős változás következett Mária Terézia (1740–1780) uralkodása alatt. Az 1749-től megindult építkezés nyomán már igazán reprezentatív palota épült ki. Megtartva a déli barokk épülettömböt, először elbontották mellőle a középkori alapokon épült északnyugati nyúlványszárnyat. Ezután két másik szárnyat (a mai „D” és „C” épületek) emeltek két keskeny nyaktag beiktatásával, úgy, hogy a három szárny közül a középső, előreugrott a Duna irányában. A mintegy húszéves munkával elkészült II. barokk palota reprezentatív képet mutatott mind a Duna, mind nyugat felől. Bár az épület homlokzat alakítását tekintve több változtatáson ment át, alaprajza változatlan maradt az 1890-es évekig.

A királyi palotában viszonylag ritkán tartózkodott az uralkodó: 1764-ben Mária Terézia, 1809-ben Mária Ludovika császárné, 1814-ben egyszerre I. Ferenc osztrák császár, III. Frigyes porosz király és I. Sándor orosz cár, 1852-ben Ferenc József, 1866-ban Erzsébet királyné, 1867-ben ismét Ferenc József. Az uralkodói jelenlét hiányát valamelyest pótolta a helytartó illetve a nádor itteni rezideálása. 1795–1847 között József főherceg élt itt, az általa kialakított kriptában helyezték örök nyugalomra. Olykor azonban teljesen szokatlan funkciók is helyet kaptak a falak között. 1762–1772 között például az Angolkisasszonyok rendje talált itt ideiglenes otthonra, míg 1777–1784 között a Nagyszombatról idetelepült egyetem.

Ferenc József és családja hosszabb-rövidebb itteni tartózkodásai nyomán született meg a palota újabb átépítésének, kibővítésének terve. Az 1890-ben Ybl Miklós által elindított, majd Hauszmann Alajos által folytatott és befejezett munkák a barokk palota jelentős kibővítését eredményezték.

Először a barokk palotától nyugatra kezdődött el egy új, hatalmas szárny („F” épület) kiépítése, majd folytatódott tőle északra – az ott álló Zeughaus elbontása után – két másik szárnyal („B” és „A”), melyek az eredeti déli és középső szárnyak („E” és „D”) az eredeti északi szárnyon („C”), mint szimmetriatengelyen áttükrözött másaiként hatnak.

Az új, reprezentatív palota a továbbiakban is rit-

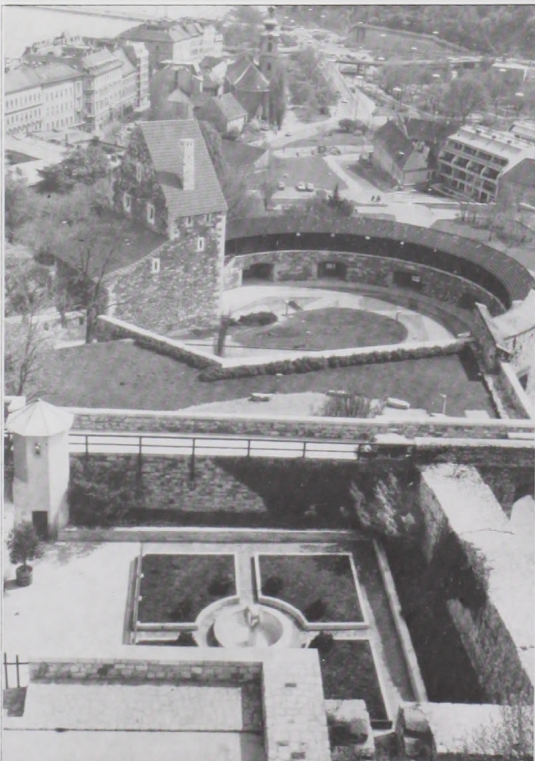
kán szolgált uralkodói szállással, s tényleges rezidencia szerepet csak Horthy Miklós kormányzó 1920–1944 közötti itteni tartózkodásával nyert.

Az épületegyüttes, amely mellett a XIX–XX. században további különböző méretű és jelentőségű kiszolgáló épületek (istálló, lovarda, udvarlakai őrseg, stb.) létesültek, az 1944–45-ös ostrom során igen erős pusztítást szenvedett el. Helyreállítására 1949-től számos terv született. Funkcióját sokáig párt- és kormányzati központnak határozták meg. Szerencsére a tervek körüli elnyúló vita, a pénzhiány miatt az állammegóvásban kívül sokáig alig történt valami, így 1959-ben szabad tere maradt a koncepcióváltásnak: legyen a vár a kultúra fellegvára: költözzön a palotába múzeum, képtár, könyvtár. Sajnos a funkcióváltás nem mentette meg az épületet az erős külső és belső átalakítástól. A Hauszmann által kreált eklektikus külső architektúrát – a kor elitélő közfelfogásának megfelelően – mintegy leradírozták. Hasonlóan jártak el a belső terek esetében még akkor is, ha a háborús pusztítások ezt nem indokolták. A helyreállítási munkák 1985-ig folytak, a különböző kulturális intézmények csak több lépcsőben vehették birtokukba új „fellegvárukat”.

A funkció körüli koncepcióváltásban komoly szerepe volt a Gerevich László vezetésével elindult régészeti feltárásoknak, amelyek bizonyították, hogy az újkori épületek alatt a középkori palota igen jelentős maradványai rejtőznek, s hogy azok valamilyen formában helyreállítást, bemutatást igényelnek. A palota tervezése mellett így – Gerő László vezetésével – a középkori maradványok rekonstrukciós tervei is folyamatosan készültek. 1958-ban felmerült, hogy az „E” épület alatt feltárt maradványok bemutatását a Budapesti Történelmi Múzeum helyszínre költöztetésével lehet megoldani, s mellé kerülhet az „F” épületbe az Országos Széchényi Könyvtár. Nem véletlen, hogy a palotába elsőként múzeumunk költözhetett be 1968-ban. Az OSZK viszont csak 1985-ben költözhetett új otthonába.

Említettük, hogy a feltárásokat utóbb Zolnay László vezette az 1970–1985 között. Gerevich és munkatársai kutatásai nyomán elsősorban a középkori palota belső szárnyai, egyes erősítései kerültek napvilágra, Zolnay ásatásai jórészt az északi előudvarban folytak, ahol a jólismert szoborlelet mellett sikerült egy korábbi városrész létezését bizonyítani.

Az azóta eltelt időszakban befejeztük az előudvar nyugati részének Zolnay által elkezdett kutatását, elvégeztük a nyugati falsoros északi felének, az ún. Csikósudvarnak a feltárását. Az ottani 1995-ös ásatások után a munkák súlypontja áttevődött a palotától északra elterülő Szent György térre. Mindez korántsem jelenti, hogy a palotában lezártnak tekinthetők lennének a kutatások. Hiszen óriási területei feltáratlanok vagy csak részben feltártak. A budai királyi palota ásatása nagy valószínűséggel munkát ad majd a következő régészgenerációk számára is. ■

A palota déli belső udvara és a Nagyronde – The Southern inner courtyard of the palace and the Great Round Bastion

Az óbudai római palota mozaikpadlójának részlete
Mosaic floor from the Roman palace at Óbuda

Az óbudai palota ásátása
View of the excavation at Óbuda

Részlet az aquincumi helytartói palotát bemutató kiállításból
'The Governor's Palace in Aquincum' (exhibition detail)

Római üvegek a Corvin téri ásátásból
Roman glassware from the excavation on Corvin square

Szagrális tárgyak a békásmegyeri késő-bronzkori temetőből
Ritual objects from the Late Bronze Age cemetery at Békásmegyér

Újkőkori arcos edény Törökbalintról
Neolithic face pot from Törökbalint

Reggeliző készlet két darabja (Fischer Emil, 1910-es évek)
Two pieces of a breakfast-set (E. Fischer, 1910's)

A Kiscelli Múzeum udvari bejárata
The yard entrance of the Kiscelli Museum

A várostörténeti gyűjtemény céhes emlékei a Kiscelli Múzeumban
Guild objects of the town history collection in the Kiscelli Museum

Ékszeres kazetta (terv: Muhits Sándor, kivitel: Schmidt műhely)
Casket (design: S. Muhits, made by Schmidt workshop)

Karosszék a kastély eredeti berendezéséből
Armchair from the original furniture of the castle

Lábas óra a XIX. század végéről
Hall-clock from the end of the 19th century

A pesti német ruhakészítő cég zászlója, 1801
Guild flag of the Pest german tailor's guild, 1801

Részletek a Budapesti Történeti Múzeum „Egy nagyváros születése” című, a főváros egyesítésének 125. évfordulója alkalmából rendezett időszakos kiállításából
 'Birth of a Modern City' — details of the exhibition marking the 125th birthday of Budapest at the Budapest Historical Museum

Francis Picabia: Kompozíció. László Károly Gyűjtemény
 F. Picabia: Composition. László Károly Collection

Carol Ross kiállítása. Fővárosi Képtár, 1997
 Exhibition of Carol Ross. Municipal Gallery, 1997

Swierkiewicz Róbert: Kelet kezd — nyugat befejez. Fővárosi Képtár, 1994
 R. Swierkiewicz: East starts — West finishes. Municipal Gallery, 1994

Performance a kiscelli Templomtérben, háttérben Szirtes János kiállítása
 Performance at the 'Templomtér' with J. Szirtes' exhibition in the background

1.

2.

3.

4.

1. Relieftöredék, XII. század közepe
Fragment of a relief, middle 12. century
2. Sisaktartó apród figurája, rekonstrukciós rajz (Major János)
Page holding a helmet, (reconstruction by J. Major)
3. Sisaktartó apród, 1420 körül
Page holding a helmet, c. 1420
4. Kályhacsempé a Cillei család címerével, 1423–37 között
Stove tile decorated with the coat-of-arms of the Cillei family, from between 1423–37
5. Boltozati zárókő Remete Szent Pál ábrázolásával, 1410 után
Headstone depicting St. Paul the Hermit, after 1410
6. Majolika padlótegélák, 1476–1485
Majolica floor-tiles, 1476–1485
7. Cseppes díszítésű velencei üvegpohár, XV. század
Drop-decorated Venice glass, 15. century

5.

6.

7.

Kuzsinszky Bálint szerepe könyvtárunk megszervezésében

Schwarz Katalin

A főváros tanácsa 1895-ben elhatározta, hogy az Aquincumi Múzeum mellett Budapest középkori és újkori történeti anyagának gyűjtésére múzeumot állít fel. Az elképzelés szerint közös intézmény lenne a főváros múzeuma és könyvtára, melyek gyűjtőkörének, szervezetének kidolgozására Kuzsinszky Bálintot kérték fel. A múzeum szervezésének előkészítő munkálataiban a Régészeti Bizottmány tagjaként Ilampel József is tevékenykedett, ugyanakkor jelentős szerepet vállalt Toldy László főlevéltárnok.

Kuzsinszky elkészítette tervét „A fővárosi múzeum és a vele kapcsolatos történeti könyvtár” megszervezésére. 1895. augusztus 15-én terjesztette be javaslatát a főváros tanácsának. Fontosnak tartotta, hogy mintákkal is szolgáljon: ezért prágai és párizsi példákat sorolt, külön hangsúlyozta a bécsi Történeti Múzeum példáját.

A javaslat első paragrafusában: „A fővárosi múzeum és vele kapcsolatos történeti könyvtár célja összegyűjteni, és úgy a nagyközönségnek, mint a szakértőknek hozzáférhetővé tenni Budapestre vonatkozó minden emléket.” A gyűjtőkör meghatározásának XI. pontjaként ismét említi „A múzeummal kapcsolatos történeti szakkönyvtár” szükségességét.

A javaslatok megtárgyalása után a tanács 637/1899. sz. határozata döntött a Fővárosi Múzeum felállításáról. Elhelyezésére a Múcsarnok épületét jelölték ki. A Fővárosi Múzeum (az Aquincumi Múzeum és a „történeti osztály” a Múcsarnokban) vezetésével Kuzsinszky Bálintot bízták meg. A Fővárosi Múzeumot a nagyközönség számára csak 1907-ben nyitották meg. Önálló könyvtári gyűjteményt nem szerveztek a Fővárosi Múzeumban, de kezdetektől vannak adataink könyvek vásárlásáról.

A múzeumszervező Kuzsinszky a két „osztály” könyvgyűjtésének kereteit külön-külön körvonalazta: „az Aquincumi múzeum kézikönyvtára terjeszkedhetik nem aquincumi minták megszerzésére és amennyiben az aquincumi ásatások eredményeinek meghatározását elősegítik”. Valószínűleg külföldi római kori ásatásokról szóló kiadványokra gondolt. A felhasznált pénzüsszegek nagyon jól tükrözik Kuzsinszky tudatos könyvtárépítő erőfeszítéseit. Minden évben rendszeresen biztosította a szakmai munkához szükséges könyvek vásárlását, folyóiratok megrendelését. 1904 és 1907 között évenként 400 koronát tervezett az aquincumi könyvbeszerzésre. Később, így 1918-ban 4600, 1920-ban 5000, 1921-ben 10 000 koronát. (A keretösszeg „növekedését” az akkori infláció kiegyenlítésének szándéka magyarázza.)

A könyvtár gyarapításának jelentős eszköze volt a múzeum évkönyve. A hazai és külföldi szakemberekkel és intézményekkel kialakított kapcsolatok kiadványok kölcsönös megküldésével komoly állomány-gyarapodást jelentettek. Kuzsinszky külön figyelmet szentelt annak, hogy az aquincumi kiállítások katalógusai több nyelven, több kiadásban is megjelenjenek. Kezdetektől fennmaradtak sajtókező jegyzetei a szétosztandó példányokról.

A „Magyar Minerva” 6., utolsó 1930/31. évi kötetet tartalmaz adatot az Aquincumi Könyvtárról. A szűkszavú ismertetés így szól: „Könyvtára főleg római és provincionális régészetre vonatkozó 1350 munkából (1576 kötet) és 93 folyóirattól (összesen 970 évfolyamból) áll”. Az aquincumi könyvtárat ekkor már Nagy Lajos kezelte. Kuzsinszky nyugállományba vonulásakor őt nevezték ki igazgatóvá.

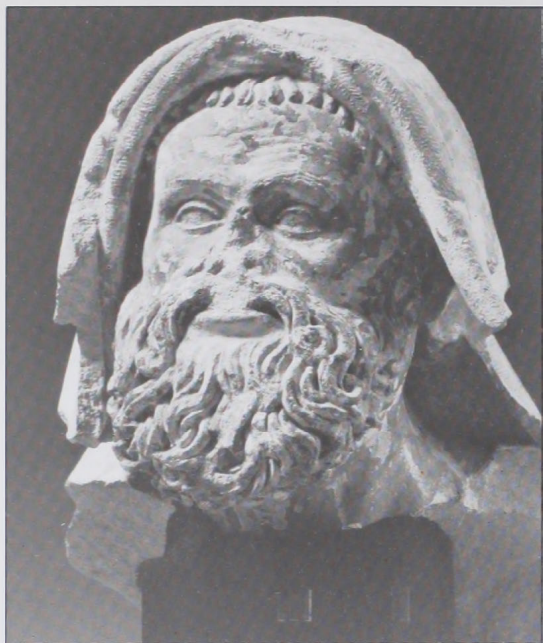
Kuzsinszky könyvtárszervező munkásságát megerősítette 1939-ben özvegyének adománya. A felajánlott hagyaték kéziratait, fényképgyűjteményét és könyvtárat tartalmazta. Nagy Lajos, az igazgató így méltatta a gyűjteményt: „a könyvtár körülbelül 2000 kötetet tesz ki. Legértékesebb része, amely az Aquincumi Múzeum könyvtárát elsősorban egészítené ki, az antik és görög auctorok teljes kiadás. Ezenkívül számos antik művészettörténeti és régészeti mű szerepel a gyűjteményben, amelyeket Kuzsinszky Bálint azért nem szerzett meg az Aquincumi Múzeum számára, mert neki megvoltak. A gyűjtemény értékes részét képezik azok a magyar nyelvű kiadványok is, amelyek régészeti tárgyak és ma megszerezni nem is lehet talán.” A könyvgyűjteményt együtt tartották, a leltározást 1941-re fejezték be. Több mint 1300 kötetet vettek állományba a duplumok nélkül. E könyvtár szinte hiánytalanul, mint különgyűjtemény, ma is megvan. Tudományos feldolgozása még várat magára.

A Budapesti Történeti Múzeum könyvtára ma önálló osztály a múzeum szervezetében. Az elmúlt hatvan évben az Aquincumi Múzeum könyvtára mellett újabb gyűjtemények szerveződtek. A három könyvtár állománya ma már összesen 51.000 leltári egység. Az állománygyarapítást központilag végezzük, 210 külföldi és 130 hazai cserepartnerrel állunk kapcsolatban. Tiszteletadésként a legújabban telepített könyvtárat róla neveztük el Kuzsinszky Bálint Régészeti Szakkönyvtárnak. Az új könyvtárat, a Károlyi palotából kiköltöztetett Régészeti Könyvtár és az 1992–1998 között működött Aquincumi Könyvtár egyesítésével ez év júliusában alakítottuk ki és terveim szerint október 15-én nyitjuk meg. Azon a napon lesz százöt év, hogy Kuzsinszky 1888-ban megbízást kapott az aquincumi ásatások vezetésére. ■

Bálint Kuzsinszky and the Foundation of the Budapest Historical Museum's Library

Bálint Kuzsinszky, founder of the museum, also directed much of his effort to organizing the library of the museum. He received a first-hand knowledge of the problems involving the organizations of a good library in the Department of Coins and Medals of the Hungarian National Museum when he worked there. In 1888, when he became the director of the excavations at Aquincum, he began to collect books. In 1895, he submitted a proposal for the foundation of the Municipal Museum. During the fifty years while he was director of the museum, Kuzsinszky constantly increased the library collection and he also laid the foundations of the exchange of museum publications. In 1939, a year after Kuzsinszky's death, his widow donated his personal library to the museum. This collection is now part of the library which has been renamed Kuzsinszky Bálint Archaeological Library in his honour.

Számvetés

Apostol- vagy profétafigura fejtörédeke, 1420 körül – Head of an apostle or prophet, c. 1420 Fotó-Photo: Tihanyi B.

Art Treasures from the Medieval Royal Court

In February, 1974, László Zolnay discovered an assemblage of Gothic statues in the northern court of the royal palace in Buda. This assemblage caused quite a stir both among archaeologists and art historians, as well as among the general public. From the moment of its discovery, this assemblage was one of the most precious treasures of the Castle Museum and it was soon exhibited following the discovery. The statues are currently exhibited in the permanent exhibition, in the chapel of the medieval palace and the Gothic hall. It is now fairly obvious that these premises are unsuitable for the exhibition of these exceptionally superb works of art.

In 1992, the leadership of the museum decided that the Gothic statues would be exhibited in another wing of the museum building. The new exhibition hall also has the advantage that, owing to its neutral background, the statues can be admired without distraction.

A középkori királyi udvar művészetének kincsei

Végh András

1974 februárjában váratlanul egy szoborsorozat tárult a budai királyi palota északi előudvarán a felfedező Zolnay László régész szeme elé, amely akkor hatalmas meglepe-

tést keltett nemcsak a nagyközönség, hanem a régészek és művészettörténészek körében is. A középkori magyar királyi udvar azon művészeti alkotásait láthattuk újra magunk előtt, amelyekről korábban azt hittük, örökre elpusztultak, és csupán a fantázia tudja ismét felidézni őket. Szobrok sorozata került elő: a királyi udvar művészeinek nagyszerű alkotásai.

A szoborlelet már 1975-ben a nagyközönség elé került a királyi palotát bemutató állandó kiállítás részeként, miután Szakál Ernő a kor legnagyobb szobrász-restaurátor egyénisége máig vitathatatlan módszerességgel és aprólékos türelemmel megtisztította, majd restaurálta a töredékeket. A gondos és precíz restauratori munka során több, mint hatvan önálló szobortorzót válogattak szét, állítottak össze és katalogizáltak. Művészettörténeti feldolgozások elsősorban és a kezdetektől fogva Marosi Ernő érdeme. Az általa létrehozott stílári kapcsolatszerzőrendszer és az arra épített keltezés határozzák meg mai napig a korszakkal foglalkozó kutatók nézeteit és győzték meg végül a korábban eltérő véleményt valló ásatót, Zolnay Lászlót is, hogy a szobrok készítése idejét a XV. század második és harmadik évtizedében, Zsigmond király uralkodása idején keresse.

A szobrok állandó kiállítása a középkori palota kápolnájában és gótikus nagytermében tizenhat évet ért meg változatlan formában, miközben egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy ezek a terek nem alkalmasak a páratlan értékű műkincsek méltó bemutatására. Kiváltképp a műtárgyvédelem szempontjait nem lehetett érvényre juttatni a középkori interieur-ökben.

1992-ben a gótikus szobrok állandó kiállítása számára új helyiséget biztosítottak az épület földszinti dunai szárnyán. Az új kiállítóterem semleges háttérével, már eleve más jelleget kölcsönözött a szobroknak, hiszen a figyelem így egyedül a műalkotásokra irányulhatott. Az 1987-ben rendezett „Művészet Zsigmond király korában 1387–1437” kiállítást tekinthetjük az új állandó kiállítás főpróbájának, ahol tizenöt szobortöredék szerepelt egy csoportban, immár a történeti térből kiemelve.

Úgy érzem, a kápolna és a gótikus nagyterem előnyére vált, hogy a szobrok zsúfoltságától megszabadítva visszanyerték eredeti tereiket. Az új kiállítóterem mindenestre már alkalmas volt a műtárgyvédelem szempontjából: a helyiség klímáját egyenletesen lehet tartani, és az új kiállítás posztamensei úgy készültek, hogy a látogató, bár közelről veheti szemügyre a szobrokat, mégsem tehet egy véletlen mozdulattal kárt bennük. A kiállítás látványtervét Iléjas Pál készítette, neki köszönhetjük az elzárt ablakok mögötti kincstárt idéző hangulatot, a mesterséges fény segítségével emelve ki a szobrok szépségét és rejtve el a töréseket, sérüléseket.

Az új bemutatás teljességre törekedett, a raktárban maradt jelentős torzókkal és töredékekkel egészítette ki a már eddig is látható tárgyakat. Lehetőség nyílt a több ezer töredékből álló teljes leletanyag újbóli áttekintésére, amely újabb illesztésekre adott módot Módy Péter szobrász-restaurátornak. A munka legnagyobb eredménye volt egy női fej sikeres illesztése törzséhez, amely jelzi, hogy a kiállítás igénye bizony egyben gát is, a mai napig akadályozza a szobortöredékek teljességének restauratori áttekintését. Módy Péternek kellett a konzerválás igen nehéz kérdésével is szembenéznie, hiszen a már említett porlás miatt ez a kérdés mai napig nem teljesen megoldott.

A szoborlelet előkerülése óta a hazai szakemberek érdeklődésének középpontjában áll, és elmondható az is, hogy a magyarországi közönség előtt meglehetősen ismert a sokszor, sokféle célra felhasznált reprodukciók révén, de a műtárgykölcsönzés révén is. Úgy érzem, a külföld érdeklődésének felkeltéséért még nem tettünk eleget. A szakma természetesen felfigyelt a szenzációs leletre, német nyelven elsősorban Marosi Ernő jóvoltából több tanulmányt és a szobrok részletes leírását is elolvashatják az érdeklődők. A francia kutatás azonban máig alig vett tudomást a középkori francia szobrászathoz pedig sok szállal kötődő szoborsorozatról, angol nyelven pedig semmilyen komolyabb ismertető nem jelent meg a mai napig. 1989-ben Grazban az „Internationale Gotik in Ostmitteleuropa” című kiállításon két lovagfej szerepelt, 1991-ben Braunschweigben a „Buda-pest im Mittelalter” kiállítás részeként huszonkilenc torzót és fejet mutattunk be, és a kiállítás katalógusában külön tanulmány foglalkozott a szobrokkal. 1994-ben Bécsben a „Der Meister von Grosslobming” című kiállításra kölcsönöztünk négy fejtöredéket, 1996-ban pedig

az Ulmban rendezett „Hans Multscher, Bildhauer der Spätgotik in Ulm” kiállításon mutathattunk be ismét tíz torzót, fejet és egyéb töredéket, és a kiállítási katalógusban ismét önálló tanulmányt is elhelyezhettünk.

A szoborlelet ma már egyre kevésbé tekinthető lezárt egységnek, az utóbbi évek kiterjedt régészeti kutatása számos új gótikus szoborlelettel gazdagította múzeumunkat. A Gerevich László által megkezdett, majd Zolnay László által folytatott budavári feltárások újabb jelentős szakasza, a kilencvenes években a Szent György téri helyreállítási munkákhoz kapcsolódott, és ennek a hatalmas munkának egyik látványos eredménye az 1974-ben Zolnay László által feltárt szobortemető alkotásaihoz kötődő újabb anyag feltárása. Napvilágot láttak olyan töredékek, amelyek egyértelműen az 1974-es lelet távolabbi lelőhelyekre kallódott darabjai, rábukkantak az egykori Szt. Zsigmond templom gödörbe temetett berendezésének maradványaira, amelyek között számos ugyanezen szoborleletet alkotó műhely munkájának tartható, a középkori ferences kolostor ásatásain pedig

egykorú, festett szobrászati és építészeti töredékek kerültek elő. Egyes műalkotásokat már be is mutatott „A budavári Szt. Zsigmond templom és gótikus szobrai” című kiállítás Budapesten, Debrecenben, Szegeden és Győrött.

Az újabb leletek számos új kérdést vetettek fel, számos régi kérdést pedig új megvilágításba helyeztek, és így sokat segítettek az 1974-es szoborlelet körüli problémák megoldásában. A Budapesti Történeti Múzeum a magyar művészettörténet és régészet páratlanul szerencsés leletegyüttese feltárásának 25. évfordulóján, a jövő évben ezen újabb szoborleletekkel kívánja bővíteni a középkori Buda gótikus szobrászatát bemutató állandó kiállítását. A meglévő teremhez csatolt új kiállítási térben szeretnénk elhelyezni a szoborlelettel közel egykorú különféle alkotásokat, lehetőséget adva mind a szakma, mind a nagyközönség számára, hogy tanulmányozhassa és megcsodálhassa a középkori Buda művészeti emlékeinek ránk maradt töredégeit. ■

Lásd még KÉPMELLÉKLET IV. – See also TABLE IV.

A BTM kályhacsempegyűjteménye

Kovács Eszter

A Budapesti Történeti Múzeum középkori kislelet-gyűjteményének – a használati- és díszkerámiák, pénzek, ötvöstárgyak mellett – egyik reprezentatív részét képezik a kályhacsempek és kályhaszemek, melyeknek legkorábbi darabjai a XIV. századból, a legkésőbbiek a XVII. század végéről származnak. Az első nagyobb gyarapodás Garády Sándor 1935-36-os ásatásainak köszönhető, melyeket a Vízivárosban, a Csalogány utcában folytatott. Innen vegyesmázás, főként növényi ornamentikával és építészeti elemekkel díszített reneszánsz csempek kerültek a múzeumba, melyeknek egyszínű, sötétzöld mázas változataik is megtalálhatók. A II. világháború utáni helyreállítási munkákat 1949 és 1962 között nagyszabású feltárások előzték meg főként a Királyi palotában, de Buda polgárvárosának területén is. Az anyag nagysága és változatossága alapján felállíthatóvá vált a középkori Magyarországon használt kályhacsempek időrendje (ebben nagy segítséget jelentettek a címerábrázolásos csempek), elkülöníthetők lettek a műhelykörök, és kályharekonstrukciókra is lehetőség nyílt. Ezt a nagy rendszerező munkát Holl Imre végezte, aki mindvégig tevékenyen részt vett a palotai ásatásokon Gerevich László mellett.

A szemeskályhák a XIV. század derekán jelentek meg Magyarországon. Ebben az időben kerültek használatba Budán és Pesten a félgömb-, pohár-, szív- és hagymalakú zöldessárga mázas vagy mázatlan szemekkel díszített kályhák nem csak a királyi házakban, de a főurak és gazdag polgárok városi palotáiban is. Nem sokkal ez után már zárt, díszes előlapú csempekből építik a kályhákat, boltozatos tetejüket pedig mintás előlapú, hengeres testű kályhaszemekkel is díszíthetik. Az Anjou-kor-

ból zárt előlapú, címerekkel díszített csempek a Vízivárosból kerültek elő. Ebből a korból való az a háromszögletű oromcsempekkal lezárt tetejű szemeskemence, amely a Palota északi előudvarában egyik polgárházból került elő (Zolnay László feltárása).

A Zsigmond korára (1387–1437) keltezhető kályhacsempek öt nagy csoportjának eddig ismert típusaiból legalább hét különböző kályhát és két szemeskemencét lehetett összeállítani. Közülük a II. csoport műhelyét a nyéki királyi vadászkastély közelében álló településre lokalizálhatjuk az innen előkerült csempe negatív alapján. E korszakban az előzőhöz képest új megoldásokat jelent, hogy megjelentek a keskeny, téglalap alakú párkánycsempek, a kályhaoromdíszek és a dongás hátú, felül elkeskenyedő, áttört előlapú oromcsempek. Jellemző még, hogy bizonyos típusok többféle színben készültek, és a „mezza-majolika” eljárás segítségével (a fehérre égett cserépre oxidanyaggal nem színezett, átlátszó mázt vittek fel) sikerült a fehér színt is megközelíteni.

Máig vitatott, hogy mikor került felállításra a budai leletanyag talán legszebb gótikus kályhája. A csempeken lévő címerek alapján nem lehet pontosan eldönteni, hogy V. László vagy Hunyadi Mátyás megrendelésére készült a kályha, melynek tűztere négyzetes, zárt előlapú és áttört mérműves csempekből, felső része szintén áttört mérműves, páncélos lovalakokkal díszített dongás hátú csempekből és címertartó angyalokkal díszített oromcsempekből állt, tetejét

Zöld mázas kályhacsempe a brandenburgi választófejedelem alakjával, 1470-80 k. – Glazed tile stove decorated with the figure of the Elector of Brandenburg c. 1470-80

The assemblage of Gothic statues is no longer a unique, closed assemblage since recent excavations during the past few years have brought to light similar Gothic statues. For the 25. anniversary of the discovery of this unique assemblage the museum plans to renew the permanent exhibition of the Gothic statues of medieval Buda by adding more recent finds to the exhibition, as well as by presenting other artworks from the same period, in order to offer a more complete picture of the artistic legacy of medieval Buda.

The Collection of Stove Tiles in the Budapest Historical Museum

This collection offers an excellent outline of the development of the art of stove tiles in medieval Buda, from the reign of Louis the Great (1342–1382) to the beginning of the Turkish occupation period (1541). Most of the known types are represented among the finds from Buda and this has enabled the elaboration of a typology and chronology for these stove tiles.

Fotók-Photos Tibanyi B.

nagy méretű, háromszög alakú lapok zárták le. Biztosan Mátyás korában készültek azok a kályhák, amelyek megrendelésre vagy ajándékként kerültek Budára a XV. század második felében. Őn- és ólommázát már együtt használnak azokon a színes kályhákön, melyek közül az egyik egy svájci műhely alkotása (Háromkirályok-kályha), és valamelyik bajor herceg ajándékozhatta. Ezen kívül ismert több, változatos, figurális díszű csempékből készült kályha is. Zöld mázas csempékből áll az a

Kályhacsempe Luxemburgi Zsigmond sisakdíszes címerével, XV. sz. eleje – Stove tile, decorated with the coat-of-arms of Sigismund of Luxemburg, early 15th C.

From the City Park to Óbuda – The Modern Urban History Collection of Budapest

The Collection was founded over one hundred years ago. The idea of creating a museum for the thriving city was conceived in the 1880s.

The permanent urban history exhibition of the Municipal Museum was opened in 1907, in the pavilion of the 1885 National Exhibition. This presented documents on various aspects of urban life, arranged in twelve halls.

By 1917, the building housing the museum had deteriorated to such an extent that the exhibition had to be closed down. It was only re-opened in 1920. In 1936 the museum building, by then completely unsuitable for exhibition purposes, was shut down and the urban history collection was moved to the Schmidt palace in Óbuda. The relocation of the collection was finished by 1941. The building suffered extensive damage during World War 2. The church wing lay in ruins, and the furniture and artworks housed there perished. The graphics, prints and photograph collection, as well as the glass, porcelain and silver collection survived intact. The textile, clock, furniture collection was also damaged, while the greater part of the paintings survive the war. The building became wholly unsuitable for mounting exhibitions.

A Városligettől Óbudáig

A főváros újkori várostörténeti gyűjteménye

Vigh Annamária

A Budapesti Történeti Múzeum újkori várostörténeti gyűjteménye több mint száz éves múltra tekinthet vissza. Az 1873-as városegysítés nyomán kialakuló fővárosi közigazgatási szervezet a kulturális irányítás terén is igen nagy feladatokat vállalt. Ezek közé tartozott a múzeumügy is. Előterjesztője a nagytudású, széles műveltségű és jó szervezőkészségű Gerlóczy Károly volt. Az alpolgármester által 1885-ben megfogalmazottak olyan nagyívű koncepciót tükröznek, melyek hosszú évtizedekre meghatározták a majdani várostörténeti múzeum alapfeladatait:

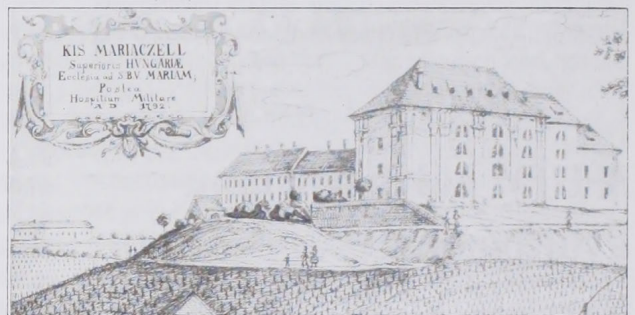
„A létesítendő múzeum célja az volna, hogy abban összegyűjtessenek és szakszerűleg rendezve úgy az azt tanulmányozni kívánóknak mint a közönségnek hozzáférhetővé tessenek az oly tárgyak, melyek az ország történetének a fővárossal szorosabban összefüggő egyes kiválóbb eseményeire, akár speciális helyi történetére vonatkoznak, vagy ilyeneknek emlékeit képezik, tehát érmék, pecsétek, okiratok, könyvek, képek, térképek, zászlók, fegyverek, bútordarabok, és más oly használati tárgyak, melyek a fővárosban előfordult emlékezetesebb események alkalmával vagy bármi tekintetben kiváló egyének által használtattak, továbbá az olyan tárgyak, melyek a főváros fokozatos fejlődését s ennek mindenkori állapotát feltüntetni alkalmasak.”

Az anyaggyűjtés több területen indult meg. Egrészt a különféle várostörténeti emlékek összeírását végezték el, másrészt kísérletet tettek arra is, hogy a város egykori arculatát épületeit, utcaképet megőrizték az utókor számára. „Látva, hogy Budapest a legújabb időben mily rohamosan veszti régi jellegét, úgy hogy néhány év múlva a régi Pest-Buda még a mai nemzedék emlékezetében is elhomályosul, annyi értékes épület elpusztulása után a je-

regensburgi címerrel díszített kályha, melyet Mátyás II. Rupert regensburgi püspöktől kaphatott, valamint a Mátyás-címeres kályha.

A díszes kályhák mellett mindvégig használatban voltak az egyszerűbb, mázatlan vagy sárga, sárgászöld mázas, négyzetes tál alakú kályhaszemekből épült kályhák.

Ásatásaink során gyűjteményünk folyamatosan bővül, újabb típusok kerülnek elő és korábban csak töredékeiben ismert típusok kiegészítésére is lehetőség nyílik. ■

lenkor erkölcsi kötelességének ismertem fel, hogy ... belefogjak a lebontandó házak gipsz-modelljének elkészítéséhez, meg lévén győződve, hogy a reprodukció ezen módja a legtökéletesebb” – írta Kuzsinszky Bálint 1898 februárjában, amikor az Esküi téri (mai Erzsébet) híd építésének munkálatai miatt a régi Belváros teljesen átalakult. Bár ma már tudjuk, hogy a gipszmodeltek nem bizonyultak a legtökéletesebb megoldásnak, mivel a nem szakszerű tárolás következtében csaknem teljesen elpusztultak, alkalmazásuk a múzeumi gyűjteményekben máig korszerű gondolat maradt. A városkép változásainak dokumentálására megkezdték a város lebontásra ítélt, illetve új épületeiről fényképfelvételek elkészítését is.

Az alakuló múzeum anyagának gazdagságát jelzik azok a tárgyjegyzékek, amelyek a különböző városi kezelési közintézményekben őrzött „múzeumban elhelyezendő” tárgyakat sorolják fel. Így 1899-ben a székesfőváros gazdasági hivatalának raktárában őrzött tárgyak sorában volt többek között „23 db céhláda a bennük lévő iratokkal és könyvekkel, a molnár céh díszes kannája 1738-ból, céhtől származó régi orvosi műszerek, céhzászlók selyemből, 1790-ből és 1847-ből származó harangok, melyek közül a régebbi valamikor a régi város-ház tornyán volt, nagy állóóra puhafa szekrényben, egy taraczk (mozsár-ágyu) vörösrézből (körülbelül tizennyolc kilósak), melyek a régebbi időkben az ünnepélyeknél díszlovásokhoz használtattak.”

A nagy munka ellenére Kuzsinszky hiányolta a gyűjtés koncepcióját, úgy ítélve meg, hogy a vásárlások „minden rendszer nélkül történtek ... inkább csak az áll rendelkezésre, amit a két országos kiállításon (1885,

1896) a főváros kiállított.” Az újkori várostörténeti anyag ekkor döntően makettekől, tervrajzokból, térképekből, képzőművészeti alkotásokból, fényképgyűjteményből és céhemlék-gyűjteményből állt.

A Fővárosi Múzeum állandó várostörténeti kiállítása 1907-ben nyílt meg a Városligetben, az 1885-ös Országos Kiállítás pavilonjában. A tizenkét helyiségben megrendezett kiállítás tanulmányi raktár jellegű volt, a várostörténeti emlékeket tárgyi csoportosításban tárta a látogatók elé: Buda és Pest legrégebb képei, térképek, céhemlékek és okmányok, csata- és ostromképek, emlékérmek, pecsénymók, hadizászlók, egyházi emlékek, arcképek, majd Budapest XIX. századi emlékei sorakoztak a termekben.

A gyűjteménygyarapítás elsődleges célja a városábrázolások lehetőleg teljes körű gyűjtése volt. Ennek indokát adta az a fővárosnak ajándékozott, 332 db-ból álló városkép-gyűjtemény (Enea Lanfrancioni adománya), melyet polgármesteri határozattal 1900-ban beolvastottak a múzeum műtárgyállományába. A hat csoportba rendezett anyag IV csoportjában voltak többek között a Vásquez-térképsorozat lapjai is. Az anyagot további mángyűjtemények megvásárlásával egészítették ki.

A városkép megragadásának másik módja, elsősorban a dokumentáció igényével, a fotó volt. A gyűjtemény alapját itt is egy adomány, Toldy László főlevéltáros több száz darabból álló fényképanyaga alkotta. A múzeum „házi fényképésze” az 1900-as évektől kezdődően Weinwurm Antal volt.

Új területként jelent meg a különböző iparművészeti tárgyak (ezüst, üveg, porcelán, bútor, óra, textilek) gyűjtése, illetve a város életében fontos szerepet játszó személyekhez kapcsolódó ereklyetárgyak vásárlása. A korabeli viszonyokat jellemzi a múzeum 1913. szeptember 3-i beadványa, melyben Kuzsinszky egy óra megvásárlásához kér engedélyt a tanácstól. *„Kertész Mór ... órás és régiségkereskedőnél egy nagy faló órára akadtam, melynek díszesen aranyozott egykorú fakeretében egy 61x77 cm nagyságú bádog-lapra festett olajos kép foglal helyet, amely Budavár 1849-i ostromát ábrázolja. ... Megjegyzem, az órának reánk nézve legnagyobb érdekessége az 1849-iki ostromot ábrázoló festmény nem bír ugyan művészi kvalitásokkal, de hasonló inkább a kor hangulatát dokumentáló tárgyknál ez nem is a leglényegesebb. Az ostromkép beállítására egyébként lényegesen eltér a gyűjteményeinkben levő néhány hasonló óra képétől és így gyűjteményünk értékes kiegészítésül szolgálhat.”* Arról is beszámolt, hogy sikerült az eredeti árat lealkudni és így igen kedvezményesen, 160 koronáért lehetne megvenni a műtárgyat.

A vásárlásokon kívül ajándékozások is gyarapították a gyűjteményeket. Rendkívül értékes adomány volt például 1913-ban Blaha Lujza több mint kétezer ereklyetárgyból álló gyűjteménye.

Előfordult az is, hogy a Tanács utasította a múzeum vezetését valamely műtárgy megvásárlására. Így történt ez Batthyány Lajos újépületi cellalámpájának megtalálásakor is, amikor a tárgy kiállítását is elrendelte. Tekintettel a háborús eseményekre, a Tanács határozatban kötelezte a múzeumot háborús emléktárgyak és ilyen témájú plakátok vásárlására. 1916-ig több mint 3000 ilyen tárgy került megvételre.

A múzeum városligeti épülete már megnyitásakor sem volt megfelelő múzeumi célokra, 1917-re pedig olyan rossz állapotba került, hogy kiállítását be kellett zárni, csak 1920-ban nyithatta meg újra kapuit. A múzeum látogatottsága egyre csökkent, a pénz elértéktelepedése pedig kihatott a gyűjtemény-gyarapításra is.

1936-ban, polgármesteri határozat alapján a múzeum neve *Székesfővárosi Múzeumra* változott, kifejezve azt a szerepkört, melyet a főváros negyedik múzeumi intézményeként, az Aquincumi Múzeum, a Székesfővárosi Képtár és a Középkori Köemléktár mellett betöltött.

Ugyanebben az évben a kiállítási épületet végleg bezárták, az újkori várostörténeti gyűjtemény birtokba vette az óbudai egykori Schmidt kastélyt. 1938 júniusában elrendelték az épületesort helyreállítását. A műtárgyak átszállítása és azok megfelelő elhelyezése 1941-re fejeződött be, ekkor az intézmény igazgatásával Schoen Arnoldot bízták meg. A gyűjtemények folyamatosan gyarapodtak. Megvásárolták Clark Ádám hagyatékának kiemelkedő történeti értékű tárgyait és levelezését. 1943-ra fejezték be a Schmidt Miksa hagyatékához tartozó ingóságok leltározását, megbecsülését és a tárgyak egy részének árverezését.

A második világháború nagy károkat okozott. A templom-szárnyat rommá lőtték, a benne elhelyezett bútorok és egyéb műtárgyak elpusztultak. Szinte teljesen épen megmaradt a metszet-, grafika és fényképgyűjtemény, az üvegek és a porcelánok, az ezüstgyűjtemény. Súlyos veszteséget szenvedett az óra-, textil-, bútor és táncrend-gyűjtemény, a festmények nagy része átvészelte a pusztítást.

A Kiscelli Múzeumban az első állandó kiállítást 1951-ben nyitották meg „Budapest 1686–1849” címmel, melyet képzőművészeti és történeti kiállítások egész sora követett. 1949-ben a múzeum gyűjteményei jelentősen gazdagodtak a Nemzeti Múzeumtól átvett céhemlékekkel és ipartestületi anyagokkal. 1951-ben került a Kiscelli Múzeumba a ma is kiállított „Arany Oroszlán” patika 1840-es évekből származó teljes berendezése, valamint a Kúria berendezéséből az országbírókat ábrázoló, XVIII–XIX. századi arcképek. Az 1950-es évektől a gyűjteményfejlesztés új irányát jelentette a műszaki-ipartörténeti gyűjtemény létrehozása. 1964-ben a XIX. századi

A Schmidt-kastély udvara 1930 körül – The garden of the Schmidt palace, c. 1930

The first permanent exhibition, 'Budapest 1686–1849', was opened in 1951 and it was followed by a series of art and historical exhibitions.

From the 1950s, the creation of the technical and industrial history collection formed a special part of the museum's activity.

When the Budapest Historical Museum became a national museum, the different sections became individual departments. In 1973, the department in the Kiscelli Museum was divided into two separate parts: one for the visual arts, the other for modern urban history.

Materials from the urban history collection is exhibited in two places: both a permanent exhibition, as well as temporary ones are organized in the central building of the Budapest Historical Museum, while the Kiscelli Museum usually has exhibitions on a smaller scale, focusing on a specific part of the collection.

Budapest 1686–1849. Állandó kiállítás a Kiscelli Múzeumban, 1951 – „Budapest 1686–1849”. Permanent exhibition in the Kiscell Museum, 1951

Fotók–Photos: Szalatnyai J.

budapesti nyomdaipar jelentős emlékei kerültek a múzeumba.

Az 1960-as évektől a Budapesti Történelmi Múzeum, mint országos múzeum létrejöttével, bizonyos centralizáció következett be, és az egyes részlegek a múzeum különböző osztályaiként működtek.

Az 1970-es évek második felétől mind a tárgyi gyűjtésben, mind a kiállítások területén új irányt jelentett az ún. életmódtörténet kutatása, gyűjtése és bemutatása. Ehhez kapcsolódóan rendezték meg a várostörténelmi osztály munkatársai az „Így éltek a budapestiek” című kiállítás-sorozatot (1974, 1975, 1977) a Budavári Palotában. A kiállításokon kívül új gyűjtemények jöttek létre, kutatócsoportokat szerveztek az 1686 utáni korszak

néprajzi-, művelődés-, gazdaság- és életmód-történelmi kutatásainak koordinálására.

Napjainkban a történelmi tárgyi gyűjtemények meghatározott irányú és a társintézményekkel egyeztetett gyarapítására nincs mód. Az 1980-as évek második felétől a költségvetésből származó vásárlási pénzek rendkívül csekély volta és bevételek hiánya miatt a gyűjtemények szinte csak ajándékozással gyarapodtak. A helyzet a rendszerváltást követően sem változott, bár a bevételi források szabadabb felhasználása és a pályázati rendszer esetenként lehetőséget teremt komolyabb vásárlásokra is. (Így kerülhetett sor pl. 1998-ban Klósz György több mint száz, az 1870-es években készített sztereó felvételének megvételére.) Ezek az esetek azonban nem pótolják a már század elején is hiányolt koncepció alapján történő gyarapítást. A gyűjtemények tervszerű fejlesztését a rendkívül rossz raktárhelyzet is nehezíti. Egy részük munkaszobákban és bérelt külső raktárakban van elhelyezve. A korábbi évtizedekben egyes gyűjteményrészek, pl. nagyipari gépek, igen nagy számban kerültek a múzeumba. A gyűjtőkör határainak megvonásával arra törekszünk, hogy műtárgy-értékű, de nem fővárosi vonatkozású gépeinket szakmúzeumoknak adjuk át.

Kiállításaink változatlanul két helyszínen várják a látogatókat. A BTM Vármúzeumában a „Budapest az Újkorban – Történelmi pillanatok egy nagyváros életéből” és az „Egy nagyváros születése” című, a korszerű város-történelmi kutatások eredményeit felhasználó, nagyszabású kiállítások láthatók. A Kiscelli Múzeum épületében továbbra is megtekinthető az a válogatás, amely az ún. régi kiscelli műtárgyanyagba nyújt betekintést. Az itteni időszakos kiállítások elsősorban az egyes gyűjteményrészek bemutatására nyújtanak lehetőséget.

Lásd még KÉPMELLÉKLET II. – See also TABLE II.

The Miksa Schmidt Bequest

The Schmidt Bequest occupies a special place in the collections of the Budapest Historical Museum.

Miksa Schmidt was a Viennese cabinet maker and interior decorator who had a factory and store also in Budapest. In 1910, he purchased the former monastery building in Óbuda for exhibiting his private collection and his collection of models. After his death in 1935, he bequeathed the building and the artworks exhibited there – most of which were made in his Budapest and Vienna factories – to the city of Budapest, on the condition that a museum be established in the building and from his

Schmidt Miksa hagyatéka

Kiss Éva

A Budapesti Történelmi Múzeum gyűjteményei között sajátos helyet foglal el a kiscelli Schmidt hagyatéka. A Kiscelli Múzeum épülete eredetileg a trinitáriusok kolostora volt, mely az óbudai Zichyek támogatásával 1745 és 1760 között épült. A kolostor templomában helyezték el a stájerországi Maria-Zell híres kegyszobrának másolatát s így kapta nevét is, Kis-Mária-Zell, azaz Kiscell.

1783-ban II. József a trinitárius rendet is feloszlatta, a barokk épületegyüttes a kincstár tulajdonába került. Ezután használták kórháznak, katonai szerszámraktárnak, majd öreg katonák otthonának. 1910-ben Schmidt Miksa bécsi bútorgyáros és műkereskedő megvásárolta és saját céljaira alakította át. A pesti századforduló jellegzetes alakjának ekkor már virágzó lakberendező cége volt Bécsben és Budapesten. Apjától, Friedrich Ottó Schmidttől örökölte a gyárat és a vállalkozást, amelyet ő terjesztett ki a magyar fővárosra. Bécsi székhelye ma is működik a Währinger Strassén a család tulajdonában.

Schmidt Miksa az épületet mintakollekciójának és gyűjteményeinek bemutatására, valamint műhelyek céljára vásárolta meg. Először renoválta és átalakította a kolostor és a templom épületét. Az átépítéskor rengeteg általa vásárolt műkincset, díszítőplasztikai munkát is felhasznált. Többek között az éppen azidőtájt lebontásra kerülő bécsi hadügyminisztérium kapuit helyezte el az udvari fronton, a keleti és nyugati szárny végén. Az épít-

kezésről naplót vezettek. Innen tudjuk, hogy 1914-ben, a templom átalakításának befejezésekor a szentélyrészen 105 méter vörös brokátot használtak fel, a padlót márvánnyal burkolták, az emeletre tölgyfa lépcsőkön lehetett feljutni. Az ablakokon fehér muszlin függönyöket helyeztek el, a fehér falakra olajfestményeket függesztettek. A megnyitás napjára 1914 május 27-ét tűzték ki, amikor a szokatlanul nagy hőség miatt egy napszámos egész álló napon át locsolta a muskátlikat a kertben.

Schmidt Miksa – Max Schmidt – osztrák állampolgár és budapesti bútorgyáros nem csupán eredményes befektető és jó hírű lakberendező volt, hanem felfedezte és nagyon megszerette ezt az országot. „Extra Hungaricum non est vita” – szokta mondani. „Szerette nálunk az ezeréves múltat, a pesti nagy, forrongó életet és a küzdelmes hétköznapokat. Szerette magyar munkatársait, magyar barátait, magyar vevőkörét és kevés szabad óráján a magyar nőt. Keményen dolgozott, példátlan kultúrával értett iparához, és büszke volt arra, hogy iparos...” – írta róla kortársa és jó barátja Dénes Zsófia „Gyalog a baloldalon” c. önéletrajzi munkájában. Egy letűnni készülő világnak, egy soha vissza nem térő kornak volt egyik utolsó képviselője, aki ráadásul mindazt, amit választott hazájától kapott, viszonzni is is szerette volna. 1934-ben fogalmazott végrendeletében ez áll: „...örökül hagyom mint hagyományokat:

Budapest székesfővárosnak a tulajdonomat képező, Óbudán fekvő kastélyomat, Kiss-Czell nevűt, az elhalálózásomkor abban lévő bármiből álló tartalommal, azon kötelezettséggel, hogy ezen kastélyból és ennek tartalmából egy kis iparművészeti múzeumot létesítsen, nyilvános látogatásra... Továbbá örökül hagyom a Fő- és Székesfővárosnak, Budapestnek minden budai területen fekvő ... telkeimet... minden azokon lévő épülettel, építménnyel, szoborral... azon kötelezettséggel, hogy ezen telkekből a kis-czelli kastély körül egy park létesíttessék... a budai gyermekek számára.”

Így hagyományozta ránk Schmidt Miksa, gazdagságának és műveltségének kincseit. 1935-ben bekövetkezett halálával a kiscelli templom és a kolostor a környező telkekkel együtt a fővárosra szállt, amely az épület és a hagyaték új gazdájává a Székesfővárosi Múzeumot jelölte ki. Az immár múzeumi célokra átalakított helyiségekbe 1938-tól kezdték meg a beköltözést. A Schmidt hagyatékán kívül a várostörténeti és a képzőművészeti gyűjtemény kapott itt helyet.

Az ostrom az épületekben és a gyűjteménycsoportokban jelentős károkat okozott. A templom északi fala több helyen beomlott, a födémek átszakadtak, a kiállítási célt szolgáló termek a kiállított tárgyakkal és az ide tervezett új installációval együtt pótolhatatlan veszteségeket szenvedtek. De a Schmidt hagyaték így, sérült, töredékes mivoltában is egyedülálló művészettörténeti, művelődéstörténeti értéket képvisel.

Az iparművészeti anyag főként bútorokból áll, kb. kétszáz darabból. Ezek a tárgyak a Schmidt gyárakban – Bécsben és Budapesten – készültek a XIX. század végén vagy 1900 és 1935 között. Stiliztikailag a historizmus körébe sorolható nagy együttesről van szó. Mellettük megtalálhatók a szecesszió kiemelkedő bécsi és magyar művészeinek tervei alapján készült bútorok. Koloman Moser, Leopold Bauer, Thoroczkai Wigand Ede,

Az Óbuda-Kiscelli trinitarius kolostor lépcsőháza – Staircase of the Óbuda-Kiscell monastery

Györgyi Dénes dolgoztak a Schmidt cég számára. A hatvanas években a bútorok egyrésze átadás útján az Iparművészeti Múzeumba került.

A megmaradt tárgyi anyagnál talán még értékesebb a cég dokumentum-gyűjteménye, melyben a kiscelli építési naplók mellett több mint száz üzleti könyv található, megrendelők és megrendelések pontos felsorolásával, számlákkal, dátumokkal, címekkel, a műhelyben dolgozó munkások neveivel és tevékenységük megjelölésével. Ez a gyűjteményrész páratlan ipar-, társadalom- és iparművészeti-történeti jelentőségű. Kiegészíti ezt az anyagot mintegy másfélezer fotó, ugyanennyi rajz, melyek enteriőröket, egyes bútorokat ábrázolnak, a belső kiképzés számtalan elemét a csillároktól a stukkódíszekig.

A Schmidt hagyaték módot nyújt egy közép-európai vállalkozás működésének, kapcsolatrendszerének teljes feltérképezésére. A történeti és művészettörténeti muzeológia jelentős és egyedülállóan gazdag forrásanyaga. Segítségével a századforduló kultúrtörténetének különböző területei kutathatóvá válnak. Lehetőséget ad a kulturális és kereskedelmi kapcsolatok, az életmód és az ízlés alakulásának vizsgálatára a közép-európai térségben, ezen belül az Osztrák-Magyar Monarchia területén, valamint a historizmus és a szecesszió bonyolult fejlődésének iparművészeti-történeti kutatására is. ■

Lásd még a KÉPMELLÉKLET II. – See also TABLE II.

collection “for the general public”. In the late 1930s the municipal historical collection was also moved to this building.

Beside the exceptional applied art works and beautiful furniture, the Schmidt Bequest also contains important documents. The account books, the business correspondence, the photos and the designs are the relics of a flourishing enterprise which was known throughout Europe at the turn of the century. These documents offer a unique insight into the industrial history, trade and culture of the period.

A sajtó- és nyomdászati történeti gyűjtemény

Buzinkay Géza

"A modern civilizáció három nagy építőeleme a puskapor, a nyomtatás és a protestáns vallás" – írta a XIX. század nagyhatású angol filozófusa és történírója, Thomas Carlyle. Ezzel elsőrendű civilizációformáló erővé tette a nyomtatást. Egy város kulturális életének rajzá-

ból kihagyni az ott kiadott nyomtatványokat olyan lenne, mint mellőzni művészeti vagy zenei életét. Ezen túlmenően a nyomdászok mindig is fontos szereplői voltak a városi életnek foglalkozásukból eredő műveltségük, kulturális igényeik és szervezkedéseik – saját olvasóegylettől a dalárdákig –, később szakszervezeteik és a szocialista-szociáldemokrata politikában betöltött szerepük révén.

Ezek a megfontolások indokolhatják egy gyűjtemény szükségességét, jelentőségét, amikor az már létezik – de általában sokkal gyakorlatiasabb okok indítják el a múzeumi gyűjtést. Gyűjteményünk első darabját még Toldy László főlevéltáros adta (el vagy át) a Székesfővárosi Múzeumnak 1901-ben: a budai Szentháromság-szobrot ábrázoló nagyméretű rézmetszet két darabból álló, a bécsi C. A. Dietell által 1712-ben alkotott nyomólapját.

A gyűjteménybe következőként az ismert 1848-as nyomdagép került be. Szokatlanul gazdagon díszített ez a gép, tetején az amerikai címerállattal, a sassal. A kiállított példány, amelyet a George Clymer Manufactory gyártott Londonban 1839-ben, a pesti Landerer és Heckenast Nyomdában működött, és egyike volt annak a négy nyomdagépnek, amelyeken 1848. március 15-én kinyomtatták a 12 pontot és a Nemzeti dalt. Van gyűjteményünkben egy másik fajta csuklós prés az 1830 körüli évekből, amely ugyanebből a nyomdából származik.

A BTM nyomdászattörténeti gyűjteményének jelentős része 1966-ban érkezett a múzeumba: a Nyomdaipari Tröszt számos használaton kívüli, régi nyomdai eszköz, gépet, felszerelési tárgyat adott át. Az Athenaeum Nyomdától értékes ajándékot kapott a múzeum: a régi Egyetemi Nyomda XVIII. század és 1914 közötti időkből származó betűkészletét.

A nyomdászattörténeti emléktanyag meghaladja az ezer darabot. Van közöttük 30 nyomdagép, illetve könyvkötészeti prés a XIX. századból és a XX. század elejéről, 180 nyomólemezt (réz és acél lemezek, fa dúcok, litográfiai kövek) a XVII. század vége és a századunk közepe közötti időkből, számos nyomdászati és könyvkötészeti eszköz, zömük az 1900 körüli időkből, és tekintélyes mennyiségű betűsorozat. A gépek a magas, a mély és a síknyomó eljárásokat képviselik, van a betűöntéshez

kapcsolódó számos eszköz, köztük Linotype és Typograph sorszedő gépek; jeles emlék a budapesti Wörner Gyár által az 1890-es években készített újságy-nyomó rotációs gép, amely egyike volt a Népszava előállításának. Szép műtárgy az egykori Klösz Nyomda nagy fényképezőgépe az 1880-as évekből.

A nyomóúrcok, lemezek köréből is van néhány különös figyelmet érdemlő műtárgy a múlt század közepéről, hat nagy rézmetszetű lap a Feszty-körképről, neves művészek rézkarc-sorozatának nyomólapjai az 1945-ös Budapestről, az ostromot követő állapotokról. Szintén értékesek a városképi ábrázolásokkal ellátott céhlevelek, régi cégereklámok és árcédulák, intézmények és hivatalok levélpapírjainak nyomóúrcjai, litográfiai kövei. Az iratanyagban egyedülálló érték Mária Terézia 1752-ben kelt kiváltságlevele a Landerer nyomda részére. Gazdag forrásanyag található a nyomdász szakszervezeti mozgalomra és a nyomdászok képzésére, oktatására vonatkozólag.

A könyvnyomtatás kora – a "Gutenberg-galaxis", amelynek napjainkban a végét szokás emlegetni – egy korábban ismeretlen alapelve fektette az európai kultúrát: az addigi egyedi előállítás helyett a sokszorosításra, a tömegtermelésre. A nyomtatványok ipari mértékű előállítását a XVIII. század vége óta egyre inkább a hírlapok és hetilapok, folyóiratok jelentették. Ezek példányszám-növelési és illusztrációs igényei váltak a modern nyomdatechnika újításainak fő ösztönzőivé. Ez kézenfekvővé teszi, hogy egyetlen gyűjteményben kapjanak helyet a nyomdászati és a sajtótörténet emlékei.

A sajtógyűjteményben az 1810-es évektől kezdve található a lapok egyes számai. Ritkák a teljes évfolyamok, de gazdag választék gyűlt össze több XX. századi jelentős politikai esemény sajtójából. Néhány ritkaság címe is érzékeltetheti, hogy milyen gazdag ez a gyűjtemény amely a napi- és bulvárlapoktól elkezdve a hetilapokon, magazinokon át a helyi, kerületi lapokig, illetve különféle szakszervezetek lapjaitól a pesti német újságokig terjed. Megvan például a Pesti Napló 1865-i száma Deák Ferenc húsvéti cikkével, a Philadelphiai Szemle 1. száma (1903), a Buda és Vidéke c. helyi lap 1906-ból, két szám 1914-15-ből a körülzárt Przemysl-ben kiadott magyar nyelvű Tábori Újságból, a szintén magyar Belgrádi Hírek 1917 márciusából, a Külváros c. újság 1946. évi számai, a Tánctanítók Lapjának több száma 1899-től kezdve, vagy a Vas és Fém munkások Lapja 1914-ből.

Az 1848-as forradalom 150. évfordulójára újjáformáltuk a sajtó- és nyomdászattörténeti kiállítást "Nyomdák és újságok Buda(-)Pesten" címmel. Egy teremben és a hozzá kapcsolódó terekben, számos látványos újságplakát kíséretében, állandó kiállításon mutatjuk be a gyűjtemény figyelemre méltó darabjait. ■

The Press and Printing Industry Collection

The press and printing industry collection of the Budapest Historical Museum has over one thousand relics, including 30 printing machines and book binding machines from the 19th C. and the early 20th C., 180 printing plates, as well as a number of tools used between the late 17th century and the mid-20th century. Most of this material comes from the 1900s, and includes a high number of type characters. The rotary press for printing newspapers made in the Wörner factory in the 1890s is one of the more precious relics. The large camera used in the former Klösz Printing House in the 1880s is also a valuable relic.

One of the most valuable pieces is the Columbian press made by the George Clymer Manufactory in 1839. This machine was used in the Landerer and Heckenast Printing House in Pest, and it was one of the four machines on which the revolutionary demands and Petöfi's 'National Song' was printed on March 15, 1848.

The press collection includes issues of newspapers and periodicals from the 1810s. There is a rich press material collection of important 20th century events.

A Fővárosi Képtár gyűjteményei és kiállításai

Földes Emília

A Fővárosi Képtár, a Budapesti Történelmi Múzeum képzőművészeti gyűjteménye a Kiscelli Múzeum épületében működik. Gyűjtőköre részben megegyezik a hasonló rendeltetésű múzeumok szokásos kötelezettségeivel, részben azonban olyan feladatai is vannak, amelyek e modelltől eltérőek. Általánosan elfogadott, hagyományos feladatunk Budának és Pestnek a török alóli felszabadításától napjainkig terjedő időszak olyan képzőművészeti alkotásainak gyűjtése, feldolgozása és bemutatása, amelyek jelentősek Budapest múltja és jelene szempontjából.

A múzeum várostörténelmi érdekltségű képzőművészeti gyűjtésének koncepcióját – bécsi példa alapján – 1898-ban Kuzsinszky Bálint, a múzeum első igazgatója dolgozta ki. A fővárosi múzeum megalakulását követő évtizedekben elődeink, a klasszikus várostörténelmi modellnek megfelelően, városképeket, a város történetét, a fontosabb eseményeket megjelenítő ábrázolásokat, kiváló írók, művészek és a főváros ügyében érdemeket szerzett férfiak arcképeit vásárolták. A várostörténelmi anyag gyűjtése lényegében a Kuzsinszky-féle program szellemét őrzi. A változások nem a gyűjtési koncepcióból, hanem a gyűjthető anyag természetéből fakadnak. A fotó megjelenésével háttérbe szorult, majd elsorvadt műfajok (városképek, arcképek) helyett az 50-es évek végétől a 70-es évek végéig előtérbe kerültek például a nagy murális munkák terveinek, vázlatainak és a köztéri szobrok kismintáinak a megszerzése. Az utóbbi évtizedekben különösen hangsúlyossá vált a minőségi szempont. A teljesség amúgy is értelmetlen és hamis bűvköréből kilépve, elsősorban az úgynevezett hézagpótló vásárlások a jellemzőek.

A par excellence képzőművészeti anyag gyűjtése a fővárosi tanács 1959. december 18-i ülésén hozott 165. számú határozata alapján indult el. Helyénvalóbb az *indult el ismét* megfogalmazás, hiszen maga a gyűjtés ekkor már hét évtizedes múltat tekintett vissza. A főváros ugyanis 1880-tól évi 4000 forintot biztosított a honi képzőművészetek támogatására. Évről-évre rendszeresen vásároltak kiállításokról, képeket rendeltek meg, egy alkalommal, 1884-ben pedig látképpályázatot hirdettek. Az eredeti elképzelés szerint elsősorban a fiatal tehetségek támogatását szorgalmazta. Eközben azonban fővárosi vonatkozású anyag gyűjtésére törekedtek, amely viszont korántsem jellemezte éppen a legtehetségesebb művészek gyakorlatát. Az ellentmondás a program módosítását eredményezte: a városatyák a fiatal művészek támogatása mellett döntöttek, és elvetették a korábban vállalt tematikai kötöttségeket.

A Fővárosi Múzeum megalakulásakor a tanács átadta az új intézménynek a korábban vásárolt várostörténe-

Képek, szobrok harminc év magyar művészetéből (BTM, Budavári Palota, 1977) – Paintings and sculptures from 30 years of Hungarian art Budapest Historical Museum, Buda Castle Palace, 1977

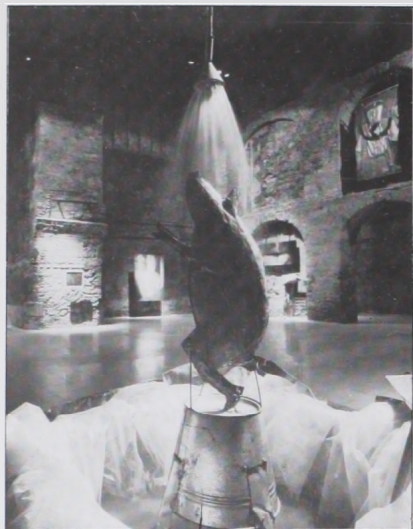
ti vonatkozású anyagot, a múzeum gyűjtési koncepciójába nem illő képek pedig a hivatalokban maradtak. Ennek a „hivatali gyűjteménynek” a gyarapítása folytatódott a múzeum megalakulását követően is, sőt századunk első évtizedében, Bárczy István polgármestersége idején, immár esztétikai szempontok alapján, egy jövődől fővárosi galéria számára vásároltak. A modern galéria megteremtésének előfeltételei közül az egyik, a gyűjtemény folyamatosan gyarapodott is, de a másik, az épület, évtizedekig megoldhatatlan feladatnak bizonyult. Az áldatlan helyzet végül a Károlyi-palota megvételével (1928) oldódott meg. 1933. október 16-án itt nyílt meg az új intézmény, a Fővárosi Képtár, amely a két világháború között igen fontos szerepet játszott a XIX. és XX. századi magyar művészet közkinccsé tételében. A Képtár a II. világháborút követően is vezető szerepet vállalt. A közgyűjtemények közül elsőként, már 1946-ban megnyitotta kapuit. Kitűnő kiállításokat rendeztek, ám úgy tűnik, hogy eközben folyamatosan háttérbe szorult az egykori gyűjteményalapítók önkormányozása: a fővárosi közgyűjtemény erőteljes kulturpolitikai támogatással, állami szerepvállalásra készült. Már 1949-ben megfogalmazódott, hogy a Fővárosi Képtár gyűjteménye a Szépművészeti Múzeum Modern Képtárával egyesítve Nemzeti Galériává alakítható. A Képtár valóban kivált a Székesfővárosi Múzeumok köréből, mint nem történelmi gyűjtemény. 1951-ben megkezdődött a várostörténelmi vonatkozású műtárgyak (városképek, arcképek), összesen 1059 műalkotás át- vagy visszaadása a főváros várostörténelmi múzeumának, 1953-ban a tiszta esztétikai szempontok alapján vásárolt anyag beolvadt a Modern Képtárba, illetve 1957-ben, az újonnan alapított Magyar Nemzeti Galéria gyűjteményeibe.

A képtári gyűjtemény államosítását követően a fővárosi művészetpártoló szándéka igen hamar újra megfogalmazódott, miként a már említett 1959-es tanácsi ha-

The Collections and Exhibitions of the Municipal Gallery

The arts collection of the Budapest Historical Museum is housed in the Municipal Gallery. There are about thirty thousand artworks in the collection. One part of the collection includes artworks that in some way relate to the history of Budapest, the other part is a par excellence arts collection. One task of the collection is to search out, catalogue and exhibit artworks from the period between the liberation of Buda and Pest from the Ottoman rule (1686) and the present which are important in terms of the city's history. The collection of such artworks was begun in the 1880s.

When the Municipal History Museum was founded, this collection was naturally housed there and the enlargement of the collection also became the museum's task. Although the collection of par excellence artworks was begun at roughly the same time, the Municipal History Museum did not incorporate

Új szerzemények a Fővárosi Képtárban 1985–1995 (Kiscelli Múzeum, Templomtér) – New acquisitions of the Municipal Gallery of the Budapest Historical Museum, 1985–1995

these into its own collections. A few decades later, this latter collection formed the basis of the Municipal Gallery which was opened in 1933. This new museum was also part of the Budapest museums until 1951, when its collection was incorporated into the collections of the Museum of Fine Arts. Budapest received a total of 1059 artworks from this collection. It was decided in 1959 that a separate contemporary art collection would be established. Collection work was begun in 1960. Since 1963, this is a museum collection, and influenced artistic and intellectual life in Budapest. Most of the artworks come from the 20th century; the art of the 19th century is represented by a few outstanding and characteristic works. Items from this collection are presented in exhibitions on municipal history and, occasionally, in separate art exhibitions. Most of the latter were staged in the Kiscelli Museum and, from 1988, also in the Templomtér.

In 1989, the collection was permitted to again adopt the name Municipal Gallery, in recognition of the work of the collection's curators.

tározat bizonyítja, amely Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény kialakítását rendelte el. Gyarapítására évi 300 000 forintot biztosított. A főváros elképzelése a múzeum Újkori Osztályának vezetője, Bertalan Vilmos kérésére módosult. Ő már 1961-ben javasolta, hogy a kortárs művészet támogatása mellett vásároljanak olyan műveket is, amelyek a háború előtt készültek. Ugyanekkor szorgalmazta a gyűjtemény arra érdemes műtárgyainak múzeumi állományba kerülését is. Indítványát a főváros elfogadta. Ilymódon a Fővárosi Képzőművészeti Gyűjtemény valójában szerény kvalitású, inkább letéti kihelyezésre alkalmas műtárgyak gyűjteményévé, míg a színvonalas anyag a múzeum képzőművészeti gyűjteményének alapjává, szerves részévé vált. A múzeum képzőművészeti leltárkönyve 1963-ban indult.

Az új gyűjtési koncepció alapvetően különbözött az egykori Fővárosi Képtáráétól: egyrészt a Magyar Nemzeti Galéria fővárosi jelenléte a gyűjtőkört egyértelműen Budapest területére, illetve szellemiségére korlátozta, másrészt – képtári gyűjteményként – a vásárlási adottságok csakis XX. századi gyűjtemény kialakítását tették lehetővé.

Az újra induló gyűjtés nyomán 1960–1973 között lényegében kialakult a képzőművészeti gyűjtemény „történeti” része. Ekkor szerezte meg a múzeum a nagybányai művészek képeit, a Rippl-Rónai képeket, s az oly sokszor dicsért két világháború közötti anyagát, de bekerült egy-egy kép a századelő avantgarde művészeitől is. Jóval összetettebb az 1945 utáni művészet gyarapítása. A kezdeti időszak vásárlásain gyakran érezhető az aktuális kultúrpolitika hatása, a muzeológus esetenkénti megalkuvása, annak ellenére, hogy olykor remekműveket gyűjtöttek. Ez az egyetlen közgyűjtemény például, amely Kondor Bélától még életében vásárolt. Az árnyaltabb gyűjtési gyakorlat a 70-es évek második felében indult. Ekkor kezdődött például az Európai Iskola anyagának gyűjtése, ami már túl késeinek bizonyult, s így napjainkig is hiányos gyűjteményünk e része. Jóval hatékonyabb volt a „tiltott”, avagy „túrt” kategóriába sorolt művészek műalkotásainak megvétele. Az IPARTERV-es nemzedék jelentős műveinek megszerzése már a 80-as évek gyűjtési tevékenységét idézik.

1973-ban megváltozott a gyűjtemény helyzete. Korábban az Újkori Osztályba tagolódott, most, mint Képzőművészeti Osztály, átvéve a metszettárat, éremtárat, az egyedi grafikai, a festészeti és a szobrászati gyűjteményt, önálló egységgé szerveződött. Ez a szervezeti forma napjainkig érvényes. 1989-ben a múzeum vezetősége kezdeményezte, a főváros pedig engedélyezte a Fővárosi Képtár név újbóli felvételét.

Ma gyűjteményeinkben megközelítőleg 30 000 műtárgy található, amelyek döntő többsége várostörténeti jellegű. Ilyen a metszettár teljes egészében, de az éremtár 7 000 műalkotásából is csak néhány százra tehető a tisztán képzőművészeti mű. A festmény, szobor és egye-

di grafikai gyűjtemény műtárgyai is általában várostörténeti érdekelttségűek, ám műtárgyállományuk (13 000) egyharmada a par excellence képzőművészeti anyag, s zömében 1960 után került a múzeumba.

Gyűjteményünk műtárgyait részben az anyaintézmény várostörténeti kiállításain, részben az osztály önálló tárlatain mutatták és mutatjuk be. Ez utóbbiak is részben várostörténeti indítatásúak, bár az arány évről-évre lassan eltolódott a képzőművészeti kiállítások javára. A gyűjtemény fejlődésében, életében egy-egy kiállítás a szokásosnál is jelentősebb, meghatározóbb szerepet játszott. A gyűjtés újbóli indításáról, koncepciójáról „*A felszabadult Budapest művészete*” című kiállítás adott hírt, amely közös rendezvényként előbb a Magyar Nemzeti Galériában, majd a megvásárolt művekből 1960. október 1-én a Kiscelli Múzeum épületében nyílt meg. Ezt a kiállítást rendezték át 1962-ben és 1964-ben, majd kiegészítve az új szerzeményekkel, 1969-től mint állandó képzőművészeti kiállítás működött. Új szemlélet megjelenéséről árulkodott, és a korábbi gyűjtési gyakorlat módosítását eredményezte az 1977-ben megnyílt „*Képek, szobrok a 30 év magyar művészetéből*” című kiállítás, amelyen a gyűjteményben már szereplő művészek mellett jelen voltak az Európai Iskola képviselői, s árnyaltabb volt a 60-as évek bemutatása is, hisz Kokas és Kondor képei szomszédságában ott függtek Bálint Endre, Ország Lili, Deim Pál, Csernus Tibor, Lakner László műve. Ez korántsem jellemezte ezekben az években az általános múzeumi gyakorlatot. A kiállítást követően számos művet sikerült is megvásárolnunk. A múzeumépület belső rekonstrukcióját követően, 1983-ban nyílt meg a gyűjtemény egészét felölelő képzőművészeti kiállítás.

Növekedett a műtárgyvásárlási keret és megszapordott a képzőművészeti tárlatok száma. A kiállítások egy része a múzeumi gyűjtemény bemutatását szolgálta, mint például Kondor Béla és Vilt Tibor alkotásaiból rendezett kiállítás (1988). Ekkor nyílt az első, azóta hagyományt teremtő, új szerzeményezést összegző bemutató is. A kiállítások egy másik típusába tartoztak az egy-egy művész életművét (Veszelszky Béla 1986) vagy a művészek jelentős alkotói periódusait bemutató válogatások (El Kazovszkij, 1988; Tóth Endre, 1989; Jovánovics György, 1989; Melocco Miklós, 1990). Ezek ugyan elsősorban kölcsön anyagra támaszkodtak, de nélkülözhetetlenek voltak az osztály arculatának kialakításában és a gyarapítási szándék kifejezésében egyaránt. 1988-ban rendeztük meg az osztatlan szakmai sikert arató „*Temprom-tér*” című kiállítást, amelynek köszönhetően megszületett hazánk egyik legérdekesebb, legszebb kiállítási tere. Ezt követően dőlt el, a múzeum javára, a gyűjtemény hovatartozása is. Fővárosi Képtárként, ma is látható, első állandó kiállításunk 1992. március 24-én nyílt meg, a kiscelli főépület első emeletén. Az időszakos kiállítások színhelye a templomtér lett. 1992-ben kísérlet történt a lehetséges kiállítási tér további bővítésére. A templomtér alatti kriptában, amely a barokk kori város egyik legszebb műemléke, megnyílt a „*Terepszemle*” című kiállítás. A kripta kiállítási térként való folyamatos működtetését azonban anyagi okok miatt a mai napig sem sikerült állandósítani.

Lásd még KÉPMELLÉKLET III. – See also TABLE III.

A László Károly-gyűjtemény

Lorányi Judit

1996. április 24-én a Fővárosi Önkormányzat 5 éves le-téti szerződést kötött László Károly magyar származású bázeli műgyűjtővel. A szerződés keretében a Fővárosi Képtárban állandó kiállításon bemutatásra kerül mintegy 200 mű a László Károly gyűjteményből. Amennyiben a főváros megfelelő helyszínt tud biztosítani, úgy az egész gyűjtemény előbb letétként, majd adományként véglegesen Budapestre költözik.

1997. szeptember 10. és október 6. között „A László Károly-gyűjtemény – részletek egy bázeli műgyűjtemény-ből” című kiállítást közel 30 ezren nézték meg a Múcsarnokban. A kiállításon több mint 1200 mű szerepelt.

1997. május 17-én megnyílt a Kiscelli Múzeum épü-letében a Fővárosi Képtár-László Károly gyűjtemény cí-mű állandó kiállítás. Ezen a napon egy másik múzeum megnyitóján a művelődési miniszter – a múzeumi világ-nap alkalmából – arról beszélt, hogy véget kell vetni a műtárgyak második világháború óta tartó külföldre áramlásának. Kiscellben ellenkező pillanat tanúi lehet-tünk: egy külföldi magángyűjtemény Magyarországra ér-kezett, közkinccsé vált. A XX. századi európai és ameri-kai művészetet óriási késéssel kezdte gyűjteni a Szép-művészeti Múzeum.

A László Károly gyűjtemény erőssége, hogy a század első felének legfontosabb művészeti áramlatait nyomon követhetjük és „a kiállítás új összefüggésben mutatja be a magyar művészetet – mintha egyszerre máshonnan ki-vülről szemlélve döbbenhetnénk rá: milyen kiemelkedő figurái, alkotásai voltak és vannak ma is, és azok hogy simulnak, hogy illeszkednek be a nemzetközi keretbe”. Ilyen művész Csáky József szobrász, aki 1908-tól élt Pá-rizsban, 1914-es Férfi fej című műve az egyik legkoráb-bi kubista szobor: Réth Alfréd szintén a kezdetektől együtt állított ki a kubistákkal Párizsban, de kiállított a berlini Der Sturm galériában és Budapesten is. Itt egy későbbi műve látható (Utcarészlet, 1925).

A holland De Stijl csoport egyik alapítója volt Huszár Vilmos. 1916-os üvegablakának címe Napraforgók, a De Stijl másik alapító tagja Theo Van Doesburg, tőle szintén egy üvegablak látható. Kapcsolódnak még a De Stijl-hoz Karl Peter Röhl és Ébneht Lajos.

Több magyar művész 1919-ben hagyta el az orszá-got, művészetük külföldön – Berlin, Bécs, Párizs – bon-takozott ki. Berlin a húszas évek első felében a nemzet-közi avantgarde központjává vált. Ebben Herwarth Waldennek és az általa irányított Der Sturm galériának és folyóiratnak meghatározó szerepe volt. Walden jól is-mert bronz büsztjét William Wauer mintázta 1917-ben. Waueről Scheiber Hugó készített expresszív portrét (W. Wauer portréja, papír, szén), Scheibert pedig Bokros-Birmann Dezső mintázta meg (Scheiber Hugó portréja, terrakotta). Rajtuk kívül számos itt látható magyar mű-vész állított ki a Sturmban: Bortnyik Sándor, Kassák La-jos, Moholy-Nagy László, Péri László, Kádár Béla,

Ébneht Lajos, Mattis-Teutsch János és Hincz Gyula. Bortnyik, Kassák és Moholy-Nagy kiemel-kedően fontos grafikai művei láthatók együtt né-met művészek munkáival (Lothar Schreyer, Thilo Maatsch, Erich Buchholz, Sascha Wiederhold). A Berlinben dolgozó külföl-diek közül két ritkaság a román Arthur Segaltól:

Egy szerzetes álma című festmény és a teljesen ismer-letlen chilei Totila Alberttól: A fájdalom című festett gipsz szobor a húszas évekből. A berlini kör kiegészült a Bauhaus-hoz esatlakozó további magyar művészekkel: Weininger Andor, Fischer József, Forbát Alfréd.

Konstruktivista szellemen dolgozik Párizsban a ma-gyar Anton Prinner (Prinner Anna), Körkörös kompozí-ció című reliefje egyik fő műve.

Az orosz avantgarde-ot három kiemelkedő művész reprezentálja: Natalia Goncsarova (Jelenetek a szentek életéből), Alexandra Exter (Díszletterv), Mikhail Andrejenko (Konstruktivista tér).

A futurista mozgalmat Fortunato Depero (Utcarészlet hordóval), a muzikalistákat Henri Valensi (Anarchista tem-etése) és Henri Nouveau (Kompozíció I-II.) képviseli, a dadát Francis Picabia (Kompozíció) és Man Ray (három fotó: Önarckép, 1924, Dancer, Cím nélkül).

A Párizsban alakult Abstraction-Création csoportot több nagy név és fontos mű jelzi: Auguste Herbin (min-den jelentős korszaka 1908–1946-ig), Beöthy István (egész életműve reprezentálva van) és Frantisek Kupka (Négy történet fekete fehériben). A kevésbé ismert, Pá-rizsban dolgozó magyar művészekről – Klausz Ernő, Kelety Alexander, Beöthy Steiner Anna – van néhány mű.

A szürrealista mozgalom is különleges egyéniségek-kel fémjelzett: Raphael Delorme, Marc Eemans, Pierre Roy, Emile Fabry, Yves Laloy, Humphrey Jennings, Robert Wilson „Scottie”, Kurt Seligmann, Toyen (Maria Cerminova) és Joseph Crépin.

Tekintettel a szűk kiállítási térre, a XIX. századi preraffaelitáktól (Edward Burne-Jones) napjainkig (Madi csoport, Roy Lichtenstein) számos nagy művész egy-egy munkája látható.

A kiállítás mindössze négy kis szobában található. Remélni tudjuk, hogy a főváros élni fog ezzel a kivételes lehetőséggel, méltó körülményeket terem, és akkor László Károly rendkívüli gyűjteményének, legkülönbö-zőbb műfajú alkotásai a közönség előtt is ismertté vál-hatnak, a gyűjtő több mint két évtizedes óhajának meg-felelően. ■

Lásd még KÉPMELLÉKLET III. – See also TABLE III.

Natalia Goncsarova: Jelene-tek szentek életéből – Natalia Goncharova: Scenes from the life of saints Foto-Photo: Gott E.

The Károly László Collection

On April 24, 1996 the Buda-pest City Council signed a five-year contract of deposit with Károly László, a Hungarian art collector living in Basle. As part of this agreement some two hundred artworks from Károly László's collection were exhibited at the permanent exhibition of the Municipal Gallery, opened on May 17, 1997. One unique feature of this exhibition is the excep-tionally rich material of the interwar avantgarde move-ments. Insofar as the city can provide suitable premises, the entire collection will be moved to Budapest, first as a deposit and, later, as a donation. The precursor to this permanent exhibition was an exhibition in the Kunsthalle in the autumn of 1997 to which a 200-page catalogue was also prepared, with an introduction by László Beke and Péter Fitz, a study by Krisztina Passuth, an interview with Károly László, as well as his earlier essays and studies.

Kiállítások, közművelődés

A Fővárosi Képtár/Kiscelli Múzeum kortárs kiállításai és gyűjteménygyarapodása a kilencvenes években

Fitz Péter

A kiállítási koncepciókat szinte alapvetően határozza meg, hogy egy múzeum milyen időszaki kiállítási terekkel rendelkezik. A Fővárosi Képtár/Kiscelli Múzeum helyzete ebből a szempontból igen különleges. Egrészt, mint a Budapesti Történelmi Múzeum része, a budai várban található épületben is rendezett képzőművészeti kiállításokat egészen a legutóbbi időkig (1995), másrészt a Kiscelli Múzeum a helyszín. 1992-ben nyílt meg a barokk romtemplom – a Templomtér –, mint a képzőművészeti időszaki kiállítások fő színtere. Ez természetesen szinte gyökeresen átalakította az adottságokat – sokkal több tér lett – másrészt a terem lehetőségei nagyban befolyásolják az itt rendezhető kiállítások fajtáját is. Hagyományos festészeti életmű-kiállításokra például kevésbé alkalmas, a csoportos, több résztvevős tematikus összeállítások általában helyszükével küzdenek, a belsőépítészeti installációt igénylő történelmi anyagok is nehezen mutathatók ott be. Ugyanakkor nagyméretű festmények, képzőművészeti installációk és szobrok, videokivetítők számára elsőrangú, drámai teret biztosít. Ez a tér a maga nemében egyedülálló, minden művész számára komoly kihívást jelent. Ez a tér olyan esoda, hogy miatta érdemes a Fővárosi Képtár gyűjteményeit ezen a városközponttól kissé távol eső helyen tartani.

Az új kiállítási tér beléptével határozottan a kortárs művészet felé fordult a múzeum figyelmé. Ennek a Templomtér lehetőségén túl, minden bizonnyal a megváltozott kulturális milió is oka volt, hiszen a rendszerváltás nyomán a képzőművészetben végleg eltűntek az ideológiai behatások, s az általános figyelmé valós művészeti jelenségek

Contemporary Art in the Municipal Gallery/Kiscelli Museum in the 1990s

Since 1992, the Kiscelli Museum has suitable exhibition premises for mounting temporary exhibitions presenting contemporary Hungarian art. In contrast to earlier periods when only one or two exhibitions were organized a year, the museum now has eight to ten such temporary exhibitions. The main emphasis is on contemporary Hungarian art, and each exhibition is focused on the work of outstanding representatives of the Hungarian art scene. The article reviews the exhibitions presenting the oeuvres of Hungarian artists, as well as exhibitions organized by nonHungarian museums and galleries. One section is devoted to explaining the rationales behind museum purchases.

Temp-rom-tér

felé fordult. Az évi kiállítási szám a korábbi egykettőtől nyolc-tízre növekedett.

A program gerincét kétségkívül azok a művészek jelentették, akiknek pályafutása a hatvanas években indult. Zömmel az IPARTERV generációját, de ez nem a csoporthoz való tartozást fedi, sokkal inkább olyan ötven feletti művészekről van szó, akik a nyolcvanas évekig művészeti értelemben a rendszeren kívüliek voltak. Az általános hazai gyakorlatkal szemben a Fővárosi Képtárban rendezett kiállítások nem "kárpótlás" jellegűek, azaz nem valamiféle adósságtörlesztés történt abban az értelemben, hogy korábbi, esetleg nyilvánosan nem bemutatott művekből készült életmű-kiállításra kaptak volna teret, hanem mindegyikük új műveket készített, kifejezetten a kiscelli szereplésre. A névsor impozáns, még akkor is, ha a magyar kortárs művészet idősebb generációjának egészéről természetesen nem beszélhetünk: Bak Imre: „Új képek” (1994), Birkás Ákos (1994), Jovánovics György: „Ut manifestius atque apertius dicam” (1996), Konkoly Gyula (1995), Lisztes István: „Szobrok 1986–92” (1994), Kovács Attila: „Szekvenciák 1974–94” (1994), Maurer Dóra: „A cethal gyomrában” (1996), Nádler István (1995), Swierkiewicz Róbert: „Kelet kezd, nyugat befejez” (1994), Türk Péter: „Forró vágyam árnyékában ülni” (1996).

Ezzel párhuzamosan zajlik az eggyel fiatalabb kortárs generáció – a negyven és ötven év közöttiek – bemutatása is, függetlenül attól, hogy az életkor esztétikai, művészettörténelmi szempontból nem játszott szerepet kiválasztásukban, mégis, csak olyan művészek, akik mögött már jelentős életmű áll. Szintén véletlen, de számuk szinte megegyezik az idősebb mesterekével. El-Kazovszkij (1992), Fehér László (1993), Forgács Péter: „Inventárium” (1995), Geller B. István: „Leletek” (1998), Károlyi Zsigmond (1994), Lugossy Mária (1995), Soós Tamás: „Melancholia” (1996), Szirtes János: „Fekvő fa – fekvő kristály” (1997), Trombitás Tamás (1996), Vojnich Erzsébet (1997). És ha már az életkori bontásban vizsgáljuk a művészeket, a legfiatalabb az egyéni kiállításon az 1966-ban született Chilf Mária volt. A csoportos és tematikus kiállítások

száma, mivel a tér kevésbé alkalmas erre, jóval kevesebb volt, mindössze nyolc csoportos és tematikus kiállítás, ahol több alkotótól szerepeltek művek. Détente (1992), Válogatás a Fővárosi Képtár XX. századi gyűjteményéből (1992), Három francia művész (1992), Magyarország – azelőtt és azután (1993), Új szerzemények a BTM Fővárosi Képtárban 1985–1995 (1995), 12 művész Ausztriából és Magyarországról (1995), Mítosz, Memória, História (1996), „A létezés álma” – Fiatal japán művészek kiállítása (1997). Típus szempontjából eltérnek ezek a kiállítások, két gyűjteményi kiállítás foglalta össze a vásárlásokat, a többi nemzetközi vonatkozású volt, még a Magyarország – azelőtt és azután című is, amely a hazai művészet ötven évét foglalta össze, eredetileg a washingtoni és New York-i közönségnek, majd a magyar nézők számára Kiscellben is látható volt. Az osztrák-magyar kapcsolatok jegyében három kiállítás is volt, míg egy-egy francia és japán kiállítás jelenti a nemzetközi kitekintést.

A Fővárosi Képtár közvetlen gyűjtőkörébe ugyan nem tartozik az egyetemes művészet, de ma már a világon sehol nem megengedhető, hogy kizárólag a nemzeti művészetre koncentráljon egy múzeum. Az egyetemes kortárs művészet összefüggéseibe csak akkor tud beilleszkedni a hazai művészet és közönsége, ha rendszeresen láthatók külföldi kiállítások is a hazai szintéren. Ez fontos a közönség, de a művészek számára is, áttétele,

távolabbi célja pedig feltétlenül az, hogy viszonzásul magyar művészet is bemutatásra kerüljön külföldön. Ezért minden évben egy-két külföldi művész egyéni kiállítására is sor került. Jan Cremer (1990), Ernst Dagasper (1991), Moon Shin koreai szobrászművész (1991), Eugenio Carmi (1992), Helge Leiber: Totentanz zu Budapest (1992), Kurt Benning [Károlyi Zsigmonddal] (1994), Lisztes István [Norvégiából] (1994), Charles Ramsburg [Thury Leventével] (1995), Denis Laget [Franciaország] (1996), Vance Kirkland életműkiállítás [Denver, USA] (1997), Carol Ross szobrászművész [New York] (1997), Halász András: Sivatagi képek [New York] (1998), Jürg Da Vaz: A semmi öröme [Svájc] (1998).

A kilencvenes években két kiemelkedő, összefoglaló kiállítást rendezett a múzeum a kiscelli épületen kívül. Az egyik Gyarmathy Tihamér életműkiállítása volt, a Budapesti Történeti Múzeum várbeli épületében, ahol az idős mester teljes pályája bemutatásra került a művész 80. születésnapja tiszteletére. A kiállításához részletes katalógus készült és kilenc alkotás gyarapította gyűjteményünket. A másik kiállítás a Svájcban élő magyar gyűjtő, László Károly gyűjteményi kiállítása volt, melyet a Múcsarnokkal közösen rendezett a Fővárosi Képtár. Ebből a gyűjteményből közel háromszáz alkotás került hosszú távú letétként a Kiscelli Múzeumba. A vásárlások terén Magyarországon az utolsó fél évszázadban

Lásd még KÉPMELLÉKLET III. – See also TABLE III.

soha nem volt ideális a helyzet. A kilencvenes években a Fővárosi Képtár a szerencsésebb, jobban ellátott gyűjtemények közé számít, még akkor is, ha a valóságos költségvetési összeg és a rohamosan emelkedő műiaci árak közötti szakadék drámaian nő. A Fővárosi Képtárnak viszont sok hazai ilyen érdeklődésű közgyűjteménnyel szemben van gyűjteménygyarapítási kerete, amelyet pályázatok útján meg lehet duplázni, és durván 4-5 millió forintot lehet műtárgyvásárlásra fordítani. Az erősen kérdéses, hogy ezzel a nemzetközi gyakorlat szerinti hatást a műiacra lehet-e gyakorolni – a világon mindenütt a múzeumi vásárlás a lehető legnagyobb rangot jelent a mű számára és nagyban befolyásolja a műiaci értéket –, de a hazai realitás ezt a normálisnak tekinthető struktúrát még nem képes megteremteni. Viszont arra elegendő, hogy a múzeum minimális programját – a saját kiállításainkról minden esetben képesek vagyunk egy-egy művet a gyűjtemény számára megvásárolni – meg lehet valósítani, a gyűjtés folyamatosságát biztosítani lehet belőle. Ez évi hat-nyolc műalkotást jelent, ami kétségkívül nem sok, de valóság. Arra nyilvánvalóan nem elegendő, hogy a teljes hazai művészet áttekintését meg lehessen teremteni, de feltételezve, hogy a leglényegesebb és érvényes művészeti teljesítmények kerülnek kiállításra, így ennek műtárgyi dokumentációja a gyűjteménybe kerül. ■

Megmentett műkincsek '98

Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban

Tímárné Balázs Ágnes

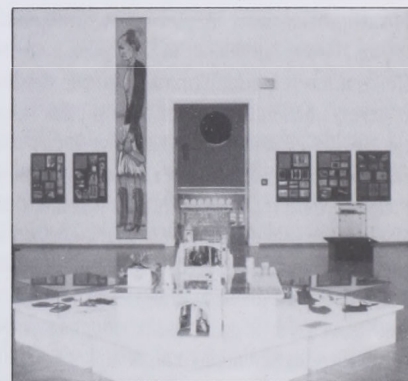
Tavaly még csak két hétig, idén már egy hónapig volt nyitva az a kiállítás, amely a Magyar Képzőművészeti Főiskola és a Magyar Nemzeti Múzeum egyetemi tárgyrestaurátor szakon diplomázók restaurálási bravúrait és azok folyamatát mutatta be. Úgy tűnik, a Iparművészeti Múzeum rendszeresen otthont ad a frissen végzettek bemutatkozásának. Teszi ezt több okból: a szakma, a látogató közönség és a médiák részéről mindkét alkalommal nagy volt az érdeklődés, a restaurált tárgyak egy része az Iparművészeti Múzeum gyűjteményébe tartozik.

A szilikát (kerámia és üveg), valamint a papírbőr szakirányon végzettek diplomamunkáit láthattuk. Ezért ezt a kiállítást nemcsak a szép és értékes darabokért volt érdemes megnézni, hanem azokért a kulisszatitkokért is, amelyekre a végzősök felhívták a figyelmet. Hogyan deríti fel a

restaurátor egy „tönkrement” tárgynak tartott darabról, hogy miért értékes? Milyen információkkal járulhat hozzá a muzeológus-kutató munkájához? A konzerválási-restaurálási lehetőségek milyen széles tárházát kell ismernie, hogy dönthessen a restaurálás módszereiről? Milyen szellemi és művészi szaktudásra van szüksége? Ilyen és hasonló kérdésekre kapott választ a látogató.

A kiállítást E. Nagy Katalin, az Iparművészeti Múzeum főrestaurátora és e sorok írója, az egyetemi tárgyrestaurátor szak vezetője rendezte.

A kerámia és az üvegtárgyak az Iparművészeti Múzeum gyűjteményéből származtak. Dúzs Krisztina (Földessy Péter vezetésével) egy XIX. századi, taoista alakokat ábrázoló kínai váza restaurálására vállalkozott. A régi ragasztásokat eltávolította, a darabokat összeragasztotta, a hiányzó részeket kiegészítette. Kiderült, hogy a vá-

zát formába-korongozással készítették. A díszítés kiegészítését analógia hiányában nem festhette meg, de rekonstrukciót készített a hiányzó mintaelemlről. A rekonstrukció a tárggyal együtt került bemutatásra.

Gábler Szilvia (Földessy Péter vezetésével) egy XVIII. századi, fehér Dehua porcelánból készült kínai szobrot restaurált, melyet kínai kő formába préselésével készítettek. A szobrot valamikor enyvel és sellakkal ragasztották, az aljtöredékeket habarcsba ágyazták. Először a habarcsot és ragasztóanyagokat távolította el a restaurátor. A kiegészítendő felületeket plasztilinnből, illetve gipszből megmintázta, majd erről szilikonnegatívot vett. A kiegészítést töltött és színezett poliésztergyantával végezte. Retusálást csak ott alkalmazott, ahol a minta egyértelműen követhető volt.

Pammer Gabriella (Földessy Péter vezetésével) egy XIX. századi, áttört díszű kínai porcelán kalaptartó restaurálását választotta, melyet Hopp Ferenc világhíres gyűjtő a pekingi császári palotában. A kalaptartó két darabra törött, áttört díszítéseinek ragasztásai pontatlanok, sárgultak voltak, a kiegészítés esztétikailag nem illett a tárgyhoz. A restaurátor a tisztítás során eltávolította a szennyeződések, a régi ragasztások nyomait. A töredékeket összeragasztotta, a hiányok pótlásához az áttört gömb ép részéről vett szilikonnegatívot, méhviasszal kiöntötte és befaragta a kiegészítés viaszpozitívját, az aranyozás hiányait pótolta.

Vajda Alex Zoltán (Csáki Klára vezetésével) egy eozinos Zsolnay vázát restaurált, amely eredetileg az 1907-es Pécsi Országos Kiállításra készült. A hengeres edénytest körben indás oszlopokkal tagolt. Az oszlopok között zenélő, illetve táncoló nimfák és faunok láthatók. A vázát előzőleg 51 töredékből állították össze, melyek pontatlanul illeszkedtek egymáshoz. A restaurátor egy analóg darab figuráiról szilikonnegatív formákat készített, ezáltal sikerült kiönteni a hiányzó figurák pontos gipszmását. A kiegészítések pontos helyreillesztése után a felületeket retusálta: az eozimáz hatásának elérése érdekében mixtion segítségével ezüstfóliát rögzített a felületre, erre festett akriltemperával, illetve akvarell festékekkel.

Dúzs Krisztina (Tavas Imre vezetésével) egy üvegkancsót is restaurált, amely Schreiber József zayugróci (Uhrovec, Szlovákia) gyárában készült az 1896-os millenniumi ünnepségek alkalmából rendezett iparkiallításra. A kancsó egy habán edény másolata, három, különböző színű üvegrétegből készült. Az üvegréteget ragasztva, részben darabokban kapta kézhez a restaurátor. A hiányzó részleteket gipsszel pótolta, majd erről szilikonnegatívot vett. A végleges kiegészítést két, különböző színű poliészter műgyantával készítette el. A restaurálás során derült ki, hogy a készítő neve és a tárgyra vonatkozó adatok a fül alatti ezüstretegbe vannak karcolva.

Gábler Szilvia (Földessy Péter vezetésével) egy Salviati díszkehely restaurálásával is szerepelt. A XIX. századi historizáló, talpas díszkehely Velencéből származik. Talprésze hat töredékből állt, a cuppán található fülekből egy-egy hiányzott, helyük, illetve csontjuk volt látható. A talpról szilikoncaucuk segítségével negatívot vett úgy, hogy a hiányzó részt előbb gipsszel pótolta. A negatívokba öntötte a poliésztergyanta műgyantát, melyet poliésztergyantában oldódó színezékekkel zöld és rózsaszín árnyalatokra színezett.

Pammer Gabriella (Tavas Imre vezetésével) egy XIX. századi Lobmeyr talpas tortatál restaurálását is elvégezte. Üvege fúvott technikával készült, a tál két részből áll. A megtisztított 69 db töredéket összeválogatta, majd kis plexilappal rögzítette. A fúvott üvegtárgy nem tökéletes egyenletességgel készült, ezért negatívív előtt viasszal ki kellett egészíteni a tál aljának és pe-

Restored Treasures '98 Exhibition in the Museum of Applied Arts

The article gives a general survey of the exhibition, organized for the second time, where the diploma works of young restorers dealing with the silicate and paper-leather were introduced. The author, who organized the exhibition together with Katalin E. Nagy, chief restorer of the Museum of Applied Arts, has been the head of the Object Restorer Faculty, Hungarian Academy of Fine Arts and Hungarian National Museum. The exhibition was a lasting experience for the general public and simultaneously proved how important work the Object Restorer Faculty has done for the museums and cultural heritage in general.

remének hiányait. A társz restaurálása után a restaurátor a részeket az eredeti csavarmentek segítségével állította össze.

Vajda Alex Zoltán (Földessy Péter vezetésével) egy Schreiber díszüveg restaurálásával diplomázott. A darabot már restaurálták, ragasztották, de az anyag megsárgult, törékennyé vált, kezdett szétesni töredékeire. A restaurátor hőlégpisztollyal melegítette a felületeket: ennek segítségével a sellakkos ragasztások szétváltak. Az összeragasztáshoz és a pótlásokhoz feketére színezett poliésztergyantát használt, a váza tartóállványát a fémmkorroziótól megtisztította, majd felpolírozta.

A papír-bőr szakon végzetek közül Komáromi Judit (Nemes Takách László vezetésével) a Hadtörténeli Múzeum bőrkötéses, vaknyomással díszített, XIX. századi iskolai atlaszát restaurálta. A kötésbőr különösen a táblák elein, sarkain, valamint a kötés gerincén vörösbomlásos, szakadozott, hiányos volt, a táblalemez sarkai és a gerinclemez sérült. A bőr pH mérésének eredményei a vörösrhadásos bőr savasságát bizonyították. Ahhoz, hogy az atlasz teljes restaurálását elvégezhesse, a restaurátornak szét kellett bontania alkotóira. A könyvtest öblítése után savtalanította a lapokat. A térképlapok sérüléseinek javítása japánpapírokkal történt, a nagy méretű hiányoké papíröntéssel. A hiányzó bőr pótlására színezett kecskebőr szolgált, rézkarckartonból új gerinclemez készült.

Komáromi Judit másik diplomamunkája (Kissné Bendefi Márta és Kovács Petronella vezetésével) az MNM XIX. századi csörgődobjának restaurálása volt. A tamburin rendkívül sok károsodást szenvedett, a régebben használt ragasztó helyenként előtűnt. A sérült, hiányos dobbőr alátámasztására a restaurátor műbél ragasztott a kerethez, a pergament zselatinnal ragasztotta az alapmembrán felületéhez. A dobbőrt a keretről sérülés nélkül sikerült eltávolítani. A hiányzó 34 gyöngyházlapocskát folyami kagylóléjből pótolta, és ennyivel ragasztotta a keretre. A 12 szaru háromszög kiegészítéséhez marhaszarvat használt fel. A dob alsó pereméről hiányzó 16 palisander

és 14 csont díszítőelemet palisander fából és marhalásbászár csontból pótolta.

Láng Andrea (Nemes Takách László vezetésével) a BTM gyűjteményébe tartozó, a pesti nyerges céh 1829-ből származó felszabadító levelének restaurálásával tűnt ki.

Szintén Láng Andrea (Nemes Takách László vezetésével) végezte el egy 1870-es évekből származó, két részből álló dohánytartó restaurálásának összetett feladatát. A tárgy „integritásának” megőrzése érdekében a restaurálás a térforma megbontása nélkül történt. A doboz alsó részének formára való visszaigazítása után lehetővé vált a hiányok pótlása, amit a bőrnél, a különböző papíroknál és a bársonynál is el kellett végezni. Az „aranyozott” papírok pótlásánál az eredeti készítőtechnikával kialakított, ívelt felületek elérésére segédformát kellett készíteni. A pótlások japánpapírból készültek.

Orosz Katalin (Beöthyne Kozocsa Ildikó vezetésével) a Magyar Országos Levéltár gyűjteményébe tartozó, Wurm József pesti gabonakereskedőnek kiállított címeres levél restaurálását választotta egyik diplomamunkájául.

Másik (Nemes Takách László vezette) diplomamunkája Ganz Ábrahám 1861-ben az országgyűlés által az országház épületére kiírt tervpályázatra készült terve volt. (MOL) melyet 24 darabban kapott kézhez. Az erősen szennyezett, poros és megsárgult darabok nagyon törékenyek voltak, nagy felületek hiányoztak. Mivel a papír anyaga erősen savas volt, szükségessé vált a tárgy nedves tisztítása és semlegesítése.

Torma Judit (Nemes Takách László vezetésével) dr. Arányi Lajos „A bonctanilag átlátszó ember és az emberi törzshöz foglalt képletek előállításának megkísérlése” című, 64 táblából álló sorozatának (Semmelweis Orvostörténeli Múzeum) egyik anatómiai tábláját restaurálta. A restaurált tábla a belső szervek rendszerét természetes rétegződésükben mutatja. 14, ennyivel összekasírozott rétegből áll, melyek további 2-4, a készítő által összekasírozott papírlapokból, illetve papír-vázonrétegekből állnak. A restaurátor a nem festett részek felületi tisztítása után 90% relatív páratartalmú térben szétválasztotta a tábla rétegeit. Az egyes rétegeket pufferolás céljából kalcium-hidroxid oldattal permetezte, ragasztóval ecsetelte, illetve fertőtlenítette. Az elszakadt vagy hiányzó darabok javítását japán fátolypapírral, illetve a két külső rétegen színezett, öntött papírral végezte. A sárga szín, a vízfolt és a sáros foltok eltávolítására hidrogénperoxidos fehérités szolgált. Az utolsó lépés a rétegeknek az eredeti sorrendnek megfelelő összekasírozása volt, amit a restaurátor híg ennyivel végzett.

Másik diplomamunkája (Kastaly Beatrix vezetésével) egy 1619-ből származó kézirat receptes könyv restaurálása volt. Borítója egy XV. századi misekönyv egyik pergamen lapja. A pergamenlap bélelésére a könyvvel megegyező korú Biblia egy papírlapját használták. A pergamen

tisztítása radírral, illetve etilalkohol és desztillált víz keverékével, valamint ökörepét tartalmazó szappannal történt.

Vóna Mária (Nemes Takách László vezetésével) a szegedi Somogyi Könyvtár egy XIX. századi kataszteri térképszelvényének restaurálásával fejezte be tanulmányait. A restaurálás-konzerválás célja a térkép papír és hordozóvázsony anyagának vizsgálata, készítéstechnikai jellemzőinek meghatározása, valamint a károsodások feltárása után a műtárgy fizikai-kémiai stabilitásának visszaadása, megerősítése volt. A tárgy restaurálását úgy kellett megoldani, hogy a konzervált térkép-papír az eredeti hordozóvázsonyra kerüljön vissza.

Szintén Vóna Mária (Beöthyne Kozocsa Ildikó vezetésével) végezte el a Somogyi Könyvtár 1672-ből származó egészbor kötésű, az izlandi-skandináv hősi epika történeteit tartalmazó könyvének restaurálását. A restaurálás célja a

kötet anyagainak vizsgálata és a károsodások feltárása után a könyv helyreállítása volt oly módon, hogy a jegyzeteket tartalmazó előzéktükrök az eredeti helyükre kerülve olvashatók maradjanak és a könyv újból kézbevehető legyen.

Peller Tamás Károly (Beöthyne Kozocsa Ildikó vezetésével) az OSZK egy 1531-ben készült, német nyelvű nyomtatványának restaurálást végezte. A restaurálás során a könyvtest lapjain található – feltehetően a rájuk helyezett méceses melegétől származó – barna, foltos felületek megerősítése volt a legfontosabb feladat, mivel itt a papír rostjai megrövidültek, töredezté és lapozhatatlanná téve a nyomtatványt.

Ugyancsak Peller Tamás Károly munkája volt (Beöthyne Kozocsa Ildikó vezetésével) az OSZK gyűjteményébe tartozó, nagyméretű, feltehetően báró Hatvany Lajost ábrázoló karikatúra restaurálása. A feladat a töredezett, rossz megtartású

papír mechanikus és kémiai pusztulásának megállítása mellett a további károsodás megakadályozása volt. Az anyagvizsgálatok és az oldhatósági próbák után megállapította, hogy a papír a nedvesítést csak csekély mértékben bírja, anyaga mállik, a színek oldódnak, „levéreznek”. A savtalanítást mindenképpen el kellett végezni, ugyanakkor a restaurátor kerülni akarta a felület átkenését fixáló anyaggal, mivel ezen anyagok későbbi maradéktalan eltávolítása nem kivitelezhető. A lapok tisztítása és pufferolása ezért a víz felszínén, úsztatva történt.

A kiállítás a nagyközönség számára marandó élményt nyújtott, a szakmának pedig megmutatta, hogyan járul hozzá a minisztérium szakmai keretéből fenntartott egyetemi tárgy-restaurátor-képzés a különböző gyűjtemények műkincseinek restaurálásához. ■

Lásd még borító 2. oldalán – See also Cover 2.

A Budapesti Történeti Múzeum közönségkapcsolatairól

A Kiscelli Múzeum a közművelődés tükrében

Koncz Erzsébet

A hajdani trinitárius kolostor és templom, a közönség nagy része által ma is leginkább Schmidt kastélyként ismert barokk épületegyüttes nemcsak Óbudának, hanem a fővárosnak is egyik gyöngyszeme. Állandó és időszakos kiállításai elsősorban a történelmet, művészettörténetet és idegenforgalmi ismereteket tanítóknak és tanulóknak nyújtanak segítséget, gyönyörű kiképzésű és remek akusztikájú belső terei és udvara pedig rangos zenei eseményeknek adtak, adnak otthont. Ezen adottságokat kihasználva igyekeztünk olyan tevékenységi formákat kialakítani és programokat szervezni, melyek vonzóak lehetnek a legszélesebben értelmezett közönség számára, és a múzeum nehéz megközelíthetősége ellenére – nincsenek megfelelően kiépített utak, járdák és parkolók – nagyszámú közönség látogatja azokat. 1993 óta minden elképzelésünk megvalósításánál az a cél lebegett a szemünk előtt, hogy a látogatót lehetőleg komplex élményhez juttassuk. Ezért egy-egy kiállítás megnyitását összekötöttük zenei, táncszínházi vagy divatbemutatóval, könyvbemutatót házimuzsikával. A játékiállítás nyitvatartási ideje alatt játékkészítő gyermekprogramokat szerveztünk, a vakok és gyengénlátók számára épített, Magyarország jelentős történelmi személyiségeit bemutató ún.

The Museum and its Visitors – Visitors' Programmes in the Budapest Historical Museum

For several decades the museum has already directed special attention to all kinds of visitors' programmes. Guided tours, special classes for educational groups, lectures for friends of the museum and others interested have become a tradition.

These short articles outline how the Castle Museum and the museums of Kiscell and Aquincum have introduced new and more popular programmes in the last some years. These events, based on the collections and the exhibitions of the respective museums, provide new and special opportunity for visitors to find out more about history and cultural heritage.

Mainly schoolchildren can collect experiences about our past, taking part in reconstructed games and historic events or 'play houses'. Such popular and touristically attractive programs as the Floralia and the Roman Festival as well as numerous classical concerts are also part of the varied activity of the public service sector in these museums.

The Budapest Historical Museum and its branches play an outstanding role in the capital city's cultural and educational life, thank to the devoted work of its enthusiastic professionals.

tapintható tárlaton speciális foglalkozásokat tartottunk, az „Iskolák és iskolások” sorozat első kiállításán az Erzsébet Nőiskolát – a jelenlegi Teleki Blanka Gimnáziumot – mutattuk be, s a tanárok sok bemutató és műsoros órát tartottak. Ezzel csak néhányat emeltem ki a sok, marandó élményt nyújtó, kiállításokhoz kapcsolódó rendezvény sorából.

Tevékenységünk három nagy területe: a hagyományos múzeumpedagógiai foglalkozások; a hétfői családi programok; a zenei rendezvények.

A felsorolt tevékenységi formák egy része ma is sikerrel zajlik, néhányról azonban részben személyi, de főként pénzügyi okok miatt le kellett mondanunk.

A hagyományos múzeumpedagógiai foglalkozások terén a korszerű történelemtanítás követelményei megnövekedtek az iskolák és a múzeumok együttműködésének igényét. A Köznevelési Törvény, a sokat vitatott és többször átdolgozott Nemzeti Alaptanterv, az országos követelmények és a helyi tantervek új szemlélete eleve feltételezi a múzeumok és az iskolák szoros együttműködését. Magára valamint is adó múzeum és múzeumpedagógus – az adott intézmény lehetőségeit, személyi- és tárgyi adottságait figyelembe véve – igyekszik megtalálni azokat a formákat, melyekkel leginkább segítheti az oktatás-nevelés célkitűzéseit és folyamatát.

A múzeum oktatásügyet támogató szolgáltatásai 1993–97 között a következők voltak:

– tárlatvezetés a kiállítások egészén vagy egyes részein, kívánság szerint feladatlapmal vagy a nélkül;

– előre megadott szempontok alapján önálló – egyéni vagy csoportos – tanulói munka a kiállításokban;

– tanári továbbképző tanfolyamok keretében a pedagógusok felkészítése a múzeumban végzett önálló munkára;

– idegenforgalmi ismereteket tanítók és tanulók megismertetése a múzeum történetével, kiállításával;

– műsoros órák tartása – például március 15-e közeledtével – a „Nyomdák és újságok Buda(-)Pesten” című kiállításban, ahol a tanulók nyomtathatják a Nemzeti dalt;

– „A hónap tárgya. Gyűjteményről-gyűjteményre” címen előadás-sorozatot szerveztünk elsősorban középiskolások számára, havonta egy-egy alkalommal;

– a „Múzeum az iskolában” program keretében a múzeum munkatársai előadásokat tartottak.

A hétfői családi programok keretében évek óta népszerűek a „Régi idők húsvétja” és „Régi idők karácsonya” címen futó programok. Ezeket a gyermeki aktivitásra és a kreativitás fejlesztésére építő manuális foglalkozásokat elsősorban az 5–14 éves korosztály számára rendezzük. A résztvevők a helyszínen szakképzett foglalkozásvezetők irányításával a legkülönbözőbb anyagokból – papír, textília, szalma, csuhé, stb. – maguk készítik el az ünneppel kapcsolatos tárgyakat, amelyeket azután hazavihetnek és elajándékozhatnak. A programokat a gyermekek játékos kedvének felkeltésére alapoztuk. Azt kellett azonban

tapasztalnunk, hogy az őket kísérő felnőttek sem kevesebb kedvvel vesznek részt a foglalkozásokon. A szombati programokat vasárnap általában kórushangversenyek követik.

Nagy érdeklődés kísérte azt a sokszínű egésznapos programot is, melyet a Múzeumi Világnap alkalmából szerveztünk. A kórusok szereplését népzenei bemutatók és táncszínház tette színebbé.

Zenei rendezvényeinket évről-évre növekvő érdeklődés mellett tartjuk. Célunk kettős: egyrészt bemutatkozási lehetőséget biztosítunk fiatal, tehetséges zenekaroknak és muzsikuskoknak, másrészt változatos programok összeállításával igyekszünk több korosztály igényeit is kielégíteni. Az évek során szerepelt nálunk az Affetti Musicali Együttes, a Weiner-Szász Kamarazenekar, a Budapest Baroque, a Concerto Armonico, a Mandel Quartet, a Talizmán Együttes, Szilasi Alex zongoraművész és barátai, a Budapest Ragtime Band, a Hot Jazz Band, a Danubia Ifjúsági Szimfonikus Zenekar, a Sonatores Pannoniae Régizene Együttes, a BM

Tűzoltóság Központi Zenekara, a Kolompos Együttes, a Kincső Néptáncgyűttes, a Piarista Diákszövetség Sík Sándor Kamarakórusa, a Wekerle-telepi Szent József Kórus, az Ars is Énekegyüttes, az Óbudai Gimnázium „Gázláng” Leánykara és a Company Canario Historikus Táncgyűttes.

A közönség hallhatta felcsendülni többek között Telemann kantátáit, Beethoven Egmont-nyitányát és VII. Szimfóniáját, Schubert V. Szimfóniáját, Jean-Philippe Rameau I. és V. koncertjét és a-moll szvitjét, Habsburg udvari zenéket a XVIII. századból, Brahms, Joplin, Gerschwin, Eisemann örökbecsű műveit és Bach 3 Gamba-szonátáját.

Rendeztünk reneszánsz, barokk és nosztalgia esteket, bemutatta produkcióját az Arbeau Művészeti Együttes és az Orkesztika Táncszínház is. Csak reménykedhetünk, hogy ezekről – a közönség által szeretett és várt – rendezvényekről a jövőben sem kell lemondanunk és megtaláljuk azokat a támogatókat, akik fontosnak tartják elképzeléseinket, segítik megvalósításukat. ■

Lásd még a borító 3. oldalán – See also Cover 3.

Közönségkapcsolat Aquincumban egykor és napjainkban

Lengyelne Kurucz Katalin

Az Aquincumi Múzeum 1894-ben nyitotta meg kapuját a nagyközönség előtt, de már 1888-ban láthatóak voltak a papföldi ásatás leletei a Kreml-malomban, s az országos kiállítás fővárosi pavilonjában 1885-ben.

Az első kapcsolat a közönséggel ettől az időszaktól datálódik. Adatok, dokumentumok nagyrészt a szakmai közönség (a bécsi régészeti és antropológiai kongresszus résztvevőinek látogatása 1889-ben) vagy a neves vendégek (Rudolf trónörökös: 1869; Viktor Emanuel: 1921) látogatásairól maradtak fenn. A fővárosiak számára kedvelt kirándulóhely volt az akkor még Óbuda külső részének számító terület a polgárvárosi amfiteátrummal és a Kreml-malom vendéglőjével. Az évtizedek során valóságos zárandokhelyé vált, ahol neves írók, művészek (Ábrányi Emil, Tóth Árpád, Kodály Zoltán, Szabó Dezső, Szekfű Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Berda József, Sarkadi István) találkoztak. A múzeumi séták mellett már számyra kaptak olyan próbálkozások is, melyek a hely szelleme által inspirált baráti társaság szervezésében később, az 1950-es években jöttek létre, de szalmalágnak bizonyultak.

Az Aquincumi Múzeum 1953-tól (ekkor alakult ki mai szervezeti formája) egyre inkább kiállítóhelyként működött, de nem mellőzte a régé-

szek tudományos-ismeretterjesztő tevékenységét sem, mely az intézmény egységes keretein belül zajlott.

Az 1980-as évektől új közművelődési koncepció irányvonalai rajzolódottak ki, melyek összefüggésben álltak a múzeumi funkció ismételt meg erősödésével. A projekt alapja a kísérleti régészet, mely lehetőséget teremt a közönség számára nyitottabb múzeum megvalósítására. Az addig hagyományosnak mondható programok (tárlatvezetések, az ásatásokat bemutató előadások, régizene együttesek koncertje, diák és amatőr színjátszók vetélkedője, az aquincumi „mozaik színpad” produkciói, köztük Arisztophanész: Szokratész védőbeszéde Haumann Péter előadásában) mellett egyre nagyobb teret kap a „bemutató régészet”. Nagyobb témakörök alakultak ki (viselet, gasztronómia, zene, mozgásművészet: antik táncok, pantomim, életmód stb.). Ezek kidolgozásánál a régészeti eredményeket is felhasználják, beépítik a programok forgatókönyvébe.

A projekt egyik legfontosabb része a múzeum-pedagógia. A foglalkozások 1989 óta kétféle szervezésben valósulnak meg: előzetes bejelentés alapján fogadott csoportok múzeumi órája vagy nyári gyerektáborok. A manuális foglalkozások (viseleti tárgyak, katonai felszerelés készítése, épületmakett-építés stb.), szituációs játékok (életképek a római életből, mitológiai történetek stb.), ahol a keret, a téma adott, a résztvevők rendeznek, dramatizálnak s adnak elő), és feladatlapos órák kirándulással egészülnek ki az újabb feltárások helyszínére vagy más pannóniai lelőhelyekre. A résztvevők maguk is közreműködhetnek a régészeti feltáró munkában. 1997-

ben Magyarországon először adta meg a lehetőséget a múzeum, hogy a diákoknak saját lelőhelye létesülhessen, ahol mesterségesen kialakított „mintaásatáson” sajátíthatják el a feltárást és a feldolgozó munka valamenynyi fázisát.

Az antik hagyományok felelevenítése a másik kiemelt része a programnak. Ennek keretében kerül sor 1989 óta minden év májusában a római virágünnepre, a Floráliára. A rendezvény két fő csomópontja: a pannóniai növényvilágot, kertépítészetet és díszítőművészetet is bemutató botanikai rész (saját mintakerttel; viseleti témához használt festő-, és a gasztronómiához használt fűszernövényekkel), és a hagyományörző egység (áldozatbemutató, népszerű szórakoztató játékok, mimusok, gladiátorjátékok).

A tudományos-népszerűsítő tevékenységet 1990 óta segíti az Aquincum Baráti Kör. Múzeumunknak kiterjedt szakmai kapcsolatai vannak több külföldi múzeummal is. Ennek jegyében szerveződött a Limesjárás 1991-ben és a Légióstálalkozó 1994-ben hazai és osztrák, német hagyományörző csoportokkal közösen. (A Limesjárás során a csoport tagjai teljes légiós menetfelszerelésben tették meg az Aquincum-Carnuntum útvonalat. Jó próbája volt ez a hiteles tárgy- és ruházati rekonstrukciónak is. A Légióstálalkozó alkalmával nemcsak római, hanem a hazánkban működő más hagyományörző csoportok is bemutatkoztak, sor került a római és lovas nomád életmód, haditechnika összevetésére is.)

Az Aquincumi Múzeum ismertetett tevékenysége bekerült az Európa Tanács égisze alatt működő Kulturális Örökségi Osztályok magyar szekciójának programjába, az intézmény tagja

lett a Magyarországi Kulturális Örökségi Osztályok Egyesületének.

Az 1989 óta eltelt időszakban még csak a projekt kezdetei megvalósultak meg. Közlebebb vihet a teljes kibontakozáshoz az aquincumi rendezési terv, mely a romkertet és a mai múzeum-épületet kiállítótérként üzemeltetné, a közönség-

kapcsolati tevékenység pedig önálló épületet vagy épületrészt kapna.

A tervekben évek óta szerepel a polgárvárosi amfiteátrum hasznosítása. Ez lehetőséget teremtené arra, hogy az aquincumi polgárváros szét-szabdalt területe egyenrangú kulturális-múzeumi funkcióba kerüljön (ld.: segestai dekrétum a mű-

emlékek hasznosításáról – 1996). Amíg ennek megvalósítására nem kerülhet sor, a romkert délkeleti részén kialakított ún. római kisszínház ad majd helyet 1998-tól a múzeum új hagyományteremtő rendezvényének, az Aquincumi Nyári Játékoknak. ■

Lásd még a borító 3. oldalán – See also Cover 3.

Jelmezes történelmi játékok

Jeszzenkovitsné Gebhardt Margit

A Budapesti Történelmi Múzeumban is élnek azok a hagyományos foglalkozási formák, amelyek a múzeumi anyag áttekintését, feldolgozását segítik: tárlatvezetések, feladatlapos séták, szakköri foglalkozások, régésztaáborok, stb. Ezek mellett egy, a hagyományostól eltérő játszóházi programsorozattal, jelmezes történelmi játékokkal is várjuk a gyerekeket. A középpontban itt is a játék áll, de ezek a foglalkozások mégis mások. A gyerekek eljátsszák egyes történelmi korok nevezetes eseményeit, életre kelte kiemelkedő történelmi személyiségeket, beleélve magukat a kor embereinek életébe.

Mivel a gyerekek jelmez, zene és mozgás segítségével sokféle helyzetet képesek átélni és megérteni, úgy gondoltuk, érdemes olyan foglalkozások rendszerét kialakítani, amelyben a játék résztvevői honfoglaló vezérek és fejedelmek, királyok és királynék, lovagok és udvarhölgyek, vagy a reformkor nagy egyéniségei lehetnek aszerint, hogy a magyar történelem melyik korszakáról van szó. Szinte minden gyereket felvillanyoznak a gyönyörű anyagokból készített korhű vagy kort idéző viseletek, amelyek felöltése az első lépés a szerep átéléséhez.

1992 óta dolgozunk együtt Kralovszky Mária textilrestaurátorral, aki a négy kort bemuta-

tó, koronként 4-5 féle eseményjátékhoz 120-nál több jelmezt tervezett számunkra.

Az eljátszandó események többsége a valóságban is megtörtént (pl. István király koronázása, Hunyadi Mátyás esküvője a nápolyi királylány-nnyal) vagy feltételezhetően lezajlott (pl. vérszerződés, Géza pajsza emelése). Általában igen ünnepléses szertartások voltak, amit a foglalkozásokon mindig alkalmazott zenei aláfestéssel is próbálunk érzékeltetni. A zene a kor hangulatát érzékelteti, segíti a szerepek átélését, megadja a mozgások ritmusát és jelzi az egyes játékformák indulását és befejeződését.

A jelmezes játékok színhelyei a BTM csodálatos és egyben történelmi hangulatot árasztó kiállítási termei, lévén ez a hely a középkorban uralkodóink székhelye. Az impozáns gótikus terem nemcsak eredeti, de pazar környezetet is ad a Mátyás-kori játékokhoz (koronázás, esküvő, lovaggá ütés, reneszánsz udvari ünnepek), az első pillanatban elkápráztatva a gyerekeket. S mivel a király nem király korona nélkül, lovaggá ütés sem történhet kard nélkül, a királyi pár esketéséhez stólára is szükség van, színpadunkról nem hiányozhatnak a kellékek, amelyek kézbevétele, felpróbálása és a játék ezekkel a résztvevőknek mindig nagy élvezetet nyújt.

A honfoglaláskori programokhoz Csépany Ákos múzeumi restaurátor közreműködésével kellékek, pontosabban műtárgymásolatok egész sorát készítettük el. A gyerekek szemet gyönyörködtető tárgyak segítségével tanulmányozhatják, milyen volt a viselője rangját kifejező díszes öv, szablya és tarsoly, kipróbálhatják ho-

gyan működött egy korabeli íj, kézbe vehetik egy előkelő ember készenléti ijtegezőnek a mását. Sorra vesszük azt is, milyen célokra milyen nyilvesszőket használtak, milyen edényeket készítettek, stb. S mire a tényleges játék elkezdődik és a gyerekek a szóban felvázolt helyzetekben úgy viselkednek, beszélnek, mozognak, mint a kor valóságos alakjai, sok olyan ismeretről hallanak, amelyekről az iskolai oktatás keretein belül ritkán esik szó.

A játékok úgy vannak felépítve, hogy szerep is, korabeli viselet is jut mindenkinek (koronként harmincnál több jelmezünk van), de ugyanazt a szerepet más és más is eljátszhatja az egymást követő játékrészekben. A legkedveltebb szerep az udvari bolondé, ezt követi a sámán, Hunyadi Mátyás, István király, Koppány vezér és Széchenyi István alakja, de sokan megelégszenek a kor hétköznapi embereinek életre keltésével, hiszen a játéknak ők is aktív résztvevői. A tanévben szinte minden napra jut 1-1 foglalkozás, amelyeket a 3. osztályos kortól ajánljuk a gyerekeknek.

A jelmezes játékokat családi hétfégi programokon, kéthetente szombati napokon is megrendezzük, sok látványossággal, hangversenyekkel, korok táncainak bemutatásával, táncház-jellegű programokkal kiegészítve.

Felmerül a kérdés, meddig fejleszthetők, bővíthetők a játékok, hiszen olyan prózai és gyakorlati problémák is adódnak, mint a jelmezek tárolása, mozgatása, karbantartása, stb. Szerencsére mindig közeleg egy évforduló, vagy megjelenik egy figyelemre méltó pályázati kiírás, így mindig újabb elképzelések születnek. ■

Lásd még a borító 3. oldalán – See also Cover 3.

„Szeretnék szántani“

Kísérleti gyerekfoglalkozások

a Magyar Mezőgazdasági Múzeumban

Csók Márta

A Mezőgazdasági Múzeum harmadik éve fogadja állandó kiállításaihoz kapcsolódó foglalkozásokon a fővárosi óvodák és iskolák csoportjait és igyekszik számukra a múzeumot megismerte-

tő és az iskolában tanultakhoz is szorosan kapcsolódó, játékkészítéssel, rajzolással egybekötött hasznos, vidám együttléteket szervezni. Lényeges, hogy – a múzeum kiállításaiából kiindulva és azokhoz visszatérve – a lényegesebb mezőgazdasági munkafolyamatokkal, erdő- és vadvédelmi, valamint környezetvédelmi problémákkal

megismertessük a gyerekeket, és ezeket az ismereteket mindennapi életükre vonatkoztassuk. Reményeink szerint nemcsak azt érhetjük el, hogy a hagyományos paraszti társadalomról kialakult sematikus képük színesebbé váljon, hanem azt is, hogy megismert mesterségek, tevékenységek később mindennapi, használható ismeretekké válnak számukra.

Az iskolák érdeklődése nő ajánlatunk iránt. Vonzerejüket növeli, hogy akár önálló múzeumi programként, akár tananyagot kiegészítő „illusztrációként”, de a kettő kombinációjaként is felfoghatók, és arra is alkalmasak, hogy tanítási órát vagy elmaradt kirándulást helyettesítsenek

vele, vagy az iskolákban egyre gyakoribb „múzeumi nap”-ot töltsék meg tartalommal. A Soros Alapítvány támogatásával 1997-ben 10 óvodai és iskolai csoporttal összesen 30 foglalkozás keretében volt alkalmunk megvalósítani terveinket.

Mi történik a gyerekekkel a foglalkozásokon? Elsősorban a mezőgazdasági munkák, munkafolyamatok és a paraszti életmód, az egyes eszközök, szerszámok, gépek használatának és működésének megértésére törekszünk. A környezetünkben fellelhető zöldegek és gyümölcsök alaposabb megismerése, a kertkultúra kialakulása és a gyógynövények megszerettetése építjük célunk, mint a hazánkban vadon élő állatokkal való foglalkozás. Elképzeléseink megvalósításához három állandó kiállításunk remek terepül szolgált, így a foglalkozások sorrendjét a következőképpen alakítottuk ki:

1. „*A furlangos, ravasz csalavér*” (Vadászattörténet Magyarországon).
2. „*Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani*” (Gabonatermesztés-történet Magyarországon).
3. „*Saláta Sára elment a vásárra*” (Kertészettörténet Magyarországon).

„*A furlangos, ravasz csalavér*”. A vadászattörténeti kiállítás adta alapját az első foglalkozásnak. Azt gondoltuk, hogy az Állatkertben már járt, az állatokat kedvelő kisgyerekek nagyobb élmény, ha az első múzeumi látogatáskor már ismerős és kedvelt témával foglalkozik. Nem volt alaptalan ez az óvatosság részünkről!

Megdöbbenve tapasztaltuk, hogy a gyerekek sajnos nagyon kevésbé ismerik a kiállításban látható tárgyakat, eszközöket, sőt a mesékből ismerős állatokat sem tudják azonosítani minden esetben. Így eredeti tervünkön változtatni kényszerültünk. Nem a nagyvadak és apróvadak sajátos élőhelyét és környezetét elemeztük, hanem megelégedtünk azzal, ha pontosan megjegyezték az öt nagyvadat és tucatnyi apróvadat, melyeket a kiállítás bemutat. Az élőhelyek feltérképezéséről le kellett mondanunk, ehelyett célszerűnek látszott a vadállatokat összehasonlítani a háziállatokkal. Ez szintén nem volt magától értetődő, könnyű feladat, ezért rajzos feladatlap segítségével a foglalkozás második felében „megerősítettük” ezt a frissen szerzett ismeretet.

A fentiekben túl még az alábbi kérdésekkel foglalkoztunk a rendelkezésre álló időben:

- az apró- és nagyvadak, illetve a háziállatok jellemző környezetének tisztázása;
- a vadászat, mint az emberiség egyik ősfoglalkozása;

- a vadászat rangja: a mesékből ismert Mátyás király udvari vadászatai;

- a vadászat célja ma: állományritkítás, -védelem, gyógyítás, harc az egyes fajok túlszaporodása ellen.

Jóllehet az óvodások és kisiskolások többsége a feladatlapon látható tehenet lilára színezték – mert a Milka csokoládéról ismerik ezt az állatot, de valószínűleg még soha nem láttak igazit,

‘If Only I Could Plough’ – Experimental children’s Programmes in the Museum of Hungarian Agriculture

For the past three years, the Museum of Hungarian Agriculture has organized various programmes for kindergarten and primary school groups, linked to the museum’s permanent exhibition, designed to enhance the children’s knowledge of agricultural work processes, of environmental protection issues and to offer them the possibility of creating various mementos as part of these programmes. These programmes can be organized either as independent event, as an exciting occasion linked to the school curriculum, or as a combination of the two.

The three-part programme series described here was generously funded by the Soros Foundation in the 1997/98 academic year and involved thirty separate occasions for ten kindergarten and primary school groups. The children could participate in three events, each combined with manual labour and toy-making, linked to the three permanent exhibitions (History of Hunting, History of Grain Cultivation, History of Gardening). On the first occasion, entitled the ‘The wily, crafty slyboots’, the children were taken through the hunting exhibition where they learnt about the large and small game of Hungary, the natural habitats of these game, and the history of hunting. They were then asked to complete a playful test to deepen what they had learned. On the second occasion, entitled ‘If only I could plough’, they were shown 19th century agricultural history, the process of ploughing, sowing and harvesting, followed by drama games and a drawing session. On the third occasion, entitled ‘Salad Sarah went to the fair ...’ they were told about the past of vegetable and fruit growing, about noblemen’s and peasants’ vegetable gardens and orchards, and the history of fruit preservation and herb cultivation. On this occasion the participants made maize cob dolls and puppets. Each occasion was memorable for its lively and merry atmosphere and the accompanying sing-song.

The museum hopes that it can offer a memorable museum experience to increasingly more children with the help of the Soros Foundation – to impress on them that museums should be viewed as friends, as institutions where they can befriend various artefacts, where they can discover meaningful links and experience a playful way of learning – or, to put it more simply, where they can spend an enjoyable afternoon.

ugyanakkor meglepően jól választották szét a feladatlapon a vadállatokat és a háziállatokat, rajzaik pedig azt tükrözték, hogy természetes környezetükben el tudják őket helyezni. A feladatlapon szereplő vadállatok (*sündisznó, őz, szarvas, mókus, róka, vaddisznó*) közül leggyakrabban a sündisznót nem színezték ki, ezt követte a szarvas és a mókus. Mindhárom „tévesztés” indokolt: a sündisznót és a mókust csak említjük

a kiállításban, de ezek az állatok nincsenek ott. A szarvas azért kerülhette el a figyelmüket, mert kétféjtát is láthattak, amelyek meglehetősen nagy állatok, a feladatlapon azonban (a felismerés nehezítése miatt) minden állat közel azonos nagyságban szerepel.

A gyerekek általában megértették azt is, hogy azt várjuk tőlük, rajzaikon egy kiválasztott vadállatot ábrázoljanak a rá jellemző környezetben. A természetes környezet ábrázolása ebben a korban (6–8 évesek) inkább csak jelzesszerűen sikerülhet, elmondhatjuk azonban, hogy nagy tévedések nem fordultak elő. Nem fordult elő, hogy sük terepen élő vadállatot háziállathoz illő környezetben helyezzenek el, vagy a sűrű erdőben tanyázó vadállat háttérül szántóföldet vagy más emberi környezetet rajzoljanak.

Munkáikat tehát értékelhetőnek és sikeresnek tarthatjuk, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy ezek a kisgyerekek gyakran életükben először járnak egy számukra teljesen új környezetben, a múzeumban, ahol a múzeumpedagógussal is először találkoznak. Ha még arra is gondolunk, hogy nemhogy nagy kirándulásokra, de kisebb, városnéző utakra sem indulnak túl gyakran, mert a közlekedési költségek magasak, akkor nem csodálkozunk, hogy legismertebb háziállatainkat a televízióból vagy a Milka csokiról tudják csak azonosítani. (A TV egyeduralmát – és persze a gyerekek humorérzékét – bizonyítja, hogy a feladatlapokat tartalmazó irattartót „Frei-dossziának” keresztelték el.)

A foglalkozás során kiemelt kiállításrészek: az ősember csiszolt és pattintott vadászó szerszámjai; díszes vadászszerszámok a 15–16. századból; századfordulós vadász-szoba; kipusztult vadjaink: medve, bölény, illetve az apró- és nagyvadjaink: gímszarvas, dámszarvas, muflon, őz, vaddisznó, róka, mezei és üregi nyúl, mezei pockok, kártevők-ragadozók, víziszárnyasok.

Céljaink elérése érdekében az alábbi pedagógiai módszereket alkalmaztuk:

- összehasonlítás (szóbeli és a feladatlap segítségével írásbeli);

- beszélgetéses ismeretközlés (kiemelten az állatok jellemző környezetének megismerésekor, illetve a nőstény és hím állatok megkülönböztetésekor);

- kérde-kifejtő módszerrel történő ismeretszerzés (a jellemző környezet és életmód összehasonlításakor);

- régi ismeretek felelevenítése (pl. évszakok változása, állatokról és a vadászatról szóló versek, mondókák);

- új ismeretek megszilárdítása (pl. a nagy- és apróvadak fajtái);

- egyéb gondolkodási műveletek aktivizálása (pl. analízis-szintézis).

„*Szeretnék szántani, hat ökröt hajtani*”. Ez alkalommal a gabonatermesztés-történeti kiállítás XIX. századi tárgyakat bemutató termében dolgoztunk. Törekvésünk az volt, hogy a gyerekek

képet kapjanak az elvetett búzamaztól a kenyérig megtett útról, a hagyományos mezőgazdasági munkákról, az eszközökről és a kenyérsütés hagyományos módjairól, a házilag sült kenyérről.

Sikerült a világtérképet felhasználva láttatnunk, hogy gabonaféléket mindenütt a világon vetnek és aratnak, és bár más ízű, formájú és összetételű kenyeret ma is szol egy afrikai, svéd vagy magyar gyerek, de a kenyér egyformán fontos szerepet játszik életükben. A világtérkép világitó gombjai segítségével láthatóvá tettük, azt is, mely évszakokban hol aratják a gabonát.

Ezután „ráközelítettünk” közvetlen környezetünkre. Ettől kezdve már csak hazai vonatkozásokat említve beszéltünk a gabonafélékről, köztük is elsősorban a búzáról. Kiemelt tárgyak, illetve tárgycsoportok szerint haladtunk tovább, hogy se időben, se térben ne essen szét a foglalkozás. Szívesen elkalandoztunk volna a mesék világába, de keményen tartanunk kellett a „kijelölt” útvonalat, mivel a mezőgazdasági munkák sorrendjét is világossá akartuk tenni. Többféle idősíkot éltünk meg: folyamatosan tudatosítanunk kellett, hogy ezekkel az eszközökkel nem manapság, hanem régen dolgoztak; az évszakok ütemének megfelelően pedig tisztázni kellett, hogy melyik munkát mikor végezheték el; emellett a foglalkozási idő másfél óráját is arányossá kellett tenni. Mivel az időfogalom e korban még nem alakul ki, a meséket kellett segítségül hívunk, amikor a mezőgazdasági eszközöket és használatukat meg akartuk értetni. Így, bár a borona, a lapát, az eke használata világosabbá válik számukra, féltő, hogy e tárgyak – éppen mesékhez kötöttségük miatt – nehezen lépnek át tudatukban a mese világából a XIX. század középegykori magyar valóságba.

Az itt megvalósítható pedagógiai célok:

- a szántóföld megértése (fokozatosság; kiskert, kert, veteményes; a tanya, a falu méretei; a szántóföld méretei);
- legfontosabb gabonanövényünk, a búza;
- a szántás, vetés, aratás, betakarítás, szemnyelés, tárolás, őrlés folyamatainak megértése;
- kik végezték ezeket a munkákat;
- a család–nagy család fogalmának összehasonlítása és megértése, annak tudatosítása, hogy a család termelt, azaz gazdasági egységként is működött (rég és mai családmodell összehasonlítása, élet a régi – élet a mai családban);
- fontosabb szerszámok (kiemelten): eke, gereben, ösztöke, marokszedő fa, sarló, kasza, malom, teknő, lapát, kemence;
- a ló és a többi háziállat, valamint a természeti erők (szél, napsugár, víz), mint az ember segítői a mezőgazdasági munkáknál;
- a munkafolyamatok megértése az évszakok tükrében.

„Saláta Sára elment a vásárra”. Ez alkalommal a múzeum kertészettörténeti kiállításában nézelődtünk. Elég alaposan „át kellett fogalmaznunk” a kiállítást, hiszen sok olyan része, részlete van,

Dramatikus játék a gabonatermesztés-történeti kiállításban – Drama game in the exhibition History of Grain Cultivation

amely egyelőre még nem tart számot a gyerekek érdeklődésére, miközben néhány probléma köthető a gyerekek előzetes ismereteihez. (Elmondható, hogy a pedagógusok ezt a kiállítást kedvelik a legjobban, és ha a három részes foglalkozás-sorozatból valamelyiket időhiány miatt mellőzni kénytelenek, sosem a kertészettörténet-témára esik választásuk.)

Pedagógiai szempontból kiemelt kiállításrészek:

- a hagyományos úri kertek (pl. az Esterházykastély kertje vagy a Pozsonyi Prímáskert) és a parasztkertek összehasonlítása;
- gyümölcsösök és zöldséges kertek régen és ma, vadontermők és termesztett gyümölcsök;
- gyümölcsstartósítás (aszálás, lekvárfőzés, savanyítás) és jellemző tárgyai;
- a piacozás régen és ma;
- a gyógynövények és szerepük elődeink életében, miért népszerűek ismét a gyógynövények.

Itt óvodás csoportokkal természetesen csak nagyon játékosan és áttételes megoldásokkal közelíthetünk a történeti(bb) témákhoz, hagytuk, hogy kalandozzanak a kiállításban és a számukra legérdekesebb témákról beszélgettünk velük. A megértetés módszereit itt is kiegészítettük feladattal és ennek helyes kitöltésével meg is elégedtünk. Természetesen apróbb lépésekben lehetett csak haladni, például: „Válaszd szét a gyümölcsöket a zöldségektől!”, „Színezd ki a gyümölcsöket és karikázd be azt, amelyiket legjobban szereted!”

Ezt követően terményállatokat készítettek, ezeket elhelyezték a hangulatos terepasztalon, amely hegyvidéket, síkságot, szántóföldet, tiszta, vízpartot ábrázolt és az előző csoportok által már elkészített fák-bokrok látványosan be is népesítették.

Néhány – elsősorban iskolás – csoporttal kiemelkedő eredményeket értünk el, mivel jól felkészültek a foglalkozásra, ráadásul maguk mondtak-énekeltek el olyan dalokat, népköltéseket és műköltészeti alkotásokat, amelyek szorosan a témánkhoz, azaz a gyümölcsökhöz és a zöldségekhez kapcsolódtak. (A foglalkozások manuális részét Kovács Judit vezette, a kertészettörténeti téma és a feladatlapon kidolgozása Darvas Lászlóné részvételével és tapasztalatainak felhasználásával történt.)

Minden csoportról adatlapot állítottunk ki, amely a csoport részletes adatait tartalmazza, a foglalkozás típusát, a pedagógiai célokat és a megvalósítás módszertani vonatkozásait. Az adatlapok segítségével finomabb elemzéseket is végezhetünk és részletesebb megállapításokat tehetünk, ez remélhetőleg azzal az eredménnyel jár, hogy munkánk hatékonyabbá válik. A foglalkozásokat ma is tartjuk, a jól kimunkált, hasznosnak bizonyult tematikán nem változtattunk.

A Soros Alapítvány által támogatott program keretében minél több gyereket szeretnénk a múzeum élményéhez juttatni és elérni, hogy megértse: a múzeumok barátként segítik, általuk jobban megfigyelhet tárgyakat, könnyebben érthet meg összefüggéseket és érdekesebben sajátíthat el ismereteket – vagy egyszerűen csak tartalmasan szórakozhat.

Lásd még a borító 3. oldalán – See also Cover 3.

Kik látogatják a Mezőgazdasági Múzeumot?

Egy kérdőíves felmérés eredményei, tapasztalatai

Kovács Judit

Előbb-utóbb mindenkiben felmerül a kérdés, aki közművelődéssel, közönségszolgálattal foglalkozik, hogy vajon kik múzeumának potenciális látogatói? S jó, ha erre a kérdésre minél előbb megkeresi a választ, hiszen ennek függvényében kell rendeznie kiállításait, biztosítania szolgálatait. Az elvárások megismerése segítséget nyújt a tervezésben, a „kinek?” kérdésre kapott válasz pedig már a tartalmi munkát, a készülő kiállítások témaválasztását, tudományos vagy ismeretterjesztő szinten történő megjelenítését is befolyásolja.

Kérdőíves felmérésünk elvégzését egyrészt már régóta meglévő belső igény, másrészt egy-két kívülről jövő felmérés, elemzés is sürgette.¹ 1996 márciusában kezdtük és december 31-ével fejeztük be. A kiosztott 2500 kérdőívből 504 érkezett vissza. A vizsgált időszakban 17 állandó és 12 időszaki kiállítás volt, továbbá különböző rendezvények és múzeumpedagógia foglalkozások. A kérdőíves felmérésnél vizsgáltuk: a látogatók összetételét; a látogatási szokásokat és képzeteket a múzeumból; a kiállítások hatékonyságát; látogatói igényeket felmérő, valamint a közönségszolgálat tárgykörébe tartozó területeket.

A kérdőíves vizsgálat eredményei. A területi korlátok nem teszik lehetővé a felmérés teljes áttekintését, ezért az elemzésnek csak egy töredékét ismertetem. Igyekeztem azon részeket kiemelni, amelyek valamelyest általánosnak mondhatók. Továbbá ismertetek néhány olyan összefüggést, amelyek egyrészt a szocioökonómiai mutatók egymással való összevetéséből kapott eredményt mutatják, másrészt e mutatók különböző közönségszolgálati kérdésekkel való összevetéséből keletkeztek.²

A kitöltött 504 kérdőívből 4 nem értékelhető, a kapott adatok tehát 500 kérdőívre vonatkoznak.

Nemek szerinti megoszlás alapján több nő (58,4%) és kevesebb férfi látogatója (40,8%) volt múzeumunknak. A válaszadók relatív többsége 20-39 év közötti (46,4%), ezen belül is legmagasabb a 20-29 év közötti válaszolók aránya (25,4%). A többi korosztályban az arány közel azonos, legkevesebb az 50-59 éves válaszadók aránya (6,8%).

Iskolai végzettség tekintetében meghatározóak a főiskolát és az egyetemet végzettek (34,7%), őket követik a középiskolai végzettségűek (28,3%), a kérdőívet kitöltők jelentős része még tanuló (24,5%).

Who Are Visiting the Museum of Hungarian Agriculture? Results and Lessons of a Visitors' Survey

The poll lasted from March till the end of December 1996. During this period 2500 questionnaires were distributed among the visitors and 504 of them returned. Factors investigated were: composition of the visitors (by sex, age, school attendance, profession, place of residence); visiting habits and ideas conceived of the museum (eg. Where have you heard of the museum? Have you ever been here before? How much time have you spent here? Have you bought anything in the museum shop? etc.); efficiency of the exhibitions; the visitors' demands and their opinion of the services rendered (eg. What kind of temporary exhibitions would you like to see? What did you like most? What did you dislike? etc.).

Based on the result of the survey the question in the title can be briefly answered as follows: majority of the visitors was between 20-39 years of age (46.4%), women (58.4%), graduated of higher education (34.7%), intellectual workers in the field of the humanities (18%), or other brain-workers (17.5%), living in Budapest (38.3%). Outstandingly high was the percentage of schoolchildren and those declaring themselves students (35.8%).

The picture, naturally is much more complex. A part of the results were examined in various connexions, compare with socio-economic indices. Positive answers to some of the questions were combined to compute and index of approval.

*Lakóhely szerinti megoszlás*nál rákérdeztünk Budapestre (azon belül a kerületre) és a megyére, valamint külön kitölthető volt a település neve is. Legtöbben budapestiek (75,4%), az ország más részéből érkezett a látogatók 24,6%-a, ezen belül a legmagasabb a Pest megyeiek aránya.

A válaszadók relatív többsége (35,8%) tanuló; közel azonos arányú a humán értelmiségiek (18%) és az egyéb szellemi alkalmazottak (17,5%) aránya. Legkevesebben mezőgazdasági fizikainak vallják magukat (0,5%).

Hallott-e már régebben a múzeumból? Ha igen, honnan? Erre a kérdésre a megkérdezettek 95,8% igennel válaszolt, közülük kiemelkedő (36%) az „ismerőstől” válasz, ezt követi az egyéb

kategóriából a „régóta ismerem már” (16,3%), majd következnek a „rádió” (18,1%), a „televízió” (8,7%). A választható felsorolásból 4% jelölte a sajtót, mint hírforrást.

Először jár Ön a Mezőgazdasági Múzeumban? kérdésünkre a válaszadók 24,9%-a felelt igennel, míg látogatóink zöme (58,1%) legalább három alkalommal volt már múzeumunkban.

Legutoljára mikor járt itt? A válaszadó látogatók egyharmada (33,9%) egy éven belül, jelentős még az egy-két éven belül visszalátogatók aránya is (25,3%). A látogatók abszolút többsége (82,7%) egyéni látogató. Jelentős még az iskolai csoportok száma (11,9%). A válaszadók többsége (44,9%) családjával együtt érkezett, 16,2% barátaival, alacsony azok száma, akik egyedül érkeztek (5,9%).

Nézzük, hogy mik azok a konkrétumok, amelyek a múzeum felkeresésére ösztönözték a látogatókat. A nyílt kérdésre adott 24 féle választ tipizáltuk, és 5 csoportba soroltuk. Ismeretszerzés céljából kereste fel a múzeumot a válaszadók 44,2%-a, valamely állandó kiállítás megtekintése végett érkezett 25,2%, oktatási program volt a látogatás konkrét célja 17,7% esetében, s közel azonos azok aránya, akik valamely meghatározott időszaki kiállításunk megtekintése miatt érkeztek (6,6%), vagy az épületek voltak kíváncsiak (6,2%).

Ön milyen gyakran jár múzeumba? kérdésünkkel a múzeumba járás szokását kívántuk feltárni. A válaszadók abszolút többsége (51%) évente 1-2 alkalommal jár múzeumba, őket követik 26,4%-kal az évente 5-7 alkalommal járók, és jelentős azok aránya is, akik havonta egy alkalommal járnak múzeumba (10,2%), ennél sűrűbben, havonta 2-4 alkalommal jár 3,7%, a másik véglet (2-3 évente) 8,6%.

Melyik múzeumban volt és milyen kiállítást látott legutoljára? A válaszadók 87 múzeumot soroltak fel, abszolút többségük (75,8%) budapesti múzeumban járt utoljára, 21,5%-a vidéken.

A kiállítás címe vagy témája kérdésünkre 57 kiállításcímet, illetve témát jelöltek meg, legnagyobb arányban a Magyar Nemzeti Múzeum „Honfoglalás” kiállítását (21,5%), a válaszadók relatív többsége (44,9%) „történeti” kiállítást nézett meg, 17% „képzőművészeti”, 8,5% „iparművészeti”, 6,8% „mezőgazdasági-néprajzi”, 1,7% „természettudományi”, 21% „egyéb” kiállításon (foto, hologram stb.) volt.

A legutoljára látott kiállításnál rákérdeztünk az időpontra is, és a kapott dátumokat hét csoportba soroltuk. A relatív többség (33,6 %) egy hónapon belül látta a kiállítást, 1-3 hónap között 27,4 % (tehát a válaszadók 61 %-a negyedévente jár múzeumba!), 3-6 hónap között 13,8 %, legalacsonyabb (0,8 %) a 2-3 évet jelölők aránya, valamint a 3 évnél régebben látogatóké (1,6 %).

Hogyan nézné meg szívesebben a kiállításokat? kérdésünknel a válaszadók 52,1 %-a önállóan nézné meg a múzeumot, 19,4 % választotta a tárlatvezetést, 18,5 % a katalógus segítségével történő tájékoztatást, 9 % pedig a magnós tájékoztatást.

Az Ön számára elég információt nyújtottak a kiállításban látottak? A kérdésre válaszolók 88,1 %-a elégedett volt, csak 11,9 % volt elégedetlen, 4 % nem válaszolt. A „nem” választ adott látogatóknál kértük, írja le, hogy mit hiányolt? 55 látogató fejtette ezt ki (ez a megkérdezettek 10,4 %-át jelenti), s tőlük 19 féle véleményt ismertünk meg, melyeket 4 csoportba soroltunk. A nemmel válaszolók 63,5 %-a kevesli a feliratokat, ill. azok információs értékét (ők az összes megkérdezett 6,6 %-át jelentik), 17,3 % (a megkérdezettek 1,8 %-a), elégedetlen a szolgáltatásokkal – szóbeli tájékoztatást, közvetlen emberi kapcsolatot hiányoltak – 13,5 % többet szeretne tudni a kiállításokról (1,4 %), 5,8 % pedig többet szeretne tudni a tárgyakról (0,6 %).

A tárgyak kiállítási módjára a válaszadók relatív többsége (43,9 %) jó minősítést adott, 39,2 % nagyon jónak, 15,9 % megfelelőnek tartotta, és csak 0,6 % ítélte rossznak, ill. 0,2 % nagyon rossznak.

Következő kérdésünknel (*Ha lehetősége lenne a kiállítás megtekintése után... 1.: meghallgatni egy előadást, 2. megnézni egy filmet, 3. részt venni egy manuális foglalkozáson, melyiket választaná?*) a abszolút többség (53,7 %) a filmet választaná, 25,1 % részt venne manuális foglalkozáson, 21,3 % pedig előadáson. Figyelemre méltó adatok ezek, hiszen a megkérdezettek 90,2 %-a választott pozitívan a fenti kérdésre.

Volt-e a múzeumban olyan kiállítás vagy tárgy, ami különösen elnyerte a tetszését? A válaszadók 92,8 %-a igennel válaszolt és csak 7,2 %-a nemmel (ők a megkérdezettek 82 %-át ill. 6,4 %-át jelentik). *Ha igen, mi volt az?* nyitott kérdésünknel a megkérdezettek 77,4 %-a (387 fő) 83 féle választ adott, amelyet először négy csoportba soroltunk: tárgy csoportba sorolható a kapott válaszok 49,9 %-a, állandó kiállítás 38,5 %, időszaki kiállítás 4,9 % és minden tetszett 6,7 %-nak.

Kíváncsiak voltunk, hogy a látogatók tetszését elnyert tárgy vagy kiállítás hol található a múzeumban, illetve van-e kiemelkedő, a látogatók által preferált kiállítás. Ehhez alapul kellett vennünk a felmérés idején meglévő állandó és időszaki kiállításainkat, amelyeket 19 csoportba soroltunk. A kapott értékek az alábbiak: a válaszadók 33,8 %-ának döntése a vadászat téma-

körbe tartozik, 9 %-kal következnek a lótenyésztés, 8,1 % az erdő, 26,8 % az általános kategóriához sorolható választ adott. Az időszaki kiállítások közül 2,6 %-nak tetszett a középkori falu, 2,1 %-nak az FTC kiállítás.

Milyen témájú időszaki kiállításokat látna szívesen a múzeumban? kérdésünkkel a látogatói igényeket kívántuk feltárni, amelyek ismeretében határozottabban és tudatosabban alakíthatnánk kiállítás-politikánkat. A kérdés fogadtatására jellemző, hogy 188 válaszadó 90 témát javasolt. Ezeket a kezelhetőség érdekében 13 témacsoportba soroltunk. A válaszadók relatív többsége (25,6 %) növénytermesztéssel (dísznövények, erdők-mezők virágai, gyógynövények, növénytermesztés, növényvilág) kapcsolatos időszaki kiállítást látna szívesen. Őket követik azok, akik a mezőgazdasági foglalkozások, néprajz (mezőgazdasági munkák – vetés, aratás, szüret – bemutatása, mezőgazdasági szakmák, ősi mezőgazdasági foglalkozások, népszokások bemutatása, kender, len feldolgozása, szövés, fonás) iránt érdeklődnek jobban (13,7 %). Azonos (10,3-10,3 %) az érdeklődés a madarak, a vad- és ősszallatok, valamint a természetvédelem iránt (pl. madarak élete, vadállatok, ősszallatok, ragadozók, természetvédelem, környezetvédelem, állatvédelem stb.). Jelentős az érdeklődés más országok mezőgazdasága (8,5 %), a háziállatok (7,7 %) és a vadászat (6,8 %) témakörök iránt is.

Mennyi időt töltött(ek) a múzeumban? kérdésünkkel megadott értékekből lehetett választani. A válaszadók relatív többsége (33,1 %) két órát töltött a múzeumban (véleményünk szerint is ennyi idő szükséges az összes kiállítás áttekintésére, azaz ez optimális időtartam a múzeumlátogatásra), egy órát töltött a válaszadók 23,8 %-a, másfél órát 22,1 %, két és fél – három órát 15,2 % és alacsony azok száma, akik fél óránál kevesebbet (1 %), ill. három óránál többet (4,8 %) töltöttek a múzeumban.

Ezen idő alatt melyik kiállítást nézte meg? kérdésünkkel adott válaszok szerint legmagasabb a látogatottsága (23,8 %) a Vadászat kiállításnak, 13,8 % nézte meg a Halászat kiállítását (ezek egymás mellett vannak), azonos arányú (12,7%-os) a Sertésenyésztés és a Lótenyésztés története kiállítások látogatottsága, 10,1 % a Honfoglalás és a kora Árpád-kor háziállatai kiállítás látogatottsága. Az utóbbi 3 kiállítás szintén egymás mellett van, ill. azonos látogatói útvonalba esik. A többi kiállítás látogatottsága 10 % alatti.

Ilyennek képzelte a múzeumot? kérdésünkkel 73,6 % igennel válaszolt, 3,2 % nemmel, nem képzelte el 15,8 %, mást várt 5 %.

Véleménye szerint a belépőjegy ára a múzeumban...? kérdésnél 5 válaszlehetőség volt a nagyon drágától a nagyon olcsóig. A többség szerint (58,8 %) a belépőjegy ára elfogadható, olcsónak tartja 22 %, nagyon olcsónak 10,8 %, drágának 2,3 % és nagyon drágának 1,5 %.

Mi tetszett Önnek a legjobban a múzeumban? kérdésünkre a megkérdezettek 73,8%-a (369 fő) 49 féle választ adott, ami sokszínű képet mutat. Felsoroltak tárgyat, kiállítást, épületrészletet, programot stb. Fentiek alapján a kapott válaszokat 8 csoportba soroltuk. A válaszadók legnagyobb részének (31 %) minden tetszett, ezután következnek (28,8%) azok, akik állandó kiállítást neveztek meg (itt is kiemelkedő a vadászati és az erdészeti kiállítás iránti érdeklődés), 12 % nevezte meg az épületet vagy annak valamilyen részletét, 10,1 %-nak tetszett a kiállítások rendezése, 7,9 %-nak enteriőr vagy tárgy nyerte el a tetszését, 6 % sorolt fel szolgáltatást – pl. tiszta környezet, új pihenő-olvasó rész, régi újságmásolatok a lapozókban stb. –, 4,1 % jelölt meg időszaki kiállítást és 0,3 % programot.

Mi nem tetszett Önnek a múzeumban? kérdésnél 20 % 58 féle választ adott, legnagyobb részüket (29 % – ők a megkérdezettek 5,8 %-a) a szolgáltatásokkal volt elégedetlen (pl. nincs szeméttároló, rossz a világítás, hideg van stb.), 12 % a kiállítási információkkal (pl. a tárgyakról több információt igényelne, kevés az útbajazító tábla, stb.) és ugyanennyien a tárgyakkal (több szemléltető tárgyat, több preparátumot szeretne látni, a gombák nem élethűek, stb.). A válaszadók 14 %-a valamilyen kiállítást hiányolt (pl. zárva volt a borászati kiállítás, fogadás miatt zárva volt az emelet, stb.), időszaki kiállítás nem tetszett a válaszadók 11 %-nak, a kiállítások rendezése nem tetszett 10 %-nak (főbb kifogások: csak a vizualitásra épít, kevés a kiállított anyag, kevés a működtethető berendezés stb.). Elégedetlen az épület állagával 6 % (az épület nem korszerű, állaga elhanyagolt, festése pereg stb.) és 6 %-ot az egyéb kategóriába soroltunk.

Összefüggések vizsgálata. a./ A nemek szerinti megoszlás és a lakóhely közötti összefüggést vizsgálva az derül ki, hogy a válaszadó látogatók közül a budapestiek abszolút többsége nő (62,6 %), a férfiak aránya 37,4 %. Valamivel több a Pest megyei férfi (39,3 %), de itt is a nők vannak abszolút többségben (60,7%). A más megyékből érkezetteknel az arány hasonló, mint a budapestieknel. Ugyanakkor a válaszadó férfiak abszolút többsége (75,6 %) budapesti, Pest megyei 8,4 % és más megyéből érkezett 16 %. Hasonló az arány a nőknél is, a válaszadó nők abszolút többsége (76,1 %) budapesti, Pest megyei 7,8 % és más megyéből érkezett 16,1 %.

b./ Az életkor és a lakóhely közötti összefüggést tekintetében a Pest megyei látogatóink relatív többsége (33,3 %) a 20-29 éves korosztályból került ki, őket követi 30 %-kal a 30-39 éves korosztály. Budapesti válaszadó látogatóink relatív többsége (22,3 %) szintén a 20-29 éves korosztályhoz tartozik, őket követik 21,9 %-kal a 30-39 évesek, majd a 40-49 éves budapestiek 15,5 %, illetve a 60 éves vagy annál idősebb korúak 12,8 %-kal. A 7-14 éves budapestiek 11,7 %-kal szerepelnek a mintában. A budapestiek közül legala-

csonyabb a 10-15 évesek aránya (7,2 %), a Pest megyeiek közül 60 éves ill. idősebb nem szerepel a mintában, más megyéből pedig az 50-59 éves korosztály részvétele a legalacsonyabb (5,3 %).

c./ *Az iskolai végzettség és a lakóhely közötti összefüggés* szempontjából a budapesti válaszadó látogatók relatív többségének (38,3 %) főiskolai vagy egyetemi végzettsége van, 29,1 % rendelkezik középiskolai végzettséggel, alacsony a középiskolások (3,8 %), jelentős az általános iskolások (9,8 %), valamint a felsőoktatási intézményben tanulók aránya (9,1 %). Pest megyei látogatóink relatív többsége (40 %) középiskolai végzettségű, jelentős a főiskolát, egyetemet végzett aránya (30 %). Középiskolai tanuló nem szerepel a mintában. Azonos a szakmunkásképzőt végzettek és a még felsőoktatási intézményben tanulók aránya (10-10 %). A más megyékből érkezők közül a relatív többség középiskolai végzettségű (29,8 %), őket követik a felsőfokú végzettségűek (22,8 %) és a felsőoktatási intézményben tanulók (17,5 %), legalacsonyabb a 8 általánost végzettek, valamint az alsó tagozatos általános iskolások aránya (1,8 %), jelentősebb viszont a 6-7 osztályosoké (10,5 %).

d./ *A foglalkozási státusz és a lakóhely közötti összefüggés:* a budapesti látogatók abszolút többsége (51,6 %) értelmiséginek ill. szellemi alkalmazottnak vallja magát, ebből 18,3 % humán értelmiségi, 12,8 % műszaki értelmiségi, 20,5 % pedig egyéb szellemi alkalmazott. A mintában szereplő mezőgazdasági fizikai munkások 9 %-a, a háztartásbeliek 2,7 %-a, az ipari szakmunkások 3,2 %-a és az ipari betanított munkások 5 %-a budapesti lakos. Jelentős a budapesti tanulók aránya (28,3 %), de a tanulók abszolút többsége más megyéből érkezett (54,3 %). A Pest megyéből és más megyéből érkezetteknek egyaránt jelentős és megegyező a humán értelmiségiek, valamint a szellemi alkalmazottak aránya (17,9 %, illetve 13 %).

Tetszési index. 8 kérdésre adott pozitív válaszokból alakítottuk ki tetszési indexünket. Az alábbi 8 változót vettük figyelembe: akik ötnél többször jártak a múzeumban (37,4%), akik úgy ítélték meg, hogy a kiállításban látottak elég információt nyújtottak (84,6%), akik a tárgyak kiállítási módját nagyon jónak (38,6 %), illetve jónak ítélték (43,2%), akik szerint a tárgyakhoz mellékelt információ megfelelő volt (77,2%), akik az itt látottakat valamilyen módon tudnák hasznosítani (60%), akiknek valami különösen elnyerte a tetszését (82%), akik elégedettek voltak a múzeumi szolgáltatások színvonalával (85,6%), akiket segített valaki az eligazodásban (72,6%).

A megkérdezett látogatók abszolút többségének válasza (53,4 %) a nagyon tetszett kategóriába került, inkább tetszett 21,4 %-nak, kifejezetten tetszett 10 %-nak, kevéssé tetszett 7,8 %-nak, tetszett 7,4 %-nak. A nagyon tetszett kategóriába kerültek között a nők vannak abszolút többségben (63,2 %), a férfiak abszolút többségének kevéssé tetszett a múzeum (59 %). A tet-

szési index a nemek közötti megoszlásban majdnem a két szélső póluson helyezkedik el.

Az életkor és a tetszési index összefüggései. Akik kevéssé tetszett minősítést adtak, azok relatív többsége (30,8 %) a 20-29 évesek közül került ki, míg a kifejezetten tetszett kategória relatív többsége (22%) 30-39 év közötti válaszadó.

Az iskolai végzettség és a tetszési index összefüggései. Akik kevéssé tetszett minősítést adtak, azok relatív többsége (43,6 %) a főiskolát, illetve egyetemet végzettek közül került ki, akárcsak a nagyon tetszett és a kifejezetten tetszett kategóriák relatív többsége (33,3 % ill. 55,1 %).

A nagyon tetszett kategóriát választók foglalkozás szerinti sorrendje:

I. Tanuló	34,6 %
II. Egyéb szellemi alkalmazott	20,8 %
III. Humán értelmiségi	17,3 %
IV. Műszaki értelmiségi	9,1 %
V. Ipari betanított munkás	4,0 %
VI. Ipari szakmunkás	3,5 %
VII. Háztartásbeli	1,7 %
VIII. Mezőgazdasági fizikai	0,0 %

Amikor az *Először jár-e a múzeumban, illetve már többször volt* kérdésekre adott válaszokból képzett tetszési indexet nézzük, érdekes megállapításra jutunk: közel azonos a tetszési indexe azoknak, akik először és azoknak, akik már ötnél többször jártak a múzeumban. Kimagasló ez a szám azoknál, akik másodszor jártak a múzeumban és némi csökkenést mutat a harmadik-negyedik alkalomnál.

A látogatás konkrét célja és a látogatás gyakorisága közötti összefüggések. A válaszok (a megkérdezettek 44,8 %-a) elemzésénél az alábbiak derültek ki: akik először jártak a múzeumban, azoknak az abszolút többsége (64,6 %) ismeretszerzés céljából kereste fel a múzeumot, s ugyanez vonatkozik azokra, akik második (53,2%), illetve harmadik-negyedik (37,8 %) alkalommal jártak a múzeumban. Az ötnél több alkalommal itt jártak relatív többsége (45,2%) valamilyen konkrét állandó kiállítás megtekintése miatt jött el, de továbbra is fontos ennek a csoportnak az ismeretszerzés (32,1%).

Más összefüggést nézve: azok közül, akik konkrét oktatási programra érkeztek, a relatív többség (30,8 %) már harmadik-negyedik alkalommal jár a múzeumban, 28,2 %-uk ötnél többször, ők a visszatérő iskolás csoportjaink. A valamilyen időszaki kiállítás megtekintése végett érkezettek 35,7 %-a ötnél többször, 28,6 %-uk második, 21,4 % harmadik-negyedik alkalommal járt a múzeumban. Az épület megtekintése megközelítőleg azonos arányban vonzza a látogatókat.

A Vásárolt-e valamit? és Mit vásárolt? kérdésekre adott válaszok összevetése a szocioökonomiai mutatókkal. A válaszadók abszolút többsége (67,5 %) nem vásárolt. A nők nagyobb arányban vásároltak (36,5 %) mint a férfiak (26,8), de arányuk is magasabb a mintában (59,3 % illetve 40,7 %).

Életkor szerinti megoszlás alapján legtöbbet az 50-59 évesek vásároltak (50 %), őket követik a 30-39 évesek (45,5%), legalacsonyabb a 15-19 évesek vásárlási aránya (24,5 %). Ez a kép így kicsit meglepő, hiszen az 50-59 évesek csak 6,8 %-ban képviseltetik magukat a mintában s ők az igennel válaszolók 10,5 %-át jelentik, míg a 30-39 évesek 21,5 %-a szerepel a mintában s ők az igennel válaszolók 30,1 %-át jelentik, tehát legmagasabb arányban a 30-39 évesek vásároltak. A legkevesebbet vásárlók pedig a 7-14, 15-19 valamint a 60 évnél idősebbek, egyformán 8,5-8,5 %-kal. Az erre a kérdésre igennel válaszolók 44,4 %-a főiskolát, egyetemet, 2,6 %-a 8 általánost végzett.

A válaszadók foglalkozási státusza alapján az igen válaszok aránya magas a szellemi alkalmazottnál (26,6 %), értelmiségiekénél (24,2 %) és a tanulóknál (22,7%); alacsony az ipari betanított munkásoknál, a mezőgazdasági fizikaiaknál és a háztartásbelieknél (mind 1 % alatt).

A Mit vásárolt? kérdésre a megkérdezettek 30 %-a válaszolt. Relatív többségük (47,3 %) képeslapot vett, ezt követi a könyvvásárlás (28 %), majd a kiállítási vezető (13,3 %) s az ajándéktárgy (8%), az egyéb kategóriába sorolt 3,3 %-ot nem elemezzük.

A vásárlások nemek szerinti összehasonlításban: kiállítási vezetőket 55 %-ban nők vettek, 45 %-ban férfiak, képeslapot 70,4 %-ban nők vettek, 29,6 %-ban férfiak, könyvet 71,4 %-ban nők vettek, 28,6 %-ban férfiak, ajándéktárgyat 41,7 %-ban nők vettek, 58,3 %-ban férfiak.

Kiállítási vezetőt legnagyobb arányban (30 %) a 40-49 évesek vettek, semmit a 15-19 évesek. Képeslapot legnagyobb arányban (29,2 %) a 30-39 évesek vettek, legkisebb arányban (5,6%) a 7-14 évesek. Könyvet legnagyobb arányban (32,6%) a 30-39 évesek vettek, legkisebb arányban (4,7 %) a 60 évesek és idősebbek. Ajándéktárgyat legnagyobb arányban (36,4 %) a 30-39 évesek vettek, nem vásároltak a 60 évesek és idősebbek.

Kiállítási vezetőt legnagyobb arányban (57,9 %) a főiskolát és egyetemet végzettek vásároltak, semmit a 8 általánost, a szakmunkásképzőt végzettek, valamint a még tanuló középiskolások. Képeslapot legnagyobb arányban (38,9 %) a főiskolát és egyetemet végzettek vásároltak, nem vásároltak a 6 osztálynál alacsonyabb végzettségűek. Könyvet legnagyobb arányban (53,5 %) a főiskolát és egyetemet végzettek vásároltak, nem vásároltak a 8 általánost végzettek. Ajándéktárgyat legnagyobb arányban (41,7%) a középiskolát végzettek vettek, nem vásároltak a 6-7 osztályosok, a még tanuló középiskolások és a be nem fejezett felsőfokú tanulmányokat végzők.

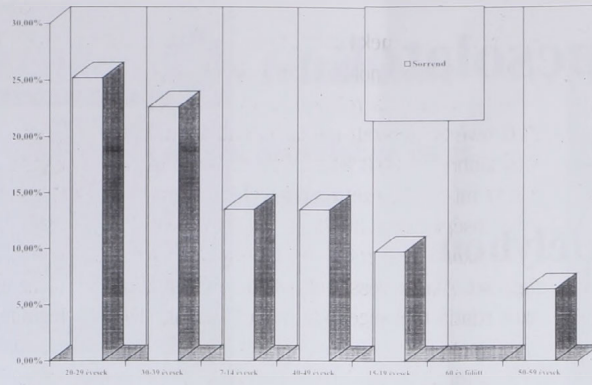
Összegzés. A felmérés eredményeinek ismeretében a címbe feltett kérdésre – *Kik látogatták a Mezőgazdasági Múzeumot?* – röviden az alábbi megállapításokat tehetjük:

A múzeumlátogatók jelentős része 20-39 év

közötti (46,4%), nő (58,4%), aki főiskolát vagy egyetemet végzett (34,7%), humán értelmiségi (18 %) vagy egyéb szellemi alkalmazott (17,5 %), budapesti lakos (38,3 %). Ugyanígy kiemelkedően magas azok száma (35,8%), akik tanulónak vallják magukat.

Látogatóink egyharmada „ötnél több” alkalommal volt már múzeumunkban, általában évente 1-2 alkalommal járnak múzeumba. Többségük egyéni látogató és a családjával érkezett.

A látogatás fő motívuma az ismeretszerzés igénye, de jelentős még a múzeumpedagógiai foglalkozásokon való részvétel is. Legmagasabb a „Vadászat” kiállítás látogatottsága. A válaszadók relatív többsége növénytermesztéssel kapcsolatos időszaki kiállítást látna szívesen.

Tetszési index életkoronként – Graph based on the index of approval

A múzeum szerepének megítélésénél az oktató, nevelő szerepet tartották a legfontosabbnak. Többségük két órát töltött itt „minden tetszett” a múzeumban és elégedettek voltak a kiállítási információkkal. Úgy értékelik, hogy a ka-

pott információk ismereteik bővülésében hasznosíthatóak a legjobban.

Bizonyára sok tényező befolyásolhatja a múzeumok választását vagy elutasítását, egyebek mellett a ma érvényben lévő kultúrpolitika, az egyéni attitűd, műveltség, iskolázottság, vagyoni helyzet, stb. A kapott válaszokat mindezek ismeretében jelzésként kell felfognunk. Egy ilyen felmérés eredményei mindannyiunk számára hasznos segítséget nyújthatnak intézményünk jobb megismeréséhez is. Időszaki kiállításaink tervezésénél, programjaink alakításánál, valamint a szolgáltatások körének bővítésénél figyelembe kellene vennünk ezeket a látogatói igényeket. ■

E számunk szerzői

Balázs György (1951) néprajzkutató, kandidátus főigazgató-helyettes Magyar Mezőgazdasági Múzeum	Földes Emília művészettörténész igazgatóhelyettes BTM Fővárosi Képtár	Kiss Éva (1941) művészettörténész muzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Magyar Károly (1957) régész osztályvezető-helyettes Budapesti Történeti Múzeum	Szvododa Dománszky Gabriella (1947) művészettörténész, kandidátus tudományos titkár Budapesti Történeti Múzeum
Bencze Zoltán (1958) régész, osztályvezető Budapesti Történeti Múzeum	Gajdos Gusztáv (1935) gépészmérnök főosztályvezető Országos Műszaki Múzeum	Koncz Erzsébet (1951) művelődésszervező Budapesti Történeti Múzeum	Michnai Attila (1951) régész, közigazdász újságíró Budapest	Timárné Balázs Ágnes (1948) vegyészmérnök, főtanácsos Magyar Nemzeti Múzeum
Benkő Elek (1954) régész tudományos főmunkatárs MTA Régészeti Intézet	Hable Tibor (1963) régész, muzeológus BTM Aquincumi Múzeum	Kovács Eszter (1967) régész, muzeológus Budapesti Történeti Múzeum	Németh Margit (1944) régész, kandidátus főmuzeológus BTM Aquincumi Múzeum	Vámos Éva (1950) kandidátus főigazgató Országos Műszaki Múzeum
Buzinkay Géza (1941) történész, kandidátus főmuzeológus BTM Kiscelli Múzeum	Horváth M. Attila (1958) régész főmuzeológus Budapesti Történeti Múzeum	Kovács Judit (1953) népművelő főosztályvezető-helyettes Magyar Mezőgazdasági Múzeum	Nyékhegyi Dorottya (1958) régész, főmuzeológus Budapesti Történeti Múzeum	Végh András (1964) régész, főmuzeológus Budapesti Történeti Múzeum
Csók Márta (1953) népművelő muzeumpedagógus Magyar Mezőgazdasági Múzeum	Jeszenkovits Margit (1950) muzeumpedagógus Budapesti Történeti Múzeum	Kővágóné Szentirmai Katalin (1954) rendszergazda BTM Aquincumi Múzeum	Póczy Klára (1923) régész tudományos munkatárs BTM Aquincumi Múzeum	Viga Gyula (1952) néprajzos megyei múzeumigazgató h. Herman Ottó Múzeum Miskolc
Endrődi Anna (1954) régész, PhD főmuzeológus, osztályvezető Budapesti Történeti Múzeum	Kalicz-Schreiber Rózsa (1929) régész tudományos munkatárs Budapesti Történeti Múzeum	Kücsán József (1952) néprajzos, igazgatóhelyettes Soproni Múzeum	Ringer Árpád (1953) régész-geográfus, kandidátus egyetemi docens Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar	Vigh Annamária (1957) történész-szakheraldikus igazgató BTM Kiscelli Múzeum
Fehérvári Géza (1926) orientalista, régész ny. egyetemi tanár London	Kertész Éva (1948) botanikus, főmuzeológus Munkácsy Mihály Múzeum Békéscsaba	Lengyelne Kurucz Katalin (1959) népművelő BTM Aquincumi Múzeum	Schwarz Katalin (1944) könyvtáros, történész könyvtárvezető Budapesti Történeti Múzeum	Zsidi Paula (1952) régész, PhD igazgató BTM Aquincumi Múzeum
Fitz Péter (1950) művészettörténész igazgató BTM Fővárosi Képtár	H. Kérdő Katalin (1950) régész, főmuzeológus BTM Aquincumi Múzeum	Lorányi Judit művészettörténész főmuzeológus BTM Fővárosi Képtár	Szirmai Krisztina (1943) régész, főmuzeológus BTM Aquincumi Múzeum	

Barabás-kiállítás Erdélyben

Szvoboda Dománszky Gabriella

Jólszervezett rendezvénysorozattal emlékeztek meg a szülőföld, Erdély szakemberei Barabás Miklós (Kézdimárkosfalva, 1810 – Budapest, 1898) halálának századik évfordulójáról 1998. július 19–22-ig Sepsiszentgyörgyön, valamint a művész szülőfalujában. A két kiállítást tudományos tanácskozás követte, majd a hivatalos szervek megemlékezéseinek sora. A bemutatott képanyagot romániai és magyar múzeumok gyűjteményei adták, néhány erdélyi közintézmény és magángyűjtő.

A szervezés kiterjedt mind Magyarországra, mind Romániára, közelebbről Budapestre és Bukarestre, csakúgy mint a mester munkássága is egykor.

Elismerés illeti Jánó Mihály művészettörténészt, akitől a megemlékezés ötlete és koncepciója származott, és aki akadályt nem ismerve megvalósította a rendezvényt. Kiváló idea volt a román és a magyar államelnökök feleségeinek, Nadia Constantinescunak és Gönc Zsuzsannának fővédnökül való felkérése. A két hölgy nagy örömmel és felelősségtudattal látta el feladatát. A rendezvényre több mint tíz tagú magyar szakembergárda utazott ki, és ott volt a korszakkal foglalkozó román művészettörténészek jó része is.

A kiállítások helye a Kós Károly által tervezett sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum gyönyörű épülete volt. Elsőként a „Negyvennyolcasok Barabás Miklós könyvmatain” című litográfiai összeállítást láthattuk, jórészt a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum anyagából. Ám a fő látnivaló a múzeum összes termeit elfoglaló „Barabás Miklós Emlékiállítás” című reprezentatív tárlat képezte, amelyhez hasonló összeállítás a festő szülőföldjén még nem volt. Megnyitására László Gyula professzort kérték fel, ő sajnos a rendezvényre való utazás közben elhunyt. Ez a szomorú esemény rányomta bélyegét az egész rendezvényre, a megemlékezések minden esetben László Gyulának is szóltak. A kiállítást így román részről dr. Dan Grigorescu akadémikus, magyar részről pedig dr. Rózsa György nyitotta meg. Másnap zajlott le a tudományos konferencia, végül a résztvevők közösen megkoszorúzták a festő szobrát Kézdimárkosfalván. A falu apraja-nagyja jelen volt, és úgy tűnt, igen számontartják és megbecsülik nagy szülőjüket.

Barabás Exhibition in Transylvania

Hungarian and Roumanian art historians organized a large-scale commemoration event on the hundredth anniversary of the famous painter Miklós Barabás's death in July 1998 at Sepsiszentgyörgy, the main patrons of which were the wives of the two countries' presidents. Two exhibitions of materials from the museums of Budapest, Bucharest, Transylvania and some private collectors were also opened.

Barabás was born in Transylvania in 1810, began his career in Bucharest, but the greater part of his life he spent in Budapest. This gives the reason that both countries' researchers deal with his life-work. On the conference organized parallel with the exhibitions they could listen each others' papers and results.

Barabás, the representative of the 'biedermeier' and national painter of the 19th century depicted both the élite of Bucharest and later the citizens of Pest. As the first new style bourgeois painter he formed his career independently of Maccenasés. During his long life he painted nearly all of his outstanding contemporaries and left behind about 5000 works of art.

A kiállítás 180 művet sorakoztatott fel, közöttük több mint 60 a Nemzeti Galéria anyagából származott. Budapestről főleg olyan műveket kölcsönöztek, amelyek Erdélyhez, Romániához kapcsolódnak. Nagy öröm volt látni ezek mellett számos ismeretlen vagy eddig elveszettnek hitt, lappangó erdélyi képet, pl. a publikálatlan székelyudvarhelyi tanárportrék sorát. A válogatás jól követhetően tárta elénk azt a szakmai gyarapodást, amit az ifjú mester pályája indulásakor végigélt Erdélyben. Majd izelítőt láthattunk az életmű első kiemelkedő együtteséből, a remek bukaresti arcképekből. Láthattuk az 1833-ból való a sepsiszentgyörgyi Király Ferenc tisztartó és felesége arcképet (Sepsiszentgyörgy, mgt.). Az 1837-ből származó nagyszebeni férfitörtré (Brukenthal Nemzeti Múzeum, Brassó) elképesztő haladást mutat a művész fejlődéséről. Az 1839-es Női portré (Nemzeti Művészeti Múzeum, Bukarest) selyem-tafota ruhaujjainak, csipkegallériának megfestése meggyőző bennünket erről. Örömmel láttuk az 1839-ből származó Wesselényi Ferenc arcképet, (erdélyi mgt) amellyel a 40-es évek nagyszerű arcképsorozata in-

dul. Bethlen Jánosné portréja (erdélyi mgt) viszont a realizmus kibontakozását előlegezi. Barabás művészetének fénykora a 40-es évek, ebből az időből a Százéves Pólyáné (Arad Megyei Múzeum, Arad) képét látjuk. A késői évekből főként hivatalos portrékat válogattak a rendezők, amelyeket kiegészít a litográfált közéleti portrék gazdag együttese. Intimebb a magánmegrendelésre készült gr. Teleki Sámuel és felesége portrédárja (1881–82, Unitárius püspökség, Kolozsvár), Barabás remek „házaspár portréi”-nak egyike. Végül láthatjuk Dálnoki Gaál Miklós arcképet, 1887-ből (erdélyi mgt).

Csak sajnálni lehet, hogy nem volt lehetőség több kép begyűjtésére, mivel még mindig élnek a magángyűjtők körében azok a félelmek, amelyek megakadályozzák, hogy nyilvánosan bemutassák a tulajdonukban levő alkotásokat. Úgy tűnik az életmű elenyésző töredéke került gyűjteménybe. Murádin Jenő a katalógusban keserűen taglalja a művészi alkotások sorsát a XX. század során. A jövő kutatóira vár a szerte Erdélyben lappangó Barabás képek feltárása és az ábrázolt személyek azonosítása.

A kiállításához kapcsolódó konferencia nem foglalkozott Barabás művészetének értékelésével, inkább művelődéstörténeti jelleget mutatott, különösen a román és erdélyi kollegák felszólalásai tekintetében, amelyek éppen ezért különösen izgalmasak voltak. Az eseményeket színvonalas kivitelezésű katalógusok, meghívó és szép plakát kísérte, valamint új kiadásban jelent meg az Önéletrajz csorbítatlan szövege is Murádin Jenő gondozásában.

Mint már említettük, a megemlékezés amiatt, hogy Barabás majd egy évig Bukarestben dolgozott, a tudományos jelentőségen túlmutató eseménnyé nőtte ki magát. A románok nemzeti művészetük részének tekintik Barabás munkásságát, hasonlóképpen mint mi mondjuk Maulbertsch sümegi freskóit. A konferencia tanulsága szerint ezzel mi nem lettünk szegényebbek.

Az évforduló ürügyén a két nemzet tudósai bebizonyították, képesek a közös munkára és komoly érdeklődéssel fordulnak egymás felé, például szolgálva másoknak is.

Lásd még a borító 2. oldalán – See also Cover 2.

Magyar és argentin alkotók és feltalálók

A Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége és az Országos Műszaki Múzeum kiállítása Buenos Airesben, 1998. június 17-28.

Vámos Éva – Gajdos Gusztáv

Az MTE SZ számos szervezet támogatásával kiállítást rendezte „Magyar és argentin alkotók és feltalálók (Fedezd fel Magyarországot - tudomány, technika, kultúra, oktatás)” címmel. A forgatókönyvet Gajdos Gusztáv, az Országos Műszaki Múzeum fősztályvezetője írta, a szervezés és rendezés munkái dr. Vámos Éva főigazgatóra hárultak.

A kiállítás az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulója alkalmából mutatta be az elmúlt 150 év híres magyar technikai és természettudományos alkotásait, némileg az előzményekre is kitérve. Szólt Segner János Andrásról (1704–1777), a Segner-kerék és a gíroszkóp feltalálójáról; Kempelen Farkasról (1734–1804), a sakkozó automata, a vakok írógépe és a beszélőgép megalkotójáról; Petzval Józsefről (1806–1901), az első fényerős portré-objektív megalkotójáról. Külön tabló mutatta be gróf Széchenyi Istvánt (1791–1860) mint a nemzet „szervezőjét” és „építőmesterét”. XIX. századi nagy iparfejlesztőink közül Ganz Ábrahám (1814–1867) a kéregöntés bevezetője az európai szárazföldön; Mechwart András (1834–1907) a Ganz vállalat világcéggé szervezője; Puskás Tivadar (1844–1893) mint a telefonhírcső megalkotója szerepeltek a sorban.

Bemutatta a kiállítás Eötvös Lorándot (1848–1919), a gravitációs tér kutatóját, a torziós inga és a forgómérleg megalkotóját; Neumann Jánost (1903–1957), az elektronikus számítógépek atyját Bay Zoltánt (1900–1992), a holdradar megalkotóját, Kármán Tódort (1881–1963), az aerodinamika tudósát, Szilárd Leót (1898–1964), az atom-bomba kidolgozóját, a béke szószólóját Jendrassik Györgyöt (1898–1954), a vasúti dízelmotor és a gázturbina fejlesztőjét. A hangos film és a televízió két nagy úttörőjét, Tihanyi Kálmánt (1897–1947), az „ikonoszkóp” feltalálóját és Mihály Dénest (1894–1953), a „telehor” megalkotóját.

A XIX. és XX. fordulójának nagy magyar alkotói közül még a világ első porlasztójának két feltalálója, Csonka János (1852–1939) és Bánki Donát (1859–1922); az első transzformátorok megalkotói és erőművek tervezői, Bláthy Ottó Titusz (1860–1939), Zipernowsky Károly (1853–1942) és Déry Miksa (1864–1938); a nagyvasúti villamos vontatás úttörője, Kandó Kálmán (1869–

Hungarian and Argentinian Inventors. Exhibition by the Alliance of Technical and Natural Sciences Associations and the Hungarian Museum for Science and technology in Buenos Aires

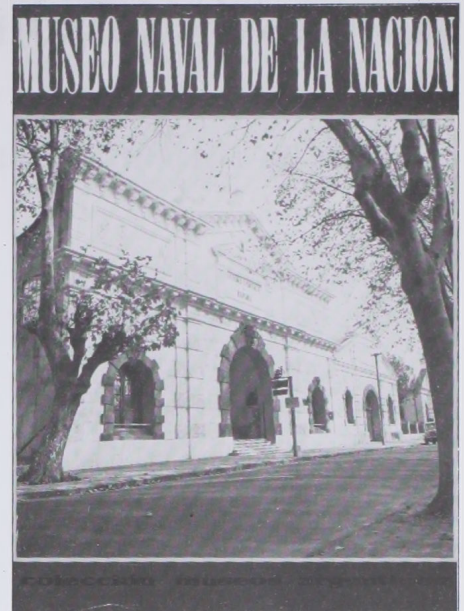
In June, 1998, the exhibition “Hungarian and Argentinian inventors (Discover Hungary – science, technology, culture, education)” was organized in Buenos Aires, on the occasion of the 150th anniversary of the 1848–49 Hungarian revolution and War of Independence presented the major achievements and most outstanding inventors in the field of technology and the natural sciences. It also offered a profile of the organizations which participated in creating the exhibition. The Hungarian section was complemented by an Argentinian one.

1931) és Bródy Imre (1891–1945), a kripton töltésű izzólámpa feltalálója szerepeltek.

Önálló rész foglalkozott azokkal a magyar tudósokkal és alkotókkal, akik közvetlenül kapcsolódtak a 150 évvel ezelőtti eseményekhez (Görgey Artúr, a vegyész és hadvezér; Than Károly, a vegyész és honvéd Herman Ottó; a természettudós és önkéntes; Irinyi János, a robbanásmentes gyufa feltalálója és a honvéd hadsereg nagyváradi löporgyárának vezetője, stb.) Nagy tisztelet övezi Argentinában Czecz János (1822–1904) földmérő és vasútervező alakját, aki Bem József seregében harcolt, majd 1859-ben Argentinában telepedett le, ahol az önálló térképészeti intézetet és a Colegio Militar de la Nación-t (Nemzeti Katonai Főiskola) alapította; Buenos Airesben szobra áll.

Kiemelt helyen foglalkoztunk a magyar Nobel-díjasokkal: Lénárd Fülöp, fizikai díj 1905; Bárány Róbert, fiziológiai/orvostudományi díj 1914; Zsigmondy Richárd, kémiai díj 1925; Szent-Györgyi Albert, fiziológiai/orvostudományi díj 1937; Hevesy György, kémiai díj 1943/44; Békésy György, fiziológiai/orvosi díj 1961; Wigner Jenő, fizikai díj 1963; Gábor Dénes, fizikai díj 1971; Wiesel Elie, béke Nobel-díj 1986; Polányi János, megosztott kémiai Nobel-díj 1989; Oláh György, kémiai Nobel-díj 1994; Harsányi János, közgazdasági Nobel-díj 1994.

Az 51 magyar témájú tabló mellett a „Mil años de tecnología e innovación en Hungría”

Az Argentin Nemzeti Hajózási Múzeum katalógusa
Catalogue of the Argentinian National Naval Museum

(1000 év technika és innováció Magyarországon) című kiadványból is tájékozódhatott a közönség hazánk műszaki múltjáról. Magyarországot és Budapestet idegenforgalmi tájékoztató anyagok, egy számítógépes bemutató és folyamatos videóvetítés segítette elő.

Argentin partnereink közös feltalálónkról, Bíró László Józsefről, a golyóstoll megalkotójáról mutattak be tablókat. Bemutattak jelen argentin találmányokat (eredeti, mozgó, kipróbálható gépekkel); az Escuela del Sol – óvodás kortól az érettségig oktató – tehetséggondozó iskola és az Argentinai Magyar Egyesületek Szövetsége tánc-csoportja és énekkara szerepelt a megnyitón. Táncbemutató és kórusmuzsika a kiállítás időtartama alatt többször szerepelt a rendezvény programjában.

A rendezvénysorozathoz tartozott még az ICOM Argentin Bizottságának ülése, melyen dr. Rónai Iván és dr. Vámos Éva, valamint az Argentinai Magyar Egyesületek Szövetségéé, ahol dr. Havass Miklós, dr. Rónai Iván, dr. Pfeiffer Ágnes, Gajdos Gusztáv és dr. Vámos Éva tartottak előadást.

A sikeres rendezvényt a Recoleta Kulturális Központ jelentése szerint a két hét alatt 30.000 ember látta. Rosarióban 1998. augusztus 20-án, Uruguay fővárosában, Montevideóban 1998. novemberében fogják bemutatni a kiállítást.

A kiállítás folyamatos kapcsolatépítés állomása, amely 1996-ban, a „Bíró László József, a golyóstoll magyar-argentin feltalálója” című kiállítással kezdődött és folytatódik 1999-ben, Bíró László József emléktáblájának avatásával budapesti utolsó lakhelyén, a Cimbalom utcában. ■

Könyv- és folyóiratszemle

A főváros múzeumának szakfolyóiratai

A Budapesti Történelmi Múzeum tudományos munkájának „Jenyomata” a két patinás folyóirat, a *Budapest Régiségei* és a *Tanulmányok Budapest Múltjából* c. periodika. A lapok a Budapest múltjával foglalkozó szakemberek kutatási eredményeit közlik, így a kezdetektől itt publikáltak az Aquincumi Múzeum, majd az egykori Fővárosi Múzeum, napjainkban pedig a Budapesti Történelmi Múzeum mindenkorai munkatársai. A két lap/évkönyv profilja mind tárgyában, mind a vizsgált korszakokat tekintve manapság egyre jobban elkülönül. Az első évtizedekben a Budapest Régiségei (BudRég) történelmi és régészeti tanulmányokat egyaránt közölt, majd 1932-től a *Tanulmányok Budapest Múltjából* (TBM) c. társalap megindítása után a főváros területén folyó régészeti feltárásokra koncentrált. A kezdeteknél a római kor volt előtérben, de a XX. században kiszélesedő középkori és óskori kutatások egyre nagyobb teret kaptak oldalain. A TBM a középkori és újkori történelmi tanulmányokat tesz közzé.

A Budapest Régiségei-t 1889-ben indította Gömöri Havas Sándor régész, a Főváros régészeti szakbizottságának elnöke. A lapalapítás a Fővárosi Közgűlés határozata alapján történt. A lap céljaként „a Főváros területén talált műemlékek és történelmi nevezetességű helyek leírását” jelölték meg. Az elmúlt 110 év alatt több, mint 30 kötetet tettek közzé, megjelenését csak a két világháború és más mostoha körülmények aka-

dályozhatták meg. A szakma legelesebb tudósai azzal indították útjukat a kiadványt, hogy a kiegyezés utáni Magyarország Európához való tartozását hangsúlyozzák.

1930-ban az ekkor már jelentős múlttal rendelkező BudRég mellett szükségesnek tűnt egy párhuzamos sorozat létrehozása, amely kizárólag történelmi feldolgozásokat közöl. Ekkor indult a Székesfőváros Várostarténelmi Monográfiái sorozat, az első évben Schoen Arnold két kötetével, *A budapesti központi városháza* és *A budai Szent Anna templom* címen. Az elmúlt évtizedekben e sorozaton belül 9 önálló kötet jelent meg.

Rövidesen új – másfajta – igény lépett fel: 1932-ben mint a harmadik kötet, megjelent a *Tanulmányok Budapest Múltjából* című folyóirat. A kiadás célját dr. Sipócz Jenő főpolgármester így fogalmazta meg: „Aki pedig a múlthoz akart nyúlni, mindjárt kezdetben a legnagyobb nehézségekkel küzdött, az adatok hiányossága, feldolgozatlansága, rendszertelensége miatt... Ez a könyv az adatgyűjtést szeretné szolgálni...” A Főváros előtt végső célként egy nagy összefoglaló, Budapest történelmét feldolgozó monográfia lebegett, amely – mint tudjuk – az elmúlt évtizedekben meg is jelent. A TBM-et ennek előkészítésére szánták. Köteteiben Budapest történelmére, kultúrájára, művészetére vonatkozó alap kutatásokon nyugvó dolgozatok láttak napvilágot. Az első szám mindjárt tükrözi a fő törekvéseket.

A múzeum kutatási profiljának megfelelően főleg a középkorra és a XIX. századra koncentrált, a publikációk középpontjában a Budavári Palota áll. Az első szerzők Horváth Henrik, Garády Sándor, Bierbauer Virgil, Nagy Lajos voltak.

Amikor a Budapest nagymonográfia készítése erőteljesebben megindult, a kötetek 1963-tól mint a Budapesti Történelmi Múzeum évkönyvei láttak napvilágot. A TBM az utóbbi húsz évben kissé rapszodikusan jelent meg. Sorozatunk legújabb, XXVII., ünnepi száma az elmúlt napokban került az olvasók kezébe, mint a főváros egyesítésének 125. évfordulója alkalmából rendezett reprezentatív kiállításunk katalógusa, *„Egy nagyváros születése”* címen. Az alkalomra való tekintettel e szám a szokásosnál gazdagabb képanyaggal – számos színes fotóval – jelent meg. 17 várostörténelmi, sajtótörténelmi, művészettörténelmi, szociológiai tanulmányt ad közre, valamint a kiállítás tárgyainak katalógusát.

Amint az elmúlt évtizedekben megtapasztalhattuk, sorozataink gyakran váltak egy-egy nagyobb várostörténelmi mű bölcsőjévé, a megjelent tanulmányokból több a későbbiekben nagyszabású monográfiává érlelődött. Reméljük e hagyomány továbbra is élni fog.

Szvoboda Dománzky Gabriella

Lásd még a borító 2. oldalán – See also Cover 2.

ICOM NEWS 1998 Nr. 3., p. 11.

Az Európa Tanács „Az Év Múzeuma” díját 1998-ban a Krasnojarszki Múzeumi Központ (Oroszország, Szibéria) nyerte el. Eredetileg a Lenin múzeum működött ezen a helyen, amit 1991-ben a kultúra és történelem bemutatásának központjává alakítottak át. 1993-ban egy új programot kezdeményeztek együttműködve a helyi mozgalmakkal, csoportokkal és szervezetekkel. Tevékenységük elsősorban abból áll, hogy hatalmas kiállításokat szerveznek Közép-Szibéria múltjáról és jelenéről, más kisebb múzeumokkal közösen. Finanziális nehézségek és a félreeső földrajzi hely ellenére központi jelentőségre tett szert az Orosz Föderációban, mivel az 1991 óta bekövetkezett változásokat szimbolizálja, és kiemelkedő elkötelezettséggel próbál együttműködni az európai múzeumokkal.

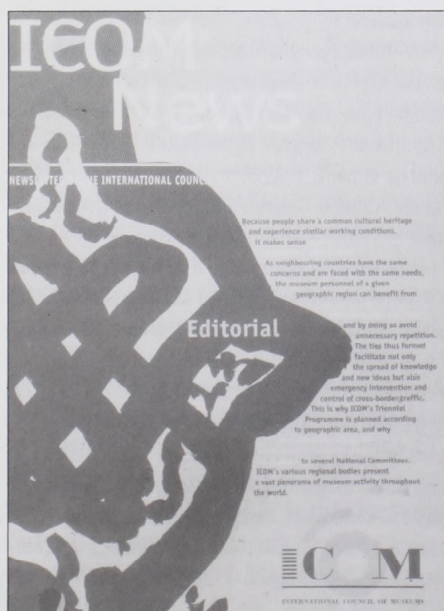
A díj Joan Miró „La Femme aux beaux seins” elnevezésű bronz szobrából áll, amit a díjat elnyerő múzeum egy évig tarthat gyűjteményében. Ezt oklevél és ebben az évben egy 33.000 francia frankról szóló csekk egészíti ki.

MUSEUM AKTUELL ‘98 július, 35. sz. 1208. o.

(Dr. Christian Müller-Straten – a folyóirat kiadójának – kommentárja)

„És még ez is...”

Kenneth Hudson, a European Museum Forum egyik központi figurája és szenvedélyes díjkiosztó egy újabb díjat hozott létre. Most ugyanis a „legjobb” technikai vagy ipari múzeumnak szánja a Micheletti-díjat. Ezévből a svédországi

Smedjebacken-beli Ecomuseum Berslagennek ítélték oda. A zsűri tagjai különösen értékelték az „effective use made of volunteers” akciót, a jelentésből az derült ki, hogy 1200-an vettek részt a múzeum felépítésében. Bárhogy is van, a kifejezést máshogy is lehet érteni.

De nézzük inkább a két régebbi díjat, előbb az Év Európai Múzeuma 1998-as díját. Ismét meglepő döntést hozott a zsűri, mivel a díjat a szibériai Krasznajarszk Múzeumnak ítélték oda. Hát nem azt tanultuk éveken keresztül az iskolában, hogy Európa az Urálig tart? De mit számít ez ma már? Vajon Hudson nemsokára Vlagyivosztokot is Európához csatolja, és Japánt mint a nagy európai kontinens egy felszigetét fogja számon tartani?

Bár a viszonylag új alapítású múzeum még néhány XX. századi darabot is gyűjt, de elsősorban deklaráltan egy modern regionális kiállítóterem funkcióját szeretné betölteni. Ez két ok arra, hogy ne díjazzák.

Az EMYA másik díját ezévből a liverpooli Conservation Centernek ítélték. A videók, inter-

aktív elemek a restaurálást úgy mutatják be, mintha a szakemberek egy múzeumban működnének, holott csak egy központi restaurátorműhelyről van szó. Itt persze felmerülhet a kérdés, hogy a díjat megkapott intézménynél valóban múzeumról van-e szó? Nemrég maga Hudson tette fel a kérdést folyóiratában, hogy mi is egy múzeum? Abban az időben még nem jutott eredményre. Most azonban azok az intézmények amelyek saját meghatározásuk alapján nem akarnak múzeumok lenni, múzeumi díjakat kapnak, azok, amelyek valóban múzeumok – a szócsavaró Hudson lenézően „Collections-Museum”-nak nevezi őket –, díj nélkül maradnak. Mindössze megemlítik őket, vagy egy rövid felsorolás részeként szerepelnek...

Mindent egybevetve: Hudson politikai hangsúlyokat helyez és meglepetést akar okozni. De meglepetései újabb inkább bosszantóak mint kellemesek.

Fordítások Krasznahorkai Kata

CURATOR, Volume 41., Nr. 1., 1998. március, 13–35

A süketek közössége a múzeumi életben

Elana Kaisher

Az Amerikában a Süketek Nemzeti Szövetségének megalakulásától (1880) hosszú telt el az 1973-as ú.n. „rehabilitációs törvényig”, majd az 1990-es „Amerikai fogyatékosok törvényéig”, ami biztosította egyenlő jogait a társadalom életében. Az elmúlt években rengetegen szólaltak fel a kisebbségek hátrányos helyzetének megszüntetése mellett, egyenlő jogok biztosítását kívánva. Ebből a csoportból azonban sokszor kifelejtik a hátrányos fizikai adottságokkal rendelkező embereket, így például a süketeket is. Annak ellenére, hogy az USA-ban 28 millió halláskárosult ember él, ebből 2 millió teljesen süket. Ez is két fő csoportra oszlik, mivel kb. 1-1,5 millió ember vallja magát a süket közösség tagjának, akik számára süket voltak kultúrájuk alapvető meghatározó eleme, és amely kultúrára rendkívül büszkék is. Saját nyelvvel rendelkeznek (American Sign Language–ASL), ami a francia süketnéma nyelvből alakult ki, nyelvtanilag, szintaktikailag is a franciához áll közel. Hiányzik belőle a „lenni” létige, a szórend is más mint az angolban. Ezért az ezen a nyelven érintkezők az angolt mint idegen nyelvet élik meg.

A másik csoport tagjai süketességüket rokkantságnak tekintik, nem járnak el süket klubokba, nem vesznek részt süketek színházi előadásában, stb. A másik probléma, hogy a süketek házaságából csak a gyerekek 10 %-a lesz hallás-

károsult. Így a süketek 90 %-a a halló emberek kultúrájában nő fel, sajátjukat nem mint elsődlegesét élik meg. Ez az egyik oka az oralisták és manualisták közötti ellentétnek. Az oralisták, tehát szájrólolvasók érvei szerint fontos a közvetítők kiiktatása, és így a halló és nem halló emberek kapcsolatának szorosabbra fűzése. Az oralizmus fontos a tanulás szempontjából is, hiszen sokáig a süketek eleve nem járhattak iskolába. Szent Ágoston korában a süketek az egyház szerint nem juthattak üdvösségre sem. A hallók világába való beilleszkedéssel azonban mind a tanulási folyamat mind az elhelyezkedés könnyebbé válik. A Gallaudet Egyetem az egyetlen, ami biztosítja a képzést az óvodától a négy éves felsőfokú iskoláig. A manualisták szerint azonban ez megfosztja őket a saját nyelvüktől, és a számukra idegen angol nyelvet kényszeríti rájuk, ezzel együtt önálló kultúrájukat is háttérbe szorítja.

Egy, a süketek közösségét bemutató kiállítás szervezése azért különösen fontos, mert a halló emberek számára is érthetővé válik felfogás módjuk és az ilyen típusú kapcsolat halló és nem halló emberek között mindkét fél számára hatalmas előnyökkel jár.

1990-ben törvényt hoztak arról, hogy a múzeumokban egyenlő hozzáférhetőséget kell biztosítani a hátrányos helyzetű emberek számára. Természetesen nem a program minden részére, azonban egy alternatív lehetőséget mindenképpen nyújtani kell. A kifejezetten rokkantaknak készült múzeumi program szervezése azonban szigorúan tilos, hacsak nem az egyenlő hozzáférhetőség biztosítására. Az is ellentétes ezzel a törvényvel, ha a hét bizonyos napjain tartanak veze-

tést süketek számára. A határozat kimondja, hogy ha egy süket vezetést szeretne kérni, azt bármikor biztosítani kell. Ezt természetesen csak kevés múzeumban lehet megoldani. Mindezek költségeit a múzeumoknak kell állnia.

Egy kiállítás szervezéséhez a különböző múzeumok másként állnak hozzá. Így például a hadtörténeti múzeumban nem igazán érdemes a süketek történetét bemutatni. A Minnesota Historical Society rendezett ilyen kiállítást. Az adatok felhalmozása helyett a süketek életkörülményeit próbálták felvázolni: bemutatták azt az eszközt, ami lehetővé teszi a telefonálást. De rendkívül lassan megy, a gépet kipróbálhatták a

látogatók is, így képet kaphattak annak frusztráló lassúságáról. Láthattak fényel ébresztő órát és egyéb használati tárgyakat. Dokumentáció szól a süket művészek írásairól, színházi előadásairól, illetve a süket közösség történetéről. A szerző tíz lépést javasol a sikeres kiállítás megszervezéséhez. Előtanulmányokat kell végezni a demográfiai megoszlásról, arról, hogy milyen kulturális vagy egyéb süket szervezetek működ-

nek a környéken. A süket közösségek vezetőivel való megbeszélés során felmeríthető, hogy az orális vagy manuális irányzat van-e túlsúlyban? Törekedni kell mindkettő bemutatására. A múzeumnak előzőleg fel kell vázolnia elképzelését, hogy milyen formában kívánja bemutatni a közösséget, előzőleg meg kell kérdezni, hogy a közösség be akarja-e mutatni saját történetét? Ajánlatos egy tanácsadó bizottság létrehozása,

ahol mind a hallók, mind a süketek minden korosztálya, társadalmi, etnikai, szociális rétege képviselve van. Fontos a kiállítás kellő meghirdetése, figyelemfelkeltés, mert a cél nem az, hogy a süket közösség tagjai nézzék meg egyedül a róluuk szóló kiállítást. A kiállítás köré szervezhetőek egyéb rendezvények is, például közös programok halló és nem halló gyerekeknek.

Museum International Nr. 198, 1998. április-június 16-22.

A luxori ókori egyiptomi múzeum

Luxor városát joggal nevezik gyakran kulturális örökségünk bölcsőjének. Hogyan lehet bevonni az ottlakókat egy régészeti szabadtéri múzeum programjába, mely egyike a legnépszerűbb turisztikai látványosságoknak? Ez volt az a kihívás, aminek a Luxori Ókori Egyiptomi Múzeumnak meg kellett felelnie. A szerző, Madline Y. El Mallah a múzeum főmunkatársa.

A luxori múzeumot 1962-ben kezdték el építeni, 1969-ben fejezték be, majd 1975-ben nyitották meg a közönség számára.

A luxori templomban teljesen véletlenül, talajmintavétel közben III. Amenhotep udvarában akadtak 1989-ben egy olyan leletre, ami egyedi és különleges formában ábrázol számos istent, istennőt és királyt.

Elhatározták, hogy ennek a leletnek egy külön terem biztosítanak. 1991-ben meg is nyitották a teljesen újszerű kiállítást, ahol a megtalált 24 szoborból 16-ot mutattak be. A szobrok minden oldalról megtekinthetők, nem talpazatra, hanem egy emelkedő rámpára állították őket, amit lépcsőn lehet megközelíteni.

A helyi lakosok gyakran úgy érezhetik mintha egy szabadtéri múzeumban élnének. Ezért a múzeum egy oktatási programot fejlesztett ki, ami a

helyi lakosokkal való kapcsolat erősítését célozza.

A program legfontosabb része a havonként megtartott szeminárium, amelyeket rangos egyiptomi régészek vezetnek. A lakosoknak megvilágítják a körülöttük folyó ásatások értelmét és jelentőségét, egyben közelebb hozva őket saját múltjukhoz.

Az előadásokon a különböző témákat több oldalról vázolják fel, ezzel lehetőséget teremtve, hogy a helyiek ne az újságok sokszor ellentmondó híradásaira legyenek utalva.

A program rendkívül sikeresnek bizonyult, mivel a közösség tagjai megtudták, hogy közvetlen közelükben pontosan mi folyik. A múzeum egy másik programot is elindított a gyerekek számára. Múzeumi munkatársakat képeztek ki arra, hogyan kell bánni a különböző korosztályokkal. Az iskolákba ellátogatva is tartanak előadásokat. Mivel Luxorban található az egyiptomi régiségek kétharmada, a múzeum kiállítótermeinek bővítését tervezik és kezdték el. Terveznek egy múzeumi restaurátorműhelyt, és olyan termeket, ahol nagyobb közönség számára előadásokat, szemináriumokat lehet tartani.

Krasznahorkai Kata

Interjú Vörös Gabriellával

Vörös Gabriella (1952) magyar-történelem szakos középiskolai tanárként végzett Szegeden 1976-ban. Egy év tanítás után került a Móra Ferenc Múzeumba. Miközben végigjárta a szakmai „szamárlétra” majd minden fokát, a JATE-n régész-muzeológusi diplomát szerzett. 1983-ban lett a szentesi Koszta József Múzeum igazgatója, ahol 1998. február 16-ig, a Csongrád megyei Múzeumok igazgatójává történt kinevezéséig. Közel tíz éve tanít a JATE Régészeti Tanszékén, az elmúlt tanévtől adjunktusként. Szűkebb szakterülete az Alföld I-V. századi története, egyetemi doktori dolgozatát a késő szarmata temetők elemzéséből írta. Legközelebbi tervei között szerepel a PhD fokozat megszerzése.

– A megyei múzeumigazgatói posztra kiírt pályázat első fordulója eredménytelen volt, te csak a másodikra jelentkeztél. Biztatott valaki?

– Igen. Ezzel együtt nem kis hátorság kellett

ahhoz, hogy nő, mégpedig vidéki nő létemre pályázni merjek olyan elődök, mint Reisner János, Tömörkény István, Móra Ferenc és Trogmayer Ottó egykori székére. Persze, vidék Szeged is, de Szentes, ahol tizenöt éve lakom, a megyei megítélés szerint még sokkal inkább az. Ezt úgy szoktam megfogalmazni, hogy egy múzeum minél távolabb esik Szegedtől, annál kisebbnek látszik... Pedig, csak hogy messzire ne menjek, Csallány Gábor egykori szentesi múzeumigazgató keze alatt óriási eredmények születtek ötven év alatt. Egyébként az egyik ok, amiért megpályáztam a megyei igazgatóságot, az éppen a „vidékiség” volt. Meggyőződésem ugyanis, hogy az eddigieknél sokkal, de sokkal jobban oda kell figyelni a vidéki múzeumokra. Különösen most, amikor terjedőben van az az irányzat, mely szerint ezen intézményeket jobb lenne a megyeiből városi kezelésbe adni. A szomszédos Békés megyében komoly lépések tör-

téntek már ezirányban. Magam a megyei múzeumi szervezet megtartása mellett vagyok, mégpedig a kicsiny, egy-két fős szakembérgárdával rendelkező múzeumok érdekében, amilyen például a szentesi is. Náluk egy régész és egy helytörténész dolgozik, miközben ott van az ország legnagyobb Koszta József-gyűjteménye, valamint komoly néprajzi anyag is. Külön problémát jelent a restaurálás, hiszen az egyetlen munkatárs nem érthet mindenhez... Ha elszakadna a megyei szervezethez kötött „szakmai köldökzsinór”, önálló intézményként sokkal nehezebb lenne az ilyen problémákat megoldani. Ugyanakkor én is vallom, hogy erősíteni, ápolni kell a helyi kapcsolatokat, élesztetni a helybeliek támogatásra, segítőkészségre ösztönző jóindulatát.

– Pályázatodban kiemelt helyen szerepel a jó munkahelyi légkör megteremtése. Ezzel nyilván mindenki egyetért, elméletben...

– Szerintem nagyon fontos, hogy a kollégákat minél több dologba bevonja az ember...

– Szóval te egy demokratikus vezető leszel?

Interview with Gabriella Vörös

Gabriella Vörös (b. 1952) graduated in 1976 as a teacher of history and Hungarian literature at Szeged university. A year later she joined the staff of the Móra Ferenc Museum in Szeged, then acquired a degree in archaology and muscology at the József Attila University. In 1983 she was appointed director of the Koszta József Museum in Szentes, where she worked until her appointment as director of the Directorate of Csongrád County Museums in 1998. For the past ten years she has been lecturing at the Department of Archaeology of the József Attila University. Her main interest is the 1st-5th century history of the Great Hungarian Plain, writing her doctoral dissertation on the Late Sarmatian cemeteries of this region. Her future plans include the acquisition of a PhD degree.

– Igen, és ez már működik is. Kinevezésem óta eltelt fél év. Minden hónapban tartunk egy vezetői értekezletet, ahol előre megbeszélte dolgokat vitatunk meg a vidéki múzeumigazgatókkal, osztályvezetőkkel közösen. Ezekről az összejövetelekről emlékeztetők készülnek, bennük leírva a megjelölt feladatok, a határidők, valamint a felelősök neve... Lehet, hogy kívülről szigorúnak tűnik ez a rendszer, de másképpen szerintem nem működne.

– *Ha jól sejttem, a megyei múzeumigazgató legfontosabb feladata pedig, hogy mindezekhez a megfelelő anyagi háttérrel biztosítsa...*

– A pénz mindenáron való hajkurászásánál szerintem sokkal fontosabb, hogy az ember bizonyos vezetőket, politikusokat oda tudjon állítani egy-egy ügy mellé. Jó példa erre a városokat elkerülő országutak építése. Hiába a sok pénz, ha a Közútkezelő KHT igazgatója vagy az adott város polgármestere nem érezné magáénak a kapcsolódó régészeti kutatásokat, sokkal kevésbé lehetnének mi is eredményesek.

– *Apropó kapcsolatok. A helyi önkormányzatok, főleg így választások előtt, politikai csatározásokatól hangosak. Mennyire kell egy megyei múzeumigazgatónak politikussá is lennie?*

– Legutóbb éppen Szentes ügyében kellett a közgyűlésnek referálnom. Azzal kezdtem felszólalásomat, hogy én nem valamely politikai párt, hanem a múzeumok pártján állok... Engem személy szerint mindeztől elkerült a pártoskodásnak a gondolata is, szerintem a múzeum pontosan az az intézmény, aminek nem lenne szabad, hogy köze legyen a napi politikához. A „múzeumpártiság” pedig azt jelenti, hogy az a meggyőződés éltet, miszerint a múzeumokra igenis elengedhetetlenül szüksége van a társadalomnak. A mi dolgunk, hogy ezt naponta be is bizonyítsuk. Részt veszünk például a Nemzeti Alaptanterv „feltöltésében”, készül Szentesen egy városi olvasókönyv, melynek régészeti fejezeteit őt tanítványom írja. Nagyon fontos feladatulknak tartom, hogy az ünnepi megemlékezések, nevezetesen évfordulók alkalmával is hallassuk hangunkat.

– *Csongrád megyében úgy tűnik, hagyomány lesz, hogy a megyei múzeumigazgató régész. A muzeológia pedig nem csak régészetből áll...*

– Tartozom egy vallomással: nekem személy szerint még szentesi múzeumigazgató koromban kellett ezzel a dologgal megbarátkoznom, bármennyire is nehezemre esett az elején. Szentesen nem volt néprajzos, nem volt művészettörténész, ezért ha tetszett, ha nem, bele kellett tanulnom ezekbe a tudományokba is, természetesen mindig kikérve a szakemberek véleményét. A végén már büszkeség töltött el, amikor egy-egy Koszta József kép bírálatára engem kértek fel. Tehát a felvetésre azt mondom, hogy ilyen múlttal a hátam mögött biztosan képes lesznek a különböző szakmák között valamiféle egészséges egyensúlyt fenntartani.

– *A szakmai kérdéseken túl a megyei múzeumigazgató főnök is, akinek időnként a sarkára kell állnia, hogy bizonyos dolgokat a helyükre tegyen. Ugyanakkor a muzeológia területén nagyon bonyolult feladatnak látszik a teljesítmények mérése...*

– Hál’ Istennek ezen a területen vannak azért előzmények, tehát egyáltalán nem nekem kell mindent kitalálnom, miközben már sok dolgon változtattunk és fogunk is változtatni a jövőben. Nagyon fontosnak tartom, hogy aki többet és eredményesebben dolgozik, az részesüljön nagyobb elismerésben is...

– *Pontosan ebből szoktak a legnagyobb problémák születni...*

– Igen. Van viszont nálunk egy díj, a Tömörkény-díj, melyet a múzeum munkatársai által szavazással kiválasztott három személy közül ad át egynek évente a megyei múzeumigazgató. Komoly elismerése ez a végzett munkának, pénz is jár hozzá. Emellett eddig minden év végén kioszthattunk bizonyos maradvány összegeket, melyek nagyságát valamilyen mechanikus módszerrel állapítottuk meg. Ezen szeretnék változtatni. A differenciálás gondolatát már a munkatársak is elfogadták...

– *A teljesítmény mérésének gondolatkörével kapcsolatos, hogy manapság a legtöbb múzeumban „tűzoltómunka” folyik, éppen mindig a leg-sürgősebb teendőket végezve el. Eközben elmarad a tudományos feldolgozás, a leltározás...*

– A saját házam táján kezdve a söprögetést, azt hiszem, hogy megfelelő szorgalom, időbeosztás és szervezőkészség esetén nem törvénytisztító a nagy lemaradás. Én a múzeumigazgatás mellett féléves tanítók az egyetemen, készülőik között a PhD fokozat megszerzésére, ásatni is szoktam, és egyáltalán nem mellékesen, van még három gyermekem is. Mégis, eddig minden évben sikerült megjelentetnem 2-3-4-5 kisebb-nagyobb tanulmányt, cikket. Ami általában a megyebeli múzeumok helyzetét illeti, a legnagyobb lemaradás a leltározás területén van, de erre a kérdésre nagyon oda akarok figyelni. Az M5 autópálya nyomvonalán folyó ásatásokon ezért azt találták ki a kollégák, hogy az előkerült anyagot azonnal restaurálják és egy azonosító számmal látják el, ami már óriási eredmény.

– *Restaurálás... A múzeumok többsége krónikus kapacitáshiánnyal küszködik ezen a téren...*

– Igen, ez a probléma nálunk is jelentkezik, mert vannak ugyan jó restaurátoraink a megyében, de egy részük éppen főiskolára jár, tehát csak rész munkaidőben dolgozik.

– *Említet pályázatodban, hogy bizonyos vállalkozási tevékenységtől a múzeum sem tarthatja magát távol...*

– Butikok azért nem lesznek az épületeinkben. Régi vágyam viszont egy múzeumi kávézó, a szegedi múzeum épületében lenne is rá hely.

– *És mi a helyzet Pusztaszerrel?*

– Az egy külön fejezet a megyei múzeumok történetében... Az ottani skanzenben szerepel a legszebb néprajzi anyagunk, egy komoly honfoglalás kori kiállításunk, folytatnunk kell az ásatást, miközben az egész együttes egy tőlünk független KHT kezelésében van. Csupán a szakmai felügyelet jogával rendelkezünk, aminél azért többet szeretnék, tekintve a vázolt helyzetet.

– *Megegyi múzeumigazgató lettél szülőföldeden... Személyes pályádon mi jöhet még?*

– Egy tanyai iskola tanítójának vagyok a lánya. Annakidején kintű bizonyítvánnyal kerültem a kiskunfélegyházi gimnáziumba. Érettségi után jött az egyetem, megkaptam a tanári, majd a régész diplomát, és nem volt akkor nálam boldogabb ember. Azután 31 évesen kineveztek a szentesi múzeum igazgatójának, idén pedig megyei múzeumigazgató lettem... Soha sem voltam elégedett olyan értelemben, hogy na ennyi elég, most már nyugodtan hátra lehet dőlni. Én nem készültem múzeumigazgatónak, pláne nem megyeinek, dolgozni szerettem mindig, eredményeket felmutatni. Írtam is a pályázatomban, hogy nem népszerűsége, hanem elismerésre vágyom. Azzal pedig a mi szakmánkban többnyire csak az utókor szokott szolgálni...

Az interjút készítette: Michnai Attila

In memoriam

Búcsú László Gyulától (Kőhalom, 1910 - Nagyvárad, 1998)

Hosszú élete és hirtelen halála megrendítő szimbólumot hordoz: az erdélyi magyarság adta őt a tágabb hazának, és éppen Erdélybe, a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum kiállítás-megnyitójára tartott, amikor Nagyváradon, Szent László városában örökre megpihent. Az a közel kilenc évtized, amelyik eközben lepergett, híven tükrözi a XX. századi magyarság viszonytárságos történelmét.

Visszaemlékezéseiben mindig szót ejtett székely származásáról és arról a gyönyörű erdélyi vidékről, melyet szülőföldjének mondhatott. Nem kellett túloznia, szűkebb pátriája, a Kőhalomtól északkeletre fekvő Erdővidék máig a Székelyföld legvarázslatosabb tája, ahol az elmúlt korok romjaihoz megannyi legenda tapadt, és ahol mindentudó ezermesterek alkotásai – és főként meséi – lobbantották fel a mindenre figyelő, majd mindent kipróbáló és lerajzoló kisgyerek eleven fantáziáját.

Mára történelemmé vált életének súlyos tanulmánya, hogy a nagy ígéretet hordozó székely kisfiúnak idejekorán el kellett kerülnie szülőföldjéről, hogy tehetsége gyors megfojtását elkerülhesse. László Gyula azonban, aki a székely őstörténet felderítésére gyermekkorától készült, e nagy váltásra nem tudatosan, és nem is saját jószántából vállalkozott. A döntést az Erdélyben berendezkedő új román uralom hozta, amelyik hamar bezárta a kőhalmi magyar állami iskolát, idősebb László Gyula tanító úr munkahelyét, aki előbb állását, majd – nem akarván felesküdni az új hatalomra – szülőföldjét is elveszítette. A kiutasított család így lett vagonlakó Szolnokon, utóbb – hosszú ideig – bérlő a pesti Izabella utcában.

Az ezután következő évek László Gyula életében meghatározó jelentőségűek voltak. Édesapja – Pósta Béla ajánlására – a Néprajzi Múzeumban nyert új állást, ahol fia csakhamar atyai barátságba keveredhetett a magyar néprajzkutatás nagy nemzedékével. A múzeumból kölcsönként hazahordott könyvek, folyóiratok és régi képeslapok nemcsak olvasásra, böngészésre voltak alkalmasak, de másik szenvedélyére, az örökös rajzolásra is ösztönzően hatottak. A nyarakat az erdővidéki Székelyszáldoboson, édesapja nevelőszüleinél töltötte, ahol – immár gimnazistaként – olvasmányélményekkel, továbbá Bátky Zsigmond, Viski Károly, Györfly István, Madarassy László és Lajtha László utasításaival felvértezve rajzokkal

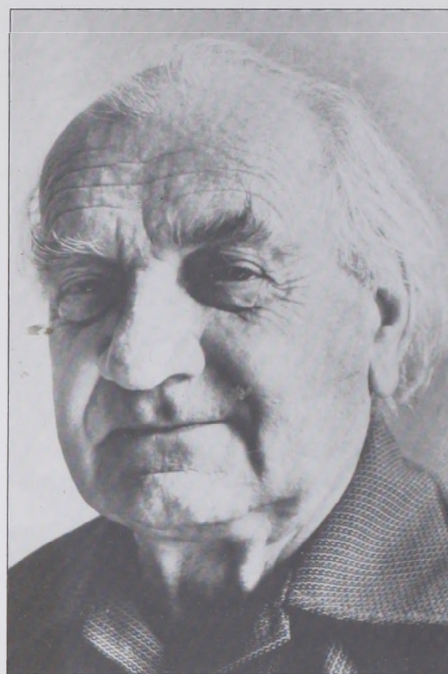
kiegészített gyűjtést is végzett. Mindez azonban – ekkor még – mellékágnak számított tehetsége fővonulatához képest, amelyik pályáját egyértelműen a piktúra felé irányította. Még gimnazistaként kereste fel Szőnyi István festészeti magániskoláját, és 1928-ban, érettségi után – természetesen – a Képzőművészeti Főiskolára iratkozott be, ahol Rudnay Gyula és Csók István tanítványaként rendszeresen hallgatta Lyka Károly művészettörténeti előadásait is.

Amikor, ígéretes főiskolai évek után, komoly ösztöndíjat is nyert Párizs, London, Róma, Firenze és Velence műkincseinek tanulmányozására, aligha lehetett kétséges, hogy a magyar képzőművészet rövidesen tehetséges fiatal festővel gazdagodik. Nem egészen így történt.

Külföldi útjáról hazatérve addigi rajzai meglepetésszerű hirtelenséggel vándoroltak a fürdőszoba kazánjába, ő maga pedig beiratkozott a Pázmány Péter Tudományegyetem ókeresztény régészet–magyar föld régészete–néprajz szakára. Életrajzi írásaiiban e bölcsész évekről kevés szó esik, azt azonban biztosan tudjuk, hogy az élettől duzzadó, a mai és az egykori életet vallató, az egymást váltó nemzedékek törvényét fűrésző fiatalembert nem ejtette rabul a holt tárgyak szenttelen osztályozása. Később is, egész régész pályáját áthatotta az ösztönös tiltakozás a „reálarcheológia” ellen.

Ekkor azonban – 1934-től – László Gyula frissen végzett régészként még gyakornok, majd segédőr a Magyar Nemzeti Múzeumban, ahol az ötvenes évek is elsőrangú Fettich Nándor bevezette az avarkori műtárgyak világába. Gyermekkori szerelme a néprajz iránt, éles szeme és ragyogó formaérzéke egyetemi tanulmányainál is jobban segítette abban, hogy a harmincas évek Nemzeti Múzeumban a nagy avar leleteken úttörő jelentőségű megfigyeléseket tehessen. Sajátos látásmódját, munkamódszerét és stílusát kétségkívül itt, Zichy István főigazgató támogató figyelme mellett alakíthatta ki.

Az 1940-es év László Gyula életében is sorsdöntő volt, és nemcsak azért, mert a bécsi döntés nyomán végre hazakerülhetett Erdélybe. Ekortól nyílt lehetőség ugyanis arra, hogy a harmincas években kibontakozó magyarságtudományi és regionális kutatások elnyerjék a művelésükhöz szükséges szervezeti kereteket. Ahogyan Szegeden megszületett az Alföldi Tudományos

Farewell to Gyula László (1910–1998)

He was on his way to Transylvania, to his homeland, when death suddenly carried away Gyula László, the nestor of Hungarian archaeology. He had been professor at Kolozsvár University and, later, at Budapest University. His books kindled an interest in the archaeology of the Migration period and the Hungarian Conquest period in successive generations of readers. His controversial theories (such as the one of the Double Conquest) did much to advance the research of these periods, as did his activity as a university professor, training successive generations of archaeologists. He infixed his students not with nationalistic passions or a nationalistic nihilism, but with an awareness replete with the love of history that is necessary for studying the past.

Intézet, Pécsen pedig a Dunántúli Tudományos Intézet, úgy jött létre Kolozsvárt, talán leghamarabb, az Erdélyi Tudományos Intézet, párhuzamosan a magyar egyetem visszaállításával. Nemzeti kérdés volt, hogy ezeket az új intézményeket kiváló szakemberekkel lássák el. Immár ezek közé számított a fiatal régész is, aki 1940 őszén már a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem magántanára és a Tudományos Intézet munkatársa volt. 1944-ben – 34 évesen – vehette kézhez nyilvános rendes egyetemi tanári kinevezését, és még abban az évben megjelent máig sokat forgatott főműve, A honfoglaló magyar nép élete. László Gyula életében, ahol szüntelen küzdelmet vívott a líra és az értelem, a 40-es évek a tudomány primátusát hozták: legfontosabb munkái keletkeztek ekkor, melyekben a későbbi ötletek, felvetések előzményei is felfedezhetők.

Történet azonban még valami, aminek jelentőségét és tanulságát nehezen lehetne túlhangsúlyozni. László Gyula tanára maradt a háború

után szerveződött kolozsvári Bolyai Tudományegyetemnek is, ahol az erdélyi magyar szellemi élet újjászervezésében kiemelkedően nagy munkát végzett. Ragyogó és közvetlen előadóként emlékeznek rá akkori tanítványai, közöttük szülei is, akiket a régészeten túlmenően megismertetett a barlangi művészettel, Boticellivel, a művészet lélektanával és a kortárs nagyok műtermével is.

A megfeszített tudós munka jutalma nem is váratt sokáig magára. 1949 nyarán még festményt szignált és tanulmányt dedikált Kolozsvárra, ősszel azonban váratlanul távoznia kellett Romániából. A magyar állampolgárságukat megőrző tanárok sorozatos kiutasítása (a sort Entz Géza zárta 1950-ben) a gyanakvókkal már sejtette a leselkedő véget: a Bolyai Tudományegyetem fennállásának utolsó évtizedébe lépett.

Fagyos levegő fogadta a hazatérő professzort Budapesten is. Ha korábban baloldali szimpatizánsként aposztrofálhatták Kassák Lajoshoz és Szabó Dezsőhöz fűződő kapcsolata miatt, most polgárinak és nacionalistának bélyegezték a külső elvárásokat mindig túlteljesítő kultúrhiatalnokok. Kényszerű patkolópályája a Múzeumi Központba majd ismét a Nemzeti Múzeumba vezette, tanári katedráját csak 1957-ben nyerve vissza. Életét – és a kortárs magyarság sorsát – mindvégig beárnyékolta, hogy e hideg fuvallatok haláláig kísérték. Életművét a Magyar Tudományos Akadémia – akárcsak Balogh Jolán és Entz Géza esetében – még a levelező tagsághoz sem tekintette elégségesnek. Jámbor magyarázatunk szerint azért, mert nem volt a szó szűk értelmében vett tudós, hanem a sokoldalú reneszánsz emberide-

ál egyik utolsó képviselője, akinek zavarba ejtő tehetségéből a művész és humanista gondolkodó mellett régészre és őstörténészre is tellett.

Erdélyben máig élő legenda maradt utána: nincs miért titkolnom, hogy pályaválasztásomban e legendának éppúgy fontos szerep jutott, mint kristálytisztán fogalmazott korai tanulmányainak és akkoriban megjelent, Hunor és Magyar nyomában című, varázslatos kis könyvének.

Mire keze alá kerülhettem, a legutolsók között, már az idős, nyugdíjazásától tartó professzor tanítványa lehettem. Miként az előttünk járók, mi is megtanultuk tőle a temetőelemzés általa kidolgozott módszerét, a nagy családot rendjét, a nyergek és övek jelentőségét, véleményét Kovrat fiairól, a kettős honfoglalásról, a nagyszentmiklósi kincsről és a Szent László legendáról. Tőle és az ő felismerései nyomán tudhattuk meg, hogyan használták a népvándorlás kori túrtartót, hogyan készültek a színes üveggyöngyök és a különféle övveretek, de évek múltával, amikor a teremtő bizonytalanság már teóriává szilárdult, megtanulhattuk a tiszteletteljes kételkedés nehéz mesterségét is. Fiatalabb és idősebb tanítványok láthattuk elszomorult szívvel, hogyan szelídítette a könyörtelen idő anekdotázó emlékezőssé a teremtő ember szenvedélyét, s miként kereste tiszta, világoskék tekintete – helyettünk – már a távoli látóhatárt. Órái után azonban mi is ugyanúgy sajnáltuk letörölni a tábláról egyetlen vonallal felvázolt pompás lófejeit, ötvösművek elemző részleteit vagy éppen egy bronztárgy öntési fortélyának rajzos magyarázatát, mint a szülők nemzedéke a kolozsvári egyetemen.

Könnyű is, meg nagyon nehéz is volt vizsgáznia nála. Könnyű, mert jelesnél rosszabb, pláne közepes érdemjegyet csak akkor adott, ha nagy nyomatokkal kívánta jelezni lesújtó véleményét, és mi – márcsak ezért is – igyekeztünk jól megtanulni a leckét, lett legyen szó őstörténetünk korai, a múlt ködébe vesző kezdeteiről, az avarokról, a nagyszentmiklósi kincs csoportjáról, vagy éppen a vízaknai kehely és a győri herma szerkesztésmódjáról. A bajok ott kezdődtek, ha ő kérdezett, e kérdések és felvetések ugyanis nem várt ötleteket és összefüggéseket rejtettek, amit a Prof. figyelő, huncut mosolyából is kiolvashattunk: – Ugye erre nem is gondolt, gyermekem? Mi pedig, akik – akkor még – nem egyetemes összefüggésekre, csupán egy-egy jól használható adatra vagy szempontra vágytunk szakdolgozatunkhoz, nagyon kicsinek éreztük magunkat, mert ekkor sejtettük meg, hogy nemcsak régész, de huszadik századi szellemi életünknek és történelmi önismeretünknek egyik nesztora a vizsgázató.

A törekény régészeti elméletek világán és az elárvult ásatásokon túlmenően súlyos örökséget hagyott ránk, az egyetemes magyarság iránti töretlen hűségét egy olyan korban, mely e hűségnek sokszor találatott a híjával. De tőle tanulhattuk meg azt is, hogy történelmünk kutatásához jobban illik a higgadt, szeretettel teli figyelem, mint a hetyke múltidézés vagy a révült nemzetsiratás. Erre emlékezhettünk 1998. július 3-án a Farkasréti temetőben.

Benkő Elek

Réthy Zsigmond (1946–1998)

Nehéz szavakat találni. Az íróasztalán még ott tornyosulnak az írások, szerkesztésre váró dolgozatok, jegyzetek, fotók, a készülő természettudományi kiállítás tárgyai, amelyeken halála előtt dolgozott. És egy kis virágcsokor, az utolsó együtt töltött terepnap emléke az eleki pusztából. És nincs tovább. 1998. július 10-én befejezte munkában gazdag életét. A gyors, és váratlan eltávozás mindannyiunk számára felfoghatatlan.

Életének 52. évében elhunyt Réthy Zsigmond, a Békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum Természettudományi Osztályának vezetője, ornitológus, természetkutató.

1946. február 23-án született Békéscsabán. Középiskolai tanulmányait szeretett városában, Szarvason a Tessedik Sámuel Mezőgazdasági Technikumban végezte. 1974-ben kapott diplo-

mát a Debreceni Tanítóképző Intézet népművelő-könyvtáros szakán. Biológia tanári szakot a Szegedi Tanárképző Főiskolán szerzett. 1973 óta dolgozott a Munkácsy Mihály Múzeumban először könyvtárosi státusban, később természettudományos muzeológusként.

A természet kutatása már diákként is szenvedélye volt, a múzeum tisztelete is benne élt, így mindent megtett azért, hogy folyamatos

Zsigmond Réthy (1946–1998)

The well-known ornithologist and natural scientist, founder and head of the Natural History Department of Munkácsy Mihály Museum in Békéscsaba (Békés County), owner of the 'Pro Nature' professional award died at the age of 52 on July 10th, 1998.

önképzéssel, és tisztes szakmai teljesítményekkel megszerezte a szakma megbecsülését.

Gyerekkori „felfedező” útjai, későbbi tudatos kutató munkái során egyre inkább megérett benne a táj szépségeinek, értékeinek tisztelete.

Szerette a Körösök-menti tájat. Egybeforrott vele, és apró rezdüléseit is érezte. Jó kutatóhoz híven „mindent” tudni akart róla. Emlékeztek sok olyan részletet is megőrzött, amely a fiatalabb nemzedékek számára már szinte alig hihető valóság-törődék lett. Nem a racionális, számokkal, grafikonokkal kifejezhető cikkek és tanulmányok embere volt, hanem azé az emberé, aki elsősorban érzelmein keresztül „hódítja” meg a számára megismerhetőt.

Barátja, Sterbetz István mondatai Zsiga életének is mottója lehetne: *„Mindegy, hogy a természetet merről közelítjük meg. A lényeg, hogy szeretettel, harmóniával és lelki kiegyensúlyozottsággal legyünk befogadók. De a befogadásra méltóvá kell válnunk. Méltóvá arra, hogy a huszadik század végén olyannyira mostohán kezelt természettel érdemben foglalkozhassunk, hogy természetvédek lehessünk. Méltóvá kell válnunk, hogy az agresszív anyagias világunkban gyakorlati terep- ismereteken erősödött értelemmel, és érzellemmel ősi vadásztisztelettel segítsünk Földanyánknak.”*

Futótűzként terjedő halálhíre mindenkinen felszínre hozta azokat az emléktörödékeket, amelyek hozzá fűzték. Olyan megismételhetetlen egyéniség volt, aki bizonyos értelemben „úttörő” volt a békési tájon.

Kezdeti gyakorlati tapasztalatai, amelyet mint a Szabadkígyósi Tájvédelmi Körzet vezetője szerzett, még közelebb vitte a módszerek és gyakorlati tennivalók megfogalmazásához, muzeológusi munkájában pedig a teendők egyre tudatosabb vállalásához.

A gondolatok, tervek a szárnyaló fantáziájához képest időnként lassan haladtak. De a munka beérett lassan, ha nem is mindig úgy, ahogyan elképzelte.

A Békés Megyei Múzeumi Szervezetben a Természettudományi Osztály létrejötte az Ő nevéhez fűződik. Kutatásainak, gazdag publikációs tevékenységének köszönhetően az általa képviselt szakma a hetvenes-nyolcvanas években a múzeumépítő időszak egyik legtermékenyebb ágává fejlődött.

Vitázott, meggyőzött, tanított vagy mesélt, ezt mindig a jobbtét szándékával tette. Szenvédeyes előadásmódja olykor vihar kavart. Olyan időben, olyan közegben kellett ezt néha tennie, ahol a természetvédelem gondolata még új volt. Zsiga úgy tudta az értékekre, a saját szűkebb hazánk egységére ráirányítani a figyelmet, hogy az itt élő ember is tágra nyílt szemmel, tágabb tudással tudott rácsodálkozni. Nem mindenkinen adatott meg ez a képesség.

Adott. Minden lehetőséget megragadott arra, hogy a benne felhalmozódott tudást mindenki számára elérhetővé tegye.

A nyolcvanas évek elején szervezte meg a „Békés megye természeti képe” című kutatási programot. A kollégák, a hivatásos, és amatőr szakemberek értékelő munkájának eredményeként a kutatások összegzéseként jelentek meg Zsiga gondozásában a „Környezet- és Természetvédelmi Évkönyvek”, amelyeknek kilencvenes évekből folytatása a „Natura Bekesiensis” lett.

A Körösök vidéke, a Békés Megyei Természetvédelmi Kalauz ismeretterjesztő könyvei hiánypótló alkotások voltak. Nevéhez fűződik az ornitológia hazai kutatási eredményeit összegző mű, a Magyar Madártani Bibliográfia szerkesztése.

Finom érzékkel, emberismerettel találta meg azokat az embereket, akik a tájról, a táj változásairól, a jövő embere számára megszívlelendő, elgondolkodtató, vagy hasznos tudástanyagot őriztek. Megőrzésre buzdított, és általa sok olyan írás született meg, amely Zsiga éles szeme és támogatása nélkül a homályba vesztett volna. Néha fáradtabb szakaszaiban úgy gondolta, hogy ez nem hálás munka, de mi, akik itt maradtunk, tudjuk, hogy milyen értékek kerültek felszínre.

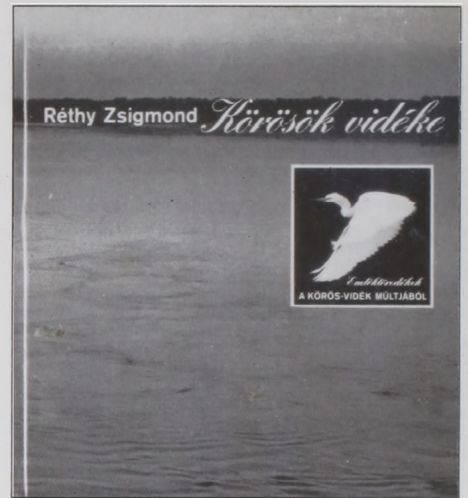
Tagja és egyik szellemi vezető egyénisége volt annak a hetvenes években még csak néhány szakemberről álló kis csapatnak, akiknek munkája nyomán kezdett körvonalazódni egy később kialakításra kerülő Nemzeti Park gondolata, amely magában foglalja a Dél-Tiszántúli természeti értékeit. Nehéz, és nem mindig sima út vezetett a megvalósuláshoz. Kezdetben ők, mint a gondolat magja és kemény munkát végző „előőr”, később a kollégák és a támogatók egyre szélesebb rétege tette lehetővé a Körös-Maros Vidéki Nemzeti Park létrejöttét. A munka elismeréseként Zsiga „Pro Natura” szakmai elismerésben részesült.

Kiállítások sora készült irányítása alatt. Az egyik legjobban szeretett alkotása 1978-ban a szabadkígyósi „Halászat, vadászat, természetvédelem Békés megyében” című, amely a témában az első nagylegzetű természettudományi kiállítás volt a békési tájon.

A természetvédelem ügyének népszerűsítésére minden fórumot megragadott. Cikkek, riportok, filmek, közeleti tevékenység olykor fáradságos formáit is vállalta.

Szívéhez közel álló napok voltak azok a nyári időszakok, amelyekben a Múzeum Természetvédelmi Táborait szervezte. Jó pedagógus volt. Kevesen tudják, hogy az országban az első között hozott létre természetismereti táborokat. Fontosnak tartotta, hogy erős érzelmi és szellemi kötődés alakuljon ki a gyerekekben a tájjal, és a természettel.

Zsiga bácsi táborai – kezdetben csak néhány gyerek, később egyre növekvő gyereksapat – számára, de nekünk, a kollégái számára is kitörhetetlen emlékképek maradnak.

Talán szimbolikus értelmük is volt ezeknek a táboroknak arról az emberi felelősségvállalásról, ami a szülőföld igazi tiszteletére és szeretetére tanítja és készíti fel a következő nemzedéket. Arról, hogy mit tudunk adni magunkból, úgy, hogy mi is és mások is gazdagodjanak. A gyerekek, a későbbi tanítványok közül néhányan ma a megvalósult Nemzeti Park szakemberei. Zsiga üzenete, gondolatai, álmiai megfelelő folytatásra találtak és ez már magában sem kevés.

Sokat utazó ember volt. Mindig erős vonzalmat érzett Skandinávia iránt. Később a családi kötelek alakulásával is rendszeresen több időt töltött Svédországban. Mint a darvak, úgy Ő is mind a két helyen otthon érezte magát, és mind a két helyre szüksége volt. Egyik talán a nyugalmat, tiszta szépséget, rendezettséget, szervezetséget és a család meleg szeretetét, a másik, a szülőföld az erőteljesebb színeket, a barátokat, a tennivalókat és a kihívásokat jelentette. Mindig visszatért, hogy vállalt feladatait folytassa. Útjain szerzett tapasztalatait próbálta a hazai viszonyokra is átültetni, de az idők nem mindig voltak készek a fogadásra.

Közkedvelt személyiség volt. Bárhol volt, előbb-utóbb a társaság lelke, szervező motorja lett. Szerette az élet sokszínűségét, a vidámságot.

Életének utolsó szakaszában a múzeumban egy új, állandó természettudományi kiállítás létrehozásán munkálkodott. A kiállítás nagyon régen dédelgetett álma volt. Üzenete, kifejezése annak a tájnak, amelynek védelméért egész életében munkálkodott. Sajnos korai halála megakadályozta abban, hogy a művet készen lássa.

A megemlékezésem Réthy Zsigmond gazdag életéről, pályafutásáról korántsem teljes. Ami szavakba foglalható, nem mindig fedi azt a valóságot, amit egy ember jelentett egy másik ember, egy közösség számára.

Búcsúunk tőled Zsiga. Emléked szeretettel, és tisztelettel őrizzük.

Közönségkapcsolat a Budapesti Történeli Múzeumban Public Education Programmes of the Budapest Historical Museum

MAGYAR MŰEUMOK

Pest város címerének réz nyomólemeze, 1870-es évek
Copper printing plate of the coat-of-arms of the City of Pest, early 1870s

A Budapesti Bazar c. hetilap fejlécének réz nyomólemeze, 1880-as évek
Copper printing plate of the letter-head of the weekly 'Budapesti Bazar', 1880s